

Univerzita Karlova v Praze

**Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin**

Diplomová práce

Jakub Haviar

**Osídlování Chomutovska v letech 1945-1952
The settlement of region Chomutov in the years 1945-1952**

Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

2009

Úvod

Situace v poválečném Československu byla jak z politického tak hospodářsko-sociálního hlediska velmi složitá. Veřejná správa byla narušena, průmysl byl rozvrácen, nedostávalo se základních potravin a materiálu. Docházelo k sociálním konfliktům mezi jednotlivými etniky. Vykrádání a rabování obchodu a skladů bylo na denním pořádku. V pohraničí byla situace o to problematičtější tím, že se zde žilo několik národnostních etnik. Právě v pohraničí se nejvíce projevil problém česko-německých vztahů. Období prvních poválečných let tak patří v moderních dějinách česko-německých vztahů k nesporně klíčovému. Poválečné události v Československu však nebyly významné jenom z hlediska česko-německých vztahů, ale i z hlediska budoucího vývoje samotného Československa. Mezi události, které významně ovlivnily a předurčily další vývoj státu, patří osvobození Československa v květnu 1945, odsun německého etnika, následné osídlení pohraničí slovanským etnikem, první poválečné volby do Národního shromáždění v roce 1946, ukončení hlavní fáze osidlování našeho pohraničí či únorový převrat v roce 1948.

Právě otázka česko-německých vztahů vyvolává i v dnešní době velmi silné ohlasy, jak z české tak z německé strany. Je nepochybné považovat události týkající se odsunu německého obyvatelstva a následné osídlení pohraničí za jedny z nejzávažnějších událostí novodobých dějin československého státu. Nikdy v historii československého státu nedošlo k tak hromadnému přesunu obyvatelstva jako v období po druhé světové válce. Do pohybu se tehdy dostalo přes pět milionů lidí.² Tato tragická událost dvacátého století poznamenala také vztah mezi Čechy a Němci v pohraničí. Můžeme říct, že s koncem druhé světové války byl přerván také tento dlouhotrvající vztah dvou národností, který trval několik století. Rok 1945 znamenal počátek sjednocení politické a kulturní hranice. Sociální, ekonomické a politické aspekty této problematiky vyvolávají i dnes vášnivé diskuze u obou etnik. Je neoddiskutovatelné, že otázky spojené s odsunem a následným osidlováním pohraničí vyvolávaly a někde ještě vyvolávají etnické a národnostní napětí. V hodnocení těchto událostí nebylo dosaženo jednoty ani mezi historiky, ani u politických představitelů obou národností. Ještě obtížněji se hledá jednota na zhodnocení daných událostí u široké veřejnosti i přes existenci společné, česko-německé deklarace z roku 1997, kterou můžeme považovat za pozitivní základ pro hledání konsensu ve vzájemných vztazích. Dodnes však přetrvává

velmi široká názorovost na poválečné události. Zdroj tohoto napětí můžeme zcela jistě hledat v historické zkušenosti. Avšak přes nepochybné nepřátelství, které mezi oběma národy vyvrcholilo v letech 1938 - 1945, došlo v posledních letech, k uznání přínosu a spolupráce obou etnik ve střední Evropě, které přetrvává dodnes.

Práce se snaží přiblížit pohled na Chomutovsko v letech 1945 – 1952. Tato oblast byla vybrána záměrně. Nejenže jsem se narodil v Chomutově, ale po celá staletí zde žily oba národy společně a každý svým dílem přispěl k hmotnému a duchovnímu rozkvětu celé oblasti. Právě události odsunu a následného osidlování sehrály významnou úlohu při poválečném vývoji celé oblasti. I když oba jevy odsun a osidlování spolu jednoznačně souvisí, nejsou tyto události historiky zpracovány zcela stejnoměrně. Zatímco odsun německého obyvatelstva z poválečného Československa je zpracován, otázka osidlování má ještě mnoho nezodpovězených otázek přestože je velmi mnoho odborných prací, které se touto tematikou zabývají. Jednotlivé práce se však zaměřují na určitý aspekt daného tématu a chybí zde obsáhlejší syntetická práce, která by analyzovala a hodnotila osidlování pohraničí v komplexní rovině a to jak z hlediska národnostního, ekonomického, demografického, sociálního.

Práce se snaží v jednotlivých kapitolách popsat vývoj na Chomutovsku v letech 1948-1952. Kapitoly se zaměřují na vývoj historický (Historické pozadí Chomutovska od 13. do 20. století), politický (Politická situace na Chomutovsku v letech 1945 – 1946, Volby v roce 1946,...), národnostní (Problematika odsunu Němců, Dodatkový odsun 1947,...), demografický (Demografické poměry na Chomutovsku), hospodářský (Hospodářská situace na Chomutovsku) a samozřejmě na vývoj samotného osidlování (Znovuosídlení pohraničí, Reemigranti na Chomutovsku,...). Ve výše uvedených kapitolách se práce snaží analyzovat průběh poválečných událostí v regionu Chomutovska se zaměřením na průběh osidlování. Snaží se zhodnotit důsledky odsunu a následného osidlování na oblast Chomutovska. Jak poválečné události formovaly a předurčily následný vývoj na Chomutovsku. Odsun a osidlování byly jistě velmi významné, ale zcela jistě ne všechny faktory, které měly na vývoj sledované oblasti vliv. Tyto faktory můžeme pro zjednodušení rozdělit do dvou kategorií. Do první kategorie bych zařadil faktory, které ovlivnily nejen vývoj na Chomutovsku, ale v celé republice. Do této kategorie bych zařadil např. komunistický převrat, znárodňování, politické procesy, atd. Do druhé skupiny bych zařadil faktory, které ovlivnily pouze námi sledovanou oblast. Do těchto specifických faktorů můžeme zařadit osidlování,

² Slezák, L. a kol., Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005, s. 6.

sídelní strukturu, geografický reliéf, výskyt nerostných surovin a mnoho dalších. Kombinace faktorů z obou kategorií vytvářela a formovala daný region po dlouhá desetiletí. Snahou práce bylo tyto jednotlivé faktory popsat a vyhodnotit, které byly pro daný region směrodatnější více, a které méně.

Ještě před započítím na své práci jsem prostudoval několik historiografických publikací z relativně rozsáhlé nabídky titulů, které se týkají této problematiky. Jak již bylo řečeno výše, problematika odsunu a osidlování není zpracována stejnoměrně. Tomuto faktu odpovídá také množství dostupné literatury k jednotlivým tématům. Můžeme konstatovat, že problematika odsunu je dostatečně zpracována v mnoha monografiích, studiích, článků. Za mnohá uvedme pouze práce Václava Kurala *Konflikt místo společenství?*, *Místo společenství-konflikt!*. Dále knihy Tomáše Staňka *Perzekuce 1945*, *Vysídlení Němců z Československa*, práce Karla Kaplana *Československo v letech 1945-1948* a *Pravda o Československu* a Jana Křena *Češi, Němci, Odsun*. Neuvádím zde celý seznam odborné a beletristické literatury, která se zabývá problematikou odsunu. Tento seznam by byl jistě velmi rozsáhlý a nebylo cílem mé práce všechny publikace projít. Literatura k tématu osidlování, je relativně skromnější. Připomeňme alespoň práce Lubomíra Slezáka *Zemědělské osidlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Jaroslava Vaculíka *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů* a Quida Kastnera *Osídlování českého pohraničí od května 1945*. Mezi práce, které by byly zcela zaměřené na osidlování Chomutovska respektive jeho vývoj v letech 1945- 1952, můžeme zařadit práce Zdeny Binterové, Petra Raka a Vlastislava Vítka. Ani tento výčet však není dostatečný a úplný, zdůrazníme-li fakt, že práce jmenovaných autorů se zabývají jednotlivými tématy (zdravotnictví, zmizelé obce, urbanistický vývoj města atd.), které souvisejí s Chomutovskem. Chybí práce, která by z jednotlivých zpracovaných témat vytvořila jednotnou syntézu. Musím však podotknout, že vytvoření syntézy není ani úkolem mé práce. Tento úkol rozsahem přesahuje možnosti dané práce. Domnívám se, že vytvoření syntézy, která by postihla jak otázku odsunu, tak otázku osidlování bude úkol velmi náročný a tematicky velmi rozsáhlý. V této souvislosti souhlasím s názorem Lubomíra Slezáka a jeho kolegů: „*že k tomuto cíli povede i cesta relativně samostatných a obsáhlých monografií „jednoho i druhého“ vyšlých z pera nejen historiků, ale i etnografů a demografů jako předpokladu*

vzniku oné požadované a potřebné vřezahrnující syntézy.“³ Cílem mé práce je částečně přispět k tomuto úsilí.

V mé práci jsem vycházel z historických pramenů, které jsem převážně získal ze Státního okresního archivu Chomutov, který sídlí v Kadani a Oblastního muzea města Chomutov. Základem mé práce jsou fondy Okresního národního výboru Chomutov a fondy Městského národního výboru Chomutov z let 1945 – 1952. Dále pak jednotlivé fondy obcí chomutovského regionu z daného období. Tyto prameny dokumentovaly nejlépe situaci v pohraničí poté, co došlo k osvobození československého státu. Popisují situaci jak ze stránky politické (organizace nových správních úřadů), hospodářské (obnova průmyslu, infrastruktury atd.), tak rovněž sociální (zaměstnanost, bydlení, vztahy mezi českým a německým etnikem atd.), i když tato stránka není v pramenech na první pohled zřetelná. Důvodem je nedostatek pramenů k dané stránce tématu. Pro dané téma byly také přínosem informace, které jsem získal z kronik jednotlivých obcí. V tomto směru byly největších zdrojem informací kroniky měst Chomutova a Jirkova. Bohužel kroniky ostatních menších obcí se z daného období nedochovaly nebo jsou psány zpětně. Přesto poskytli některé informace, které sledovaný vývoj na Chomutovsku dokreslují. Zdroje jsem také čerpal z dobového tisku a to konkrétně z Mladé fronty, Rudého práva a Práva lidu. Musím podotknout, že téma, které byla spojena s pohraničím a s jeho poválečnou obnovou, byla v těchto periodikách často komentována. Snažil jsem se, také prostudovat co nejvíce odborné literatury, která souvisela s mým tématem. Studoval jsem jak literaturu, která byla vydávána po roce 1989, tak také literaturu předlistopadovou. Předlistopadové práce, které se zabývají daným tématem, jsou však ovlivněny tehdejší vládnoucí ideologií a převládá důraz na rozhodující roli komunistické strany v procesu osidlování. Informace jsem také získával z bakalářských a diplomových prací a to především Univerzity Karlovy a Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Přínosem byly též výpovědi pamětníků. V této souvislosti byly velmi podnětné publikace Občanského sdružení Antikomplex jmenovitě kniha *Sudetské osudy* a projekt Jaroslava Rokoského *Československé osudy*. Velmi pomocným pramenem, především v otázce demografického vývoje a v otázce reemigrantů na Chomutovsku v letech 1945 – 1952, byly internetové stránky Českého statistického úřadu.

Vzhledem k pramenné základně, jejíž základ tvořily fondy Státního okresního archivu Chomutov se sídlem v Kadani a Okresního muzea v Chomutově, se práce více

³ Tamtéž, s. 5.

soustředila na politický a hospodářský vývoj v regionu a méně na vývoj sociálně-kulturní. Tato práce by měla přispět k doplnění vědění o daném regionu. Snažil jsem se Chomutovsko vnímat v kontextu doby a k přihlédnutím místních specifik. Doufám, že má práce poskytne zájemcům mnoho zajímavých informací a přispěje nejen k většímu poznání daného regionu, ale poskytne také poznatky k doplnění poznání o tak rozsáhlém tématu jaké je osidlování pohraničí po druhé světové válce.

1 Seznámení s regionem

1.1 Vymezení regionu

Chomutovsko leží v západní části dnešního Ústeckého kraje a až na několik výjimek je vymezeno správními hranicemi starého politického okresu Chomutov. Tvoří je tyto obce: Blatno, Bílence, Boleboř, Březno, Černovice, Droužkovice, Hora Svatého Šebestiána, Hrušovany, Chomutov, Jirkov, Kálek, Křímov, Málkov, Místo, Nezabylice, Otvice, Pesvice, Strupčice, Spořice, Údlice, Vrskmaň, Všehrady, Všestudy, Výsluní, Vysoká Pec. Při územní reorganizaci v roce 1960 bylo do sousedního okresu Most převedeno pět chomutovských obcí: Albrechtice s Jezeřím, Dřínov, Ervěnice, Holešice a Malé Březno. Území Chomutovska bylo také rozšířeno o Vysočany z okresu Žatec. Dnešní Chomutovsko tedy končí na severu u hranic se Spolkovou republikou Německo (Sasko), (hraniční přechodem Hora Sv. Šebestiana – Reitzenhain), na východě sousedí s Mosteckem, na západě s Kadaňskem a jižní hranice tvoří údolí řeky Ohře.

Svou rozlohou 48 613 ha (1. ledna 2004) zaujímá chomutovský region 9,1 % rozlohy Ústeckého kraje, což představuje druhý největší správní obvod v kraji. Převážná část z jeho 83 573 obyvatel žije ve městech Chomutov a Jirkov.

1.2 Obecná charakteristika Chomutovska

Chomutov je správním, soudním, hospodářským a kulturním centrem celého regionu. Město se nachází v západní části Ústeckého kraje na křižovatce významných železničních i silničních dopravních komunikací. Městem prochází mezinárodní silnice I/7 z Prahy na hraniční přechod Hora Sv. Šebestiána a silnice I/13 z Karlových Varů přes Teplice do Liberce.

Město se rozkládá při okraji podkrušnohorské pánve na jižním úpatí Krušných hor. Jeho nadmořská výška je 330 metrů, nicméně reliéf katastru města je daleko členitější. Nová výstavba zasahuje až na svahy Krušných hor a rozdíl nejvyšší a nejnižší nadmořské výšky tak činí 120 metrů.

Osídleným územím protékají horské potoky a říčky – Chomutovka, Bílina a Hačka. Je zde také mnoho vodních ploch, vzniklých uměle – jednak v důsledku důlní činnosti, jednak jako rybníky, založené pro chov ryb (např. Otvícký rybník). Světoznámé je Kamencové jezero.

Chomutov je centrem hornictví a těžkého průmyslu – válcoven a železáren, ale i potravinářského průmyslu. V blízkosti města se nacházejí povrchové doly hnědého uhlí a tepelné elektrárny Prunéřov I, II a Tušimice II.

V širší přeshraniční spolupráci je Chomutov členem Euroregionu Krušnohoří – spolupráce České republiky a Spolkové republiky Německo (Saska).

2. Historický vývoj

2.1 Historické pozadí Chomutova od 13. do poloviny 20. století

Než přistoupím k vlastnímu tématu mé práce, bude velmi přínosné popsat historický vývoj na Chomutovsku od počátku 13. století do poloviny 20. století. Tuto kapitolu jsem zpracoval na podkladě několika prací. Zmíňme se alespoň o práci Petra Raka *Chomutov 1252-2002*, Zdeny Binterové *Dějiny Chomutovska* a Vladimíra Bečváře *Historická data Jirkova a jeho obcí*. Tyto práce mi pomohly v základních rysech nastínit historický vývoj v daném regionu.

První historické zmínky o městu Chomutov pocházejí až z roku 1252. Podle těchto zpráv majitel statků Bedřich, syn Načeradův z Chomutova, daroval město řádu německých rytířů. Řád německých rytířů zde založil své sídlo, které se nazývalo komenda. V této době byl již Chomutov opevněn jednoduchými roubenými hradbami s náspy a stával se významným tržním místem. Opevnění města se zdokonalovalo během 14. století, kdy Chomutov zažíval velmi intenzivní hospodářský rozmach.

Ve 14. století získalo město některá práva, jako: právo prodeje soli, právo na solní komoru, právo váhy, právo tržní míle a další. Téměř až do husitského revolučního hnutí byl Chomutov stále majetkem řádu německých rytířů. Jelikož řád postupně ztrácel na významu a dostával se často do sporu s králem Václavem IV. pro neplnění platebních povinností a zvláště pak, když roku 1410 v bitvě u Grunwaldu byl řád poražen, rozhodl se král zabavit všechnu majetek řádu. Roku 1411 připadlo město královské komoře a stalo se městem zástavním. V držení Chomutova se vystřídal celá řada majitelů, z nichž nejvýznamnější byl rod Veitmilů a Lobkoviců.

V době husitských válek byl Chomutov stejně jako řada dalších měst na severozápadě Čech baštou odpůrců husitů. Proto se Žižkova vojska proti nim vypravila a 16. března roku 1421 město dobyla. „Město bylo vypáleno a obyvatelé pobiti.“¹ Po porážce se Chomutov připojil k svazu husitských měst, ve kterém již dříve byla sousední města (Louny, Žatec). Roku 1488 dosáhl držitel města Beneš z Veitmíle toho, že se řád německých rytířů vzdal všech svých práv k Chomutovu. Od poloviny 16. století převládli na krátkou dobu v Chomutově protestanti. Roku 1571 se Chomutov stal

¹ Vavřínek z Březové, *Husitská kronika*, Praha 1979, s. 218.

majetkem pánů Lobkoviců z Hasištejna. Roku 1588 získal Chomutov Jiří Popel z Lobkovic, který tvrdě pronásledoval protestanty a obnovoval katolicismus v Chomutově. Pro město byl významný rok 1605. Chomutov se vykoupil z poddanství a stal se svobodným královským městem. V době bouřlivých let 1618 – 1620 podporovali chomutovští měšťané české stavy. Proto po bitvě na Bílé hoře bylo jmění města zabaveno a nastala doba útlaku všech nekatolíků, která trvala až do zrušení jezuitského řádu v druhé polovině 18. století.

Město značně trpělo za třicetileté války. Vystřídala se zde vojska obou válčících stran. Soustavným vydíráním, vylupováním a drancováním obou válčících stran se Chomutov dostal na pokraj zkázy. V roce 1641 zde dokonce vypukl mor. A tak na konci třicetileté války byla polovina domů v troskách, městské hradby byly rozvaleny. Z tohoto úpadku se město jen pozvolna vzpamatovalo.

Další rozvoj a vývoj města je spjat s těžbou kamencové rudy a dalšími nerostnými surovinami (měď, cín, železná ruda atd.). K rozvoji města také přispěla stavba železnice. První trať z Ústí nad Labem do Chomutova byla postavena v roce 1870. Z Prahy byla trať dokončena v roce 1871 a do Chebu byla prodloužena v roce 1874. Železnice a těžba nerostných surovin podpořily v Chomutově vznik rozsáhlého hutního průmyslu. (Mannesmannovy závody).

První světová válka přerušila hospodářskou konjunkturu. Můžeme podotknout, že začátek války byl díky většině německého obyvatelstva přijímán vcelku pozitivně. Předpokládalo se, že válka bude krátká a vítězná. Avšak poměrně brzo občané pocítili nepopulární hospodářská opatření. S postupně se zhoršující hospodářskou situací se začal zhoršovat i vztah Němců k Čechům.

Po skončení první světové války, vydaly (31. října 1918) samostatné okresní výbory Chomutov – Hora Sv. Šebestiána a Jirkov a chomutovský městský úřad společnou vyhlášku, informující občany o vzniku samostatné provincie „svobodných nezávislých německých Čech“ (Deutschböhmen), kterou v reakci na vznik samostatného československého státu (28. října 1918) vyhlásili 29. října 1918 poslanci zvolení v německy mluvících oblastech severních Čech do vídeňského parlamentu. Do čela prozatímní zemské vlády se sídlem v Liberci se postavil R. Pach, po několika dnech R. Lodgmann von Auen. Současně došlo k vytvoření Československého národního výboru českými obyvateli. Tento výbor však měl na dění ve městě nepatrný vliv v důsledku malého počtu českých obyvatel (169) v dané lokalitě.

Chomutov jako součást Deutschböhmen, byl také jedním z měst, která se bránila začlenění do nového československého státu. Objevily se výzvy k zakládání občanských ozbrojených složek tzv. Volkswehr neboli Bürgerwehr. Postupně však československá armáda začala obsazovat pohraničí. Chomutov byl obsazen 9. prosince 1918. Obsazení proběhlo po jednání zmocněnců československé vlády dr. Rudolfa Stejskala a Jaroslava Astera se starostou Chomutova dr. Ernestem Storchem. Vojenské obsazení proběhlo bez vážných incidentů, i když reakce obyvatelstva nebyla příliš pozitivní. Národní výbor, který se ustanovil v listopadu 1918, měl za úkol zlepšit zásobovací a životní podmínky obyvatel. Národní výbor měl také prosazovat české zájmy ve městě a v jeho okolí, jelikož i po obsazení pokračovala kampaň za připojení Deutschböhmen k Rakousku. První volby v samostatném Československu se konaly 15. června 1919. Byly velmi důležité, jelikož určovaly politické rozložení sil.

Výsledky do chomutovského městského zastupitelstva v roce 1919

Název strany	počet hlasů	počet mandátů
Něm. soc. dem. strana	4461	16
Něm. Nacionalistické strany DNP a DNSAP	3800	15
Něm. křesťanská soc. strana	700	2
Něm. občanská strana	391	1
Česká soc. dem. strana	391	1
Židovští voliči, hlásající se převážně k Němcům	283	1

Zdroj: Binterová, Z., Dějiny Chomutova, Okresní muzeum Chomutov 1997, s. 62.

Starostou Chomutova byl na prvním zasedání městského zastupitelstva zvolen dr. Ernest Storch. Musíme konstatovat, že vztah vedení města vůči novému státu byl velmi chladný. O tomto vztahu svědčí též neúčast městské rady při přivítání předsedy vlády Vlastimila Tusara v Chomutově v srpnu 1919.

Poválečný vývoj v Chomutově byl velmi složitý a těžký. Sociální a hmotné postavení obyvatel města se nelepšilo. Docházelo k růstu cen potravin, zásobování bylo velmi pomalé. V průběhu let 1919 - 1920 došlo k několika stávkám dělníků. „Např. 8. prosince 1919 skončila stávka dělníků Mannesmannových válcoven za 25 % zvýšení

mezd úspěšně.“⁴ Mannesmannovy závody byly nuceny snížit výrobu a tím také propouštět své zaměstnance. Hospodářská krize, která vypukla na konci 20. let 20. století v USA, zasáhla též Evropu včetně Chomutova. Vysoká míra nezaměstnanosti podstatně ovlivnila hospodářskou strukturu, nedostatečné protikrizové opatření ovlivnily politické rozložení sil i vztah Němců k Čechům. V říjnu roku 1933 byla zrušena činnost stran DNP a DNSAP, avšak místo nich se velmi rychle vytvořila politická strana SdP – Sudetendeutsche Partei, Sudetoněmecká strana, která se postupně přiklonila k německému nacismu. Díky slibům, že zajistí pracovní místa v době hospodářské krize na straně jedné a díky vyhrožování a zastrašování svých odpůrců na straně druhé, získala brzy velmi početnou základnu. V roce 1935 se stala nejsilnější stranou v celém státě. Díky volební aritmetice získala nakonec o jeden mandát méně než agrární strana. V Chomutově získala 12 202 hlasů z celkových 19 829. Jejím mluvčím se stal Konrád Henlein. Dne 18. srpna 1938 se konala známá schůzka lorda Runcimana s Konrádem Henleinem na Červeném Hrádku nedaleko Chomutova. Zde účastníci projednávali požadavky sudetských Němců. V době schůzky byl Červený hrádek lemován Němci, kteří skandovali „Lieber Lord, mach uns frei von Tschechoslowakei.“⁵ Výsledkem jednání bylo schválení tzv. IV. plánu, který poskytoval sudetským Němcům rozsáhlé ústupky. Po delším váhání s ním československá vláda vyslovila souhlas, ale Henlein paradoxně odmítl plán podepsat.

V následujících dnech došlo ke kulminaci napětí mezi německými a českými obyvateli města. Mnozí čeští občané začali město opouštět. Situace se ještě vyostřila po projevu Adolfa Hitlera na sjezdu NSDAP v Norimberku 12. září 1938. Současně vzrostly provokace členů SdP vůči českým občanům. SdP uspořádala nepovolenou demonstraci a pochod městem. Napětí ve městě bylo dočasně zklidněno vyhlášením stanného práva 15. září 1938 a přítomností vojáků ve městě. Vláda sice vydala zatykač na Henleina. Ten však utekl do Německa. Vláda také vydala příkaz k rozpuštění SdP – to však již bylo pozdě.

⁴ Rak, P., Chomutov 1252 – 2002, Chomutov 2002, s. 82.

⁵ Binterová, Z., Dějiny Chomutova, Okresní muzeum Chomutov 1997, s. 77.

Po vynuceném přijetí mnichovské dohody (29. září 1938) československou vládou začala Chomutov opouštět většina českých obyvatel. „Ve 12.00 (29. října 1938) vjely do Chomutova jednotky I. tankového pluku z Erfurtu pod velením generála Reinwartha.“⁶ Po obsazení města a celého pohraničí začaly platit na obsazeném území protižidovské (norimberské) zákony. Židé byli vyloučeni ze škol a úřadů, jejich obchody dostaly nucenou správu a i zde pocítili hrůzu tzv. křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938. Roku 1941 se začalo s deportacemi Židů do koncentračních táborů.

Můžeme s jistým ulehčením konstatovat, že druhá světová válka se příliš nedotkla Chomutova. Chomutov byl téměř až do konce války ušetřen velkých leteckých náletů. Cílem bombardování se Chomutov stal až 16. prosince 1944. Další z těžkých náletů na město se uskutečnil 19. dubna 1945, kdy na město bylo shozeno přes 3000 pum. Jeho cílem bylo přerušení podkrušnohorských komunikací, což se podařilo. „Při bombardování zahynulo přes 30 místních obyvatel a přesně nezjistitelný počet vězňů, válečných zajatců, totálně nasazených osob a německých uprchlíků.“⁷ Hmotné škody byly citelné. Železniční doprava byla zcela přerušena. Z hlášení leteckých škod ve městě se dozvídáme, že totálně zničeno bylo 42 domů, částečně poškozeno 1083 domů (náklady na obnovu přesáhnou částky 5 000 předválečných korun) a lehce poškozeno 108 domů (náklady na obnovu nepřesáhnou 5 000 předválečných korun).

Na počátku května odešly poslední pravidelné německé vojenské jednotky z města. Město také opouštěli nacističtí funkcionáři a členové městského zastupitelstva v čele se starostou Eduardem Fiedlerem, kteří se snažili uniknout nebo alespoň se dostat k Američanům. Dne 8. května 1945 v odpoledních hodinách prošly městem první sovětské jednotky spěchající na pomoc ohrožené Praze. Město bylo osvobozeno 9. května skupinou sovětských vojsk vedenou generálem Ivanovem a gardovými plukovníky Govorovem a Bojkotem. Velitelem sovětské posádky a současně i velitelem města se stal major Nosov.

Město Jirkov bylo také osvobozeno 8. května a to kolem 17. hodiny. Osvobození by proběhlo v klidu, kdyby se u Červeného hrádku proti postupující Rudé armádě nepostavila skupinka Hitlerjugend v čele se šikovatelem Volkssturmu Serfem z Jirkova. Tato skupinka se snažila bránit město, a proto vypálila dvě pancéřové pěsti na postupující Rudou armádu. Nastala přestřelka, která skončila útekem Němců. Nato

⁶ Rak, Chomutov, s. 104.

⁷ Tamtéž, s. 110.

Rusové mezi 19:30 a 20:45 hodinou vypálili několikrát z tankových děl na město.⁸ O tomto ostřelování velmi dlouho svědčily stopy na městské věži a okolních domech. Po ostřelování byli zraněni dva Češi Hanus a Tkáč, kterým poskytl první pomoc dr. Jojko.⁹ Ze zpráv posledního německého kronikáře se dozvídáme, že v důsledku ostřelování zemřeli manželé Karl a Sofie Swobodovi a Anton Jarschel.¹⁰ Na příkaz zastupujícího starosty vyjeli radní Oskar Swab a Josef Mikulasch s bílým praporem Červenohrádeckou ulicí vstříc blížícím se Rusům. I na domech se objevovaly bílé prapory. Ostřelování města skončilo kolem 21. hodiny. Ruští tankisté projeli městem a spěchali dále na Most a Chomutov, pouze část pěchoty zůstala ve městě po dobu tří týdnů.¹¹

⁸ Zápisky posledního německého kronikáře města Jirkov Ernsta Hennricha. V držení Michala Bečváře, Jirkov.

⁹ Kronika města Jirkov, s. 109.

¹⁰ Zápisky posledního německého kronikáře města Jirkov Ernsta Hennricha. V držení Michala Bečváře, Jirkov.

¹¹ Kronika města Jirkov, s. 110.

3 Politický vývoj

3.1 Politická situace na Chomutovsku v letech 1945 – 1946

Současně s osvobozením města Chomutov došlo k vytvoření „Československého národního výboru“. Zahajovací schůze proběhla 9. května 1945. Na ní byl předsedou zvolen Josef Černý. V prvních dnech po osvobození neexistovalo pravidelné spojení pohraničního území s vnitrozemím. Železniční doprava byla dubnovým náletem (19. dubna) na Chomutov zcela přerušena. Vázlo zásobování obyvatel potravinami a správní systém se zhroutil. Členové národního výboru byli nuceni zajišťovat celou organizaci života ve městě vlastními silami.

Národní výbor bohužel nestačil na všechny úkoly související s obnovou správy města a proto, se obrátil na pomoc do Loun. Z tohoto města přišla 14. května asi třicetičlenná skupina ozbrojených „partyzánů“. Tato skupina však pod záminkou „pomoci“ začala terorizovat zdejší německé obyvatelstvo. Tito „partyzáni“ se také zasloužili o zrušení dosavadního Národního výboru a o vytvoření nového „Revolučního národního výboru“ v čele s předsedou profesorem Emilem Jungem. Revoluční národní výbor se skládal ze dvou třetin z Čechů, především z Loun, zbytek pak tvořili místní němečtí antifašisté, zejména sociální demokraté. Dne 15. května do Chomutova dorazil asistenční oddíl v čele s nadporučíkem Ditrichem. Tento oddíl tvořilo 35 mužů. Do příjezdu asistenčního oddílů vykonávala pořádkovou službu Revoluční garda o síle 150 mužů, z toho bylo 110 německých občanů, zatímco o bezpečnostní službu se staraly partyzánské skupiny z Loun a jeho okolí. Po příjezdu převzal asistenční oddíl organizaci bezpečnosti. Oddíl odebral zbraně všem lidem německé národnosti i některým dalším členům Revoluční gardy. Velitel oddílu nadporučík Ditrich povolil nosit zbraň pouze osobám zcela spolehlivým, které se mohly vykázat jím vydaným písemným pověřením. V rámci zavádění nové pořádkové a bezpečnostní služby nařídil uzavírací hodinu a večerku na 20 hodin. Ke stejnému dni také povolil národní výbor činnost německým komunistům, kteří se začali organizovat. Tentýž národní výbor vydal vyhlášku o vysídlení všech občanů německé národnosti, kteří se do Chomutova přistěhovali po 1. říjnu 1938, tedy říšských Němců, z Československa na území Německa, a to do osmačtyřiceti hodin.¹²

¹² Biman, S., Cílek, R., Poslední mrtví první živí, Ústí nad Labem 1989, s. 41.

První kontakt s vnitrozemím představoval obrněný vlak „Železo“, který přivezl (17. května 1945) z Rakovníka stotřicetičlennou rotu československého vojska (velitel kapitán Burian) a čtrnáct četníků (velitel poručík Jiráček). Příjezdem této jednotky od pražského velitelství „Alex“ skončila zdejší činnost asistenčního oddílu. Ve výkazu o zajištěných objektech a materiálu najdeme bývalá Masarykova a Štefánikova kasárna se všemi zbraněmi, střelivem, oděvy a prádlem, Franckovu továrnu se čtyřiceti vagóny obilí, dále dva nákladní vlaky – z toho jeden obrněný v podobě soupravy třiačtyřiceti vozů s municí a rychlopalnými a protiletadlovými děly. Tímto vlakem přijel také do Chomutova dr. Miroslav Rödling, který se stal prozatímním vedoucím okresního orgánu státní správy - okresní správní komise a od června 1946 okresního národního výboru - ONV. V této době dosahoval počet Čechů v Chomutově asi dvou tisíc civilních obyvatel a 350 vojáků československé armády. Dne 21. května navrhl dr. Miroslav Rödling rozpusťt národní výbor a ustanovit místní správní komisi (MSK). Tento návrh byl členy národního výboru schválen.

Podle nařízení o soustřeďování provinilých osob, vznikaly v okrese tábory a střediska. V Chomutově vzniklo několik táborů. V archivních dokumentech jsou uvedeny tyto tábory: obecní tábor ve Fibichově ulici, tábor v Havlíčkově ulici, tábor v ulici 5. května, michonický tábor, tábor firmy Mannesmann a domovní tábor ve Švédské ulici.¹³

Největšími se staly shromažďovací, později sběrný tábor Poldina huť a internační tábor Chomutov. Internační středisko bylo založeno 17. května 1945 v místě staré továrny. Tábor zřídila Československá vojenská správa jako koncentrační tábor „Stará sklárna“. Objekt sloužil k zajišťování osob německé národnosti, které byly podezřelé z protistátní činnosti a jejichž minulost byla prošetřována. Do těchto středisek byly shromažďovány celé německé rodiny a jejich byty byly nabízeny československým občanům. „V prostorách továrny se tábor nacházel do 28. září 1945, kdy byl objekt vyklizen pro příslušníky Rudé armády a tábor byl přestěhován do bývalého zajateckého tábora letců, který se nacházel v městské části Horní Ves v ulici Na Průhoně.“¹⁴ Tentýž den byl přejmenován na internační středisko.

Od počátku vzniku internačního střediska byly zadržované osoby využívány k fyzické práci. Němci v Chomutově měli povinnost nosit bílé pásky na rukou, jak nás o

¹³ Papírníková, P., Činnost internačního střediska v Chomutově v letech 1945 – 1947, Ústí nad Labem 1997, s. 11.

¹⁴ Tamtéž, s. 11.

tom informuje zápis ze schůze Místní správní komise z 28. května 1945.¹⁵ Němci měli také pracovní povinnost a to i v sobotu a v neděli. Tato pracovní povinnost pro osoby, které ztratily československé státní občanství, byla zrušena 25. května 1948. Pracovali na zprovoznění železniční tratě, v průmyslu a zemědělství, ve městě poté na odklizení trosek, odvozu popela, čištění ulic, povoznických prací atd. Tyto hrubé práce nechtěli vykonávat čeští zaměstnanci obce, a proto také rada Městského národního výboru žádala evakuační oddělení, aby tito němečtí zaměstnanci hospodářského úřadu byli odsunuti až s posledním transportem, jelikož by hrozilo zastavení těchto prací z důvodu nedostatku pracovních sil.¹⁶

Pracovní nasazení internovaných nebylo zpočátku upraveno žádnými předpisy a proto místní úřady a správy středisek jednaly podle své vlastní vůle. Často též docházelo k zneužívání práce internovaných pro vlastní prospěch a obohacení. Pokyny pro pracovní nasazení internovaných vydalo ministerstvo vnitra až 28. července 1945. Velitel tábora podle těchto pokynů musel uzavřít se zaměstnavatelem pracovní smlouvu. V této smlouvě musela být stanovena pracovní doba a výše uvedené mzdy. Hodinová mzda pro Němce bez rozdílů kategorií byla 5 korun.¹⁷ Zaměstnavatel byl povinen zajistit pracovní nářadí a ochranné prostředky. Osobám odvedeným ze střediska na práce poskytoval zaměstnavatel též stravu a ubytování. Po celou dobu práce byli internovaní střeženi. Pracovníky z řad internovaných využívaly tyto firmy: firma Mannesmann (až 25 mužů), ČSD (až 225 osob), poštovní úřad (až 28 žen), vodárna, plynárna, muzeum Chomutov, klášter a další firmy a instituce.¹⁸ Zacházení se zajištěnými vězni nebylo vždy podle předpisů. Například 4. července 1946 se ministerstvo vnitra zabývalo připomínkami o špatném zacházení s vězni.¹⁹

K likvidaci okresních internačních středisek přistoupilo ministerstvo vnitra až v létě 1946. Počet příslušníků se měl postupně snižovat. Budovy a pozemky se měly navrátit původním majitelům. Internační středisko v Chomutově existovalo více než jeden rok od května 1945 do 31. srpna 1946. „Během existence prošlo střediskem okolo 2288 lidí. Většina z nich byla po kratší či delší době propuštěna z internace a zařazena do odsunovaných transportů.“²⁰ Podle německých pamětníků v internačním středisku

¹⁵ Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani (dále jen SOkA Chomutov), fond Městský národní výbor Chomutov (dále jen MNV Chomutov), č. 82, kniha č. 77.

¹⁶ SOkA Chomutov, MNV Chomutov, č. 82, kniha č. 79.

¹⁷ SOkA Chomutov, MNV Chomutov, č. 82, kniha č. 77.

¹⁸ Staněk, T., Tábory v českých zemích 1945- 1948, Opava 1996.

¹⁹ Rak, Chomutov, s. 117.

²⁰ Papírníková, Činnost internačního střediska, s. 41.

zemřelo okolo dvou set osob. Naproti tomu český historik Tomáš Staněk ve své knize *Tábory v českých zemích 1945 – 1948* odhadl celkovou úmrtnost od května 1945 – do konce roku 1946 na sto případů.²¹ Tento odhad je však podle jeho mínění spodní hranicí skutečného počtu.

Bohužel v průběhu posledních květnových a prvních červnových dnů roku 1945 se v Chomutově odehrály i závažné incidenty a excesy mezi Čechy a Němci. Tyto události je však velmi těžko z dostupných pramenů hodnotit, i když se podle mého názoru jednalo o případy, které si zaslouží důkladné objasnění pomocí dochovaných úředních pramenů a osobních výpovědí pamětníků.

V Chomutově byla tzv. vyčišťovací akce zahájena z iniciativy posádkového velitelství (akci velel štábní kapitán Karel Prášil).²² Vyhláška zveřejněná 9. června 1945 nařizovala všem mužům německé národnosti od 13 do 65 let, aby se shromáždili na chomutovském stadionu.²³ Po skončení domovních prohlídek a vyřazení těch, kteří měli zůstat jako pracovní síla, byla vybrána skupina, podezřelých z příslušnosti k SS a z aktivní nacistické činnosti, na nichž se pak páchala různá zvěrstva. Německé ženy, děti a starci měli zůstat doma a nesměli vycházet.

Podle dochovaných českých pramenů se na stadionu shromáždilo pět až šest tisíc mužů.²⁴ Německé prameny udávají počet cca osm tisíc mužů, kteří se měli shromáždit na stadionu.²⁵ Těmito represemi byla pobouřena i část českého obyvatelstva. Anonymní český stěžovatel, který adresoval dopis nejvyšším státním orgánům, byl nejvíce pobouřen tím, že tyto akce se děly zcela veřejně: „...ani brutální Němci se takovýmto způsobem svých nepřátel nezbavovali a skrývali svůj sadismus za vrata koncentráků.“²⁶ Anonymní pozorovatel zcela výstižně popsal situaci tak, že Němci nebyli vydáni spravedlnosti nýbrž mstitelům. Ze zaprotokolovaných výpovědí se dozvídáme o brutálních metodách, které byly použity k mučení Němců. Bytí důtkami a železnými tyčemi, vypichování očí, urážení přirození holí, údajně též obalení nahého těla svitky starého filmu a zapálení.²⁷ Pokyn k zastavení perzekucí na chomutovském hřišti vydal prý velitel tehdejší ruské posádky.

²¹ Staněk, *Tábory v českých zemích*, s. 148.

²² Staněk, T., *Perzekuce 1945*, Praha 1996, s. 107.

²³ Rak, *Chomutov*, s. 114.

²⁴ Tamtéž, s. 114.

²⁵ Komotauer Jahrbuch, Folge 10, Nürnberg 2005, s. 60.

²⁶ Staněk, *Perzekuce*, s. 107.

²⁷ Tamtéž, s. 107.

Bohužel si tyto perzekuce vyžádaly i několik lidských životů. Názory na počet usmrcených Němců v důsledku událostí z 9. června 1945 se liší nejenom mezi německými a českými pamětníky, ale také mezi českými badateli. Tyto rozdíly jsou podle mého názoru způsobeny nedostatkem důvěryhodných pramenů. Němečtí pamětníci udávají, že na stadiónu bylo veřejně ubito 12 až 13 mužů. Naproti tomu čeští pamětníci se zmiňují o 8 až 11 obětech.²⁸ Petr Rak ve své knize *Chomutov 1252 – 2002* udává, že podle údajů publikovaných německými pamětníky, bylo na stadiónu veřejně ubito 15 až 20 mužů. Poté se střežený průvod německých mužů, střežený vojskem, vydal přes Jirkov, Kundratice, Dřínov, Jezeří a Novou Ves v Horách k saským hranicím. V průběhu pochodu bylo zastřeleno několik desítek osob. Pamětnice Pavla Luftová ze Strupčic vzpomíná, jak její bratr spolu s ostatními Němci musel pochodovat k hranicím nahý. Ten, kdo fyzicky nemohl, byl bit nebo přivázán ke stromu a ponechán svému osudu.²⁹ Opět zde dochází k rozdílnému udávání počtu usmrcených osob během tohoto pochodu. Němečtí pamětníci udávají, že v průběhu pochodu bylo ubito 70 až 75 osob. Čeští účastníci napočítali 27 mrtvých.³⁰ Jelikož hraniční hlídky Rudé armády nepovolily vstup chomutovským Němcům do Saska, byl střežený průvod odveden do Záluží u Mostu. Zde byli Němci internováni v pracovních táborech a nasazeni na práce v komplexu chemických závodů. Propuštění byli postupně, poslední z nich až v létě 1946.³¹

Podobná situace s vytvářením prvních československých správních orgánů byla také v Jirkově. Zde se krátce před příchodem Rudé armády Češi obsadili policejní strážníci a radnici, kde se sešli občané Hugo Černý, Wepper, Matuška, Demetz a Šimoňák. Poté byl schválen návrh, aby se novým starostou města Jirkova stal nejstarší z přítomných Hugo Černý. Ve funkci setrval pouze do 27. května téhož roku.

²⁸ Tamtéž, s. 107.

²⁹ [on - line] [2008-11-02] Dostupný z [www: http://www.znkr.cz](http://www.znkr.cz).

³⁰ Staněk, Perzekuce, s. 107.

³¹ Rak, Chomutov, s. 115.

Důvodem jeho odvolání byl fakt, že Hugo Černý se neustále opíjel a vydával německým obyvatelům v hojné míře poukázky na různé věci. V jeho funkci ho nahradil Josef Wepper. Demetz se ujal referátu bezpečnostního a politického. Zajistil na 186 předních nacistů, kteří byli odvezeni do Chomutova, a tam internováni.³² Další referáty byly ve městě rozděleny následovně.

Rozdělení referátů revolučního národního výboru v Jirkově v roce 1945

Jméno vedoucího referátu	referát
Šimonák	zásobovací
Chládek	dopravní
Matuška	zásobovací
Kohout (později Eder)	živnostenský

Zdroj: Kronika města Jirkov, s. 111.

V červnu 1945 byla ustanovena tříčlenná místní správní komise. Jejími členy se stali Josef Mulač, Václav Kugler a Karel Malý. Později byla komise rozšířena o R. Šimoňáka a F. Jánského. Ustavující schůze Místní správní komise byla 14. června 1945. Předsedou byl zvolen Josef Mulač, místopředsedou Václav Kugler. Referát bytový převzal K. Malý a R. Šimoňákovi byl ponechán referát zásobovací.

Československé orgány místní správy nevznikly ve všech obcích Chomutovska ve stejné době. V některých odlehlých místech nebyly správní orgány ustanoveny ještě ani v červnu 1945 a proto se okresní úřady a správní komise musely obrátit na dosluhující německé starosty. Správní komise v pohraničí působily do května 1946.

³² Kronika města Jirkov, s. 110 – 111.

„V souvislosti s obnovováním československých státních orgánů v Československu, upozorňovalo Ministerstvo vnitra 17. července 1945 všechny národní výbory na odstranění německých symbolů, pomníků, označení ...upomínající na dobu nesvobody.“³³ Orientační tabulky ve městě měly být pořízeny pouze v jazyce českém nikoliv též ruském a ulice měly být označeny tak, jak byly před rokem 1938 s vypuštěním označení, které by připomínalo starý režim. V Chomutově byly poté odstraněny pomníky v městských sadech a socha Germánie. Také výkladní skříně obchodů měly být uvedeny do vkusného stavu. Tyto tzv. přejmenovavší akce se konaly i v průběhu roku 1946. V tomto roce bylo v Chomutově přejmenováno Bezručovo údolí (původně německy Grundtal). V témže roce otevřelo městské muzeum stálou expozici, která se již nesla v „českém duchu“.³⁴ Akce spojené s přejmenováním názvů obcí a ulic byly ve většině případů skončeny rokem 1948. Po názvech měst, obcí, ulic, orientačních tabulí atd. přišly na řadu názvy místních hor, vrchů a potoků.³⁵ Avšak ještě v roce 1950 ministerstvo vnitra v Praze upozorňovalo MNV obce Blatno, že v okrese nebyly dosud zčeštěny některé místní názvy. Mezi jinými také názvy obcí Geršdorf a Kvinov. Ministerstvo proto po konzultaci s odbornými poradci navrhlo pro obec Geršdorf název Mezihoří a pro obec Kvinov název Květnov.³⁶ Také v Jirkově došlo k přejmenování ulic v historické části.³⁷ K dalšímu hromadnému pojmenovávání ulic v Jirkově došlo v letech 1951 a 1952, kdy byla přidělena jména ulicím v Osadě (někdejší Osada Julia Fučíka).

Státní orgány vyzvaly národní výbory, aby poskytly osobní ochranu a ochranu majetku těm Němcům, kteří:

1. těm, kteří se vrátili z koncentračního tábora nebo vězení, pokud se v nich ocitli následkem politického či rasového útisku.
2. těm, o nichž se prokáže, že činně československý národ podporovali v boji proti nacismu.

Jestli daný občan německé národnosti činně podporoval československý stát a bojoval proti nacismu, měla na Chomutovsku určit komise složená ze zástupců tří politických stran (Komunistická strana Československa, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická), které se v Chomutově

³³ SOkA Chomutov, fond ONV Chomutov 1945 – 1990, kart. 58.

³⁴ Rak, Chomutov, s. 118.

³⁵ Mladá fronta, roč. IV., č. 154, 2. 7. 1948.

³⁶ SOkA Chomutov, fond MNV Blatno 1945 – 1990, kart. 4, Výměr ONV v Chomutově z 29. 11. 1950, Sloučení obcí v jednu politickou obec.

³⁷ Bečvář, V., Historická data Jirkova a jeho obcí, Jirkov 2000, s. 80.

obnovily a informátora, kterým byl důvěryhodný Němec. Komise také určovala spolehlivost a národnost Čechů, kteří žili v Chomutově v letech 1938 – 1945.

3. německým zaměstnancům, kteří jsou bezpodmínečně zapotřebí pro udržení chodu jednotlivých závodů. (Podniky měly tyto Němce okamžitě propouštět, jakmile budou postradatelní a tito Němci měli být odsunuti).³⁸

³⁸ SOkA Chomutov, MNV Chomutov, č. 82, kniha č. 78.

3.2 Volby v roce 1946

Po skončení války se začaly podílet na politickém životě politické strany sdružené v Národní frontě. Značným handicapem československých politických stran na Chomutovsku byla skutečnost, že demokratické strany zde nesměly vyvíjet činnost od podzimu 1938 a že se teprve po druhé světové válce zvyšoval počet československého obyvatelstva. Strany se začaly vytvářet až po osvobození z československých přistěhovalců. Politické strany, které se účastnily voleb v roce 1946, byly Komunistická strana Československa (KSČ), Československá sociálně demokratická strana (ČSSD), Československá národně socialistická strana (ČSNS), Československá strana lidová (ČSL), Komunistická strana Slovenska (KSS), Strana demokratická (DS), Strana práce (SP), Strana svobody (SS).

Mezi významné faktory, které ovlivňovaly politický výsledek voleb a pozdější konec československé demokracie a nástup komunistické totality, patřil mnichovský komplex a s ním spojené selhání západní demokracie, významný podíl SSSR na vítězství nad fašismem, osvobození většiny území ČSR Rudou armádou a rostoucí prestiž komunistické strany získanou díky boji proti fašismu, předání střeoevropského prostoru do sovětské sféry vlivu, všeobecná snaha společnosti vytvořit novou, lepší, sociálně spravedlivější společnost, dominantní postavení levicových sil a určitá krize a selhání tradičních konzervativních struktur.

Výsledky voleb do Ústavodárného Národního Shromáždění dne 26. května 1946 v Chomutově

Název strany	Počet hlasů	Počet hlasů v procentech
KSČ	15070	59.9%
ČSNS	4760	18.9%
ČSSD	4201	16.7%
ČSL	1057	4.2%
Prázdné lístky	80	0.3%
Celkem	25168	100%

Zdroj: Slezák, L., Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 1978, s. 109.

Volby do Ústavodárného národního shromáždění se konaly 26. května 1946. V Chomutově probíhaly volby od 8.00 do 16.00 hodin. Chomutov byl rozdělen na 14 volebních obvodů. Volební výsledky byly zveřejněny v 20.30 hodin. V žádném z voličských obvodů nedošlo k incidentu. Rovněž hladký průběh měly volby ve všech vesnicích okresu. Hladký průběh voleb byl také v Jirkově. Zde se volilo ve dvou volebních místnostech, které obě byly ve škole v Chomutovské ulici.

**Výsledky voleb do Ústavodárného Národního Shromáždění dne 26. května 1946
v Jirkově**

Název strany	Počet hlasů	Počet hlasu v procentech
KSČ	968	56,8%
ČSNS	440	25,8%
ČSSD	212	12,5%
ČSL	78	4,6%
Prázdné lístky	4	0,30%
Celkem	1702	100%

Zdroj: Kronika města Jirkov, s. 126

Volby v roce 1946 byly velmi důležité v souvislosti s budoucím politickým směřováním Československa. Jejich důležitost a význam v poválečném Československu ještě více vzroste, přihlédneme – li k mezinárodnímu politickému vývoji v poválečné Evropě. Již záhy po skončení války bylo zřejmé, že díky vznikajícím rozporům mezi západními velmocemi a SSSR dojde k rozdělení Evropy do dvou nepřátelsky naladěných bloků. Můžeme říci, že volby v roce 1946, významnou mírou přispěly k politickému přiblížení Československa k SSSR a k začlenění do jeho zájmového bloku.

Z tabulek vyplývá, že jednoznačně nejsilnější stranou v Chomutově a Jirkově se stala KSČ. Vzhledem k tomu, že získala nejvíce hlasů, vyvěsila na radnici rudou stranickou vlajku. V červnu v Jirkově a v červenci v Chomutově proběhly ustavující schůze městských národních výborů. Jejich vznikem skončila činnost místních správních komisí. Předsedou národního výboru v Chomutově byl zvolen Václav

Strejc.³⁹ V Jirkově byl předsedou národního výboru nadpoloviční většinou přítomných členů Místního národního výboru zvolen František André za Komunistickou stranu Československa.⁴⁰ Musíme také podotknout, že složení národních výborů, které vzešly z voleb v roce 1946, bylo národnostně ryze české. Volby do Ústavodárného Národního Shromáždění v roce 1946 zřetelně ukázaly, že zvláště v pohraničí měly silný vliv ideologické koncepce socialismu a sociální spravedlnosti a zejména pak komunistická ideologie.

³⁹Rak, Chomutov, s. 117.

⁴⁰ Kronika města Jirkov, s. 128.

3.3 Vývoj státní správy a samosprávy na Chomutovsku 1945 – 1948

Můžeme konstatovat, že první zárodky budoucích národních výborů se začaly připravovat od konce roku 1943 většinou “hnutím odporu“ za spolupráce všech jeho složek. Utvářely se převážně z odboje komunistického nebo z jeho spojení se sociálními demokraty. Vznikaly na různých místech spojením komunistických a nekomunistických skupin, ale i ze samotného odboje občanského, často bez vlivu politických stran, zejména tam, kde byla nepatrná česká menšina a kde byla opatření nacistického režimu tvrdá.⁴¹ V některých místech, zejména s menším počtem Čechů, se členy národních výborů stávali i němečtí antifašisté. V horských oblastech Krušnohoří vznikaly národní výbory dokonce pouze z německých antifašistů či dokonce z totálně nasazených. V některých obcích na Chomutovsku a Ústecku zůstávali i po osvobození po jistý čas němečtí starostové.

V Chomutově vznikl Československý národní výbor 9. května 1945. Při ustavující schůzi bylo přítomno 12 osob a předsedou byl zvolen Josef Černý.⁴² Jelikož tento národní výbor nezvládal všechny úkoly spojené s obnovou města, byl zrušen a nahrazen novým orgánem pod jménem Český revoluční národní výbor v Chomutově.⁴³ Revoluční národní výbor byl mnohem početnější. Měl 31 členů, mezi nimiž bylo také 10 německých komunistů a antifašistů. Předsedou se stal Emil Jung. Československé státní orgány dorazily do Chomutova 17. května 1945. Jejich příchod znamenal uklidnění daných poměrů. Dne 19. května došlo ke změně složení Revolučního národního výboru. Hlavní změnou bylo vyloučení všech zástupců německé národnosti.

Je zřejmé, že složitost vzniku národních výborů byla dána velikostí české menšiny, popřípadě dalších antifašistů, silou nacistického aparátu v daných oblastech a možnostmi ilegální práce v době okupace. Ta byla v pohraničí mnohem obtížnější, nejenom díky sudetoněmeckému prostředí, ale také tím, že informace pronikaly do pohraničí obtížněji než do ostatních částí republiky.

⁴¹ Kocourek, L., Státní správa a samospráva (činnost národních výborů) v severočeském pohraničí v letech 1945 – 1948. In: Vlastivědný sborník Podřipsko 1996, roč. 6., č. 2, s. 57.

⁴² Růžek, V., Binterová, Z., Rok 1945 na Chomutovsku, Okresní muzeum Chomutov 1995, s. 6.

⁴³ SOkA Chomutov, MNV Chomutov, č. 82, kniha č. 77.

Vznik správních orgánů v některých obcích na Chomutovsku v roce 1945

Název obce	Vznik národního výboru – (1945)	Počet členů národního výboru			
		Celkem	Češi	Němci	Ukrajinci
Bílence.	Ihned po osvobození	3	3	-	-
Boleboř	17. 5.	7	Neznáme národnost		
Březeneč	9. 5.	16	4	12	-
Březno	1. 6.	7	Neznáme národnost		
Černovice	21. 5.	11	3	8	-
Drmaly	24. 5.	6	2	4	-
Ervěnice	8. 5.	Neznáme počet členů			
Jirkov	Ihned po osvobození	12	Neznáme národnost		
Kundratice	8. 5.	6	6	-	-
Kyjice	8. 5.	5	5	-	-
Načetín	9. 5.	5	5	-	-
Nechranice	23. 5.	4	2	2	-
Nová Ves	9. 5.	17	1	15	1
Nezabylice	7. 5.	Neznáme počet členů			
Okořín	9. 5.	14	12	-	2
Orasín	4. 5.	1	1	-	-
Otvice	23. 5.	10	10	-	-
Pesvice	9. 5.	Neznáme počet členů			
Pyšná	10. 5.	Neznáme počet členů			
Spořice	Ihned po osvobození	14	14	-	-
Údlice	Ihned po osvobození	Neznáme počet členů			
Zásada	21. 5.	6	-	6	-

Zdroj: Růžek, V., Binterová, Z., Rok 1945 na Chomutovsku, Okresní muzeum v Chomutově 1995, s. 29 – 30.

Z následující tabulky je zřejmé, že na vzniku správních orgánů na Chomutovsku se nepodíleli jen obyvatelé české národnosti, ale také Němci a Ukrajinci. Jedním z důvodů byla absence českých, resp. československých občanů v dané obci po osvobození (např. v obci Zásada). Ze vzpomínek Jaroslava Procházky se dozvídáme, že

Němci vykonávali v národních výborech prozatím nejnужnější byrokratické funkce (lístkové hospodářství, finančnictví atd.). Němci nehodlali z úřadů odejít a využívali toho, že v prvních poválečných dnech nebylo ještě dostatek Čechů, kteří by byli ochotni převzít dané funkce ve vznikajícím státním aparátu. Tento problém trval i řadu měsíců v roce 1946.⁴⁴

První revoluční orgány v pohraničí byly většinou pro nedostatek státně spolehlivého obyvatelstva na mnoho místech rozpuštěny a přeměněny na místní a okresní správní komise. V Chomutově byla ustanovena místní správní komise 21. května 1945. Tuto komisi vedl Miroslav Nuc a od 15. června Emanuel Kalivoda. Po určitém dosídlení "státně spolehlivým" obyvatelstvem byli i komisaři nahrazováni místními správními komisemi.

Činnost pohraničních národních výborů, správních komisí či komisařů se v zásadě nelišila od činnosti národních výborů ve vnitrozemí. Jistým charakteristickým rysem národních výborů v pohraničí, kterým se odlišovaly oproti národním výborům ve vnitrozemí, byl jejich autokratický ráz řízení (tento rys však nelze jednoznačně odsuzovat vzhledem k složitosti daných podmínek).⁴⁵ Musíme podotknout, že se s většinou úkolů, které byly na tyto orgány kladeny, národní výbory vyrovnaly. Národní výbory musely plnit mnoho složitých a rozmanitých úkolů: spolupracovat s Rudou armádou, zabezpečit komunikace a zásobování, zajistit převzetí moci od nacistické civilní i vojenské správy, zabezpečit soukromý, městský a státní majetek, zajistit bezpečnost, zdravotní péči, realizovat odsun německého obyvatelstva, zabezpečit osidlování atd.

„Okresní národní výbory nebo Okresní správní komise se rovněž musely věnovat i činnosti dohlížející a řídicí a řešit problémy, které vyvstaly v jednotlivých obcích. Někde, například v odlehlých obcích Chomutovska, existovaly, jak bylo zjištěno ještě v roce 1948, Místní správní komise (MSK), ač bylo dávno po volbách.“⁴⁶ Příčina tkvěla v odlehlosti okresu a v pomalém a nedostatečném osidlování horské oblasti. „Bylo nutno též zasahovat v těch obcích, kde funkcionáři místních národních výborů nebo správních komisí porušovali předpisy nebo se dopouštěly různých machinací se svěřeným jim majetkem, jak to ukazuje například výměna funkcionářů v Přísečnici nebo v Ahrendorfu (Pavlově) na Chomutovsku, a kde své zástupce jmenovaly již místní

⁴⁴ Oblastní muzeum Chomutov, Vzpomínky – Jaroslav Procházka, Sig. ND Vz 142 21/90.

⁴⁵ Kocourek, Státní správa a samospráva, s. 59.

⁴⁶ Tamtéž, s. 62.

organizace politických stran – komunistické, sociálně demokratické a národně socialistické.“⁴⁷

Po překlenutí prvních poválečných úkolů, které vyžadovaly úzkou spolupráci všech bez ohledu na politickou příslušnost a zájmy, se již před volbami v roce 1946 začala objevovat politická rivalita mezi příslušníky jednotlivých politických stran. Politický boj byl samozřejmě ostřejší v okresních národních výborech než v místních orgánech a vypovídal o rostoucích dizonancích ve všech orgánech, související s Národní frontou.

⁴⁷ Víték, V., K vývoji národních výborů v severozápadních Čechách. In: Společenská věda a praxe, c. d., s. 101, Chomutovsko 1945 – 1948, c. d., s. 18. – 19.

3.4 Národní výbory a rok 1948

Události roku 1948 na více než čtyřicet let určily vývoj a směřování Československé republiky. Od prvních dnů únorového převratu Komunistická strana Československa upevňovala své pozice a postupně realizovala své plány na přestavbu celé společnosti.⁴⁸ Dne 21. února vyzval Klement Gottwald k vytváření nových “revolučních orgánů moci“, akčních výborů Národní fronty. Tato výzva napomohla k masovému zakládání těchto orgánů, které se ihned měly vytvářet v nejrůznějších institucích, závodech, školách a úřadech za účelem upevňování komunistické moci a likvidaci všech jejich odpůrců. Akční výbory Národní fronty totiž byly zcela novými orgány, jejichž právní zakotvení bylo zajištěno teprve zákonem č. 213/1948 Sb. z 21. 7. 1948, orgány “revolučními“, sloužícími k provedení tzv. “očisty veřejného a politického života od reakce.“⁴⁹ Akční výbory byly podle dobových pramenů zakládány proto, “*aby střezily jednotu lidu a zájem dělnické třídy, který je totožný se zájmem státu*“.⁵⁰ Pouhé národní výbory se k tomu nehodily, jelikož v nich neměli komunisté absolutní většinu. Musíme sice konstatovat, že komunisté ve volbách v roce 1946 zvítězili, na druhou stranu v mnoha případech mohli nekomunistické strany vytvořit koalice bez komunistických zástupců. Jirkově se začaly vytvářet akční výbory obrozené Národní fronty ve dnech od 24. do 28. února 1948. Po skončení vládní krize a jmenování nové vlády Klementa Gottwalda, byly rozpuštěny organizace národně socialistické a lidovecké strany. Podobná situace byla v celém chomutovském okrese, takže po Únoru existovaly pouze dvě strany a to Komunistická strana Československa a Československá sociálně demokratická strana, která se později sloučila s KSČ, čímž komunistická strana získala absolutní monopol na moci.

Dne 24. února byl vydán oběžník Ministerstva vnitra, “Spolupráce národních výborů s akčními výbory Národní fronty“. Tento oběžník vyzýval všechny národní výbory v obcích, okresech i krajích ke spolupráci s akčními výbory při “mobilizaci“ lidu, řešení hospodářských a politických problémů a posílení lidové demokracie.⁵¹

⁴⁸ Kocourek, Státní správa a samospráva, s. 64.

⁴⁹ Tamtéž, s. 64.

⁵⁰ SOkA Chomutov, Záznam o průběh Únorových událostí 1948 ve Vysoké Peci, s. 3 – 4.

⁵¹ Oběžník Ministerstva vnitra, Spolupráce národních výborů s akčními výbory Národní fronty, Sig., Nda 877, Oblastní muzeum Chomutov.

Výsledkem celé akce bylo odstranění nepohodlných, neoblíbených a novému režimu nebezpečných osobností. Po těchto “očistných“ procesech a po doplnění spolehlivými členy staly se národní výbory vykonavatelem politiky a ideologie komunistické strany v obvodech své působnosti. Tato tzv. očista nejvíce postihla Sokol, který byl v Jirkově založen roku 1934, avšak v roce 1948 se musel změnit na tělovýchovnou jednotu Slovan a mnoho jeho funkcionáři museli odejít. Dále čistka postihla faráře, římsko – katolickou církev, vedoucího poštovního úřadu a továrny na ocelový písek a několik živnostníků.⁵² Například v obci Březno bylo zrušeno soukromé zámečnictví, pekařství, truhlářská dílna, krejčovství a zanikla i hospoda majitele Chudiny.⁵³ Právě náboženské vyznání bylo po roce 1948 mocensky, administrativně i ideologicky potlačováno.

Struktura obyvatel podle náboženského vyznání (v %)

Město	Bez vyznání	Katolické	Česko bratrské a evangelické	Nezjištěno
Karlovy Vary	51,4	26,8	2,1	16,5
Chomutov	54,0	21,1	1,1	21,6
Most	60,7	17,6	0,5	18,9
Teplice	56,3	21,2	1,3	18,9
Ústí n/L	55,8	21,6	1,6	20,8
Děčín	54,5	21,0	1,2	21,0
Klatovy	29,2	53,3	0,3	15,5
Prachatice	31,5	49,2	0,5	17,4

Zdroj: Zich, F. a kol., Kdo žije v pohraničí, Praha 1996, s. 64.

⁵² Kronika města Jirkov, s. 152.

⁵³ SOkA Chomutov, Hodnotící záznam o průběhu Únorových událostí v obci Březno, s. 4.

Důsledkem tohoto potlačování je výrazná sekularizace obyvatelstva v rámci celé České republiky a v pohraničí zvláště. Právě v okresech severních Čech žije nejvíce osob bez vyznání.

Z následující tabulky vyplývá, že zatímco v okresech severních Čech jako jsou Most, Chomutov, Teplice a další se podíl obyvatelstva bez vyznání pohybuje přes 50 procent. V šumavských okresech jako jsou Klatovy a Prachatice se podíl obyvatelstva bez vyznání, pohybuje kolem 30 procent. Tento rozdíl je způsoben tím, že šumavské okresy mají ze značné části tradiční obyvatelstvo a náboženské, především římskokatolické náboženské vyznání zde zřejmě tvoří součást kulturního odkazu a hodnotové struktury obyvatelstva.⁵⁴ Celkově však události února roku 1948 proběhly na Chomutovsku velmi klidně. I následné politické události jako květnové parlamentní volby a volba Klementa Gottwalda prezidentem proběhly klidně a většinou s uspokojením. Z některých pramenů se dozvídáme, že archiválie, které se týkají událostí Února 1948, se v některých obcích vůbec nedochovaly nebo nic o těchto památných událostech neříkají. A to podle těchto pramenů vypovídá o tom, že vzhledem k třídnímu složení obyvatelstva, zde neprobíhaly události komunistického převratu brány nějak rušně.⁵⁵ Tento fakt dokládá také nízký počet tzv. bílých lístků, tedy lístků, jejímž prostřednictvím voliči na Chomutovsku nesouhlasili s jednotnou kandidátkou Národní fronty.

Na druhou stranu musíme konstatovat, že národní výbory realizovaly i mnohé akce prospěšné pro občany. Základním cílem i řady těchto akcí však bylo upevnění vládnoucího systému a připoutání občanů.

⁵⁴Zich, F. a kol., Kdo žije v pohraničí, Praha 1996, s. 64

⁵⁵ SOkA Chomutov, Zápis do kroniky Výsluní – rok 1945, s. 3.

3.5 Volby 1948

Na průběhu parlamentních voleb můžeme demonstrovat postoj Komunistické strany Československa k demokracii. Tyto volby, které proběhly 30. května 1948, se uskutečnily v atmosféře zastrašování a byly při nich porušeny všechny principy svobody a otevřenosti. Pokusy o protikomunistickou agitaci byly stíhány a trestány bezpečnostní složkou státu (SNB).

Výsledky voleb do parlamentu v roce 1948 na Chomutovsku

Obec	Počet voličů	Hlasy pro jednotnou kandidátku	Počet bílých lístků
Bílence	106	104	2
Březno	468	462	4
Černovice	327	315	2
Droužkovice	520	510	9
Hrušovany	148	137	7
Chomutov	15 242	14 650	499
Křímov	157	155	2
Málkov	108	108	0
Místo	111	111	0
Jirkov	2531	2441	62
Kálek	103	95	6
Otvice	334	329	3
Vysoká Pec	245	233	7
Pesvice	122	121	1
Strupčice	374	370	3
Vrskmaň	167	162	5
Nezabylice	135	133	2
Údlice	568	563	5
Všehrady	89	89	0
Hora Sv. Šebestiána	198	193	1

Zdroj: Rudé Právo 1. 6. 1948, Novinové výstřižky 1948, č. 772, Oblastní muzeum Chomutov.

Voličům byla předložena společná kandidátka Národní fronty, na které nebyl ani jeden opoziční politik. Avšak ani tato opatření nedokázala komunistům zajistit vítězství, jaké si představovali. Proto docházelo k falšování výsledků v krajských volebních centrech. Podle těchto výsledků kandidátku Národní fronty volilo celostátně 89,2 % voličů. Tyto volby představovaly dovršení komunistického převratu. Komunistická strana se tak stala jediným vládnoucím činitelem v celé zemi. Oslabil se hospodářský a politický vliv dřívějších elit na úkor elit nových. Tyto nové elity byly reprezentovány dělnictvem, odbory a hlavně komunistickou stranou. Podle Lenky Kalinové představuje rok 1948 začátek nejdramatičtějšího období dějin socialistického experimentu, kdy proběhla hlavní etapa politické, ekonomické a sociální transformace. Tato etapa končí rokem 1953.⁵⁶

Z předešlé tabulky jasně vyplývá, že na Chomutovsku vyhrála Komunistická strana Československa se svou jednotnou kandidátkou. V ústeckém kraji, do kterého Chomutovsko správně náleželo, bylo odevzdáno po kladenském kraji druhý nejmenší počet bílých lístků v celé republice. Vhodit tzv. bílý lístek a tedy nevolit jednotnou kandidátku Národní fronty byla jediná možnost, jak vyjádřit svobodně opoziční názor. V českých zemích a zvláště v pohraniční této možnosti však využilo minimum voličů.⁵⁷ Z toho lze usuzovat, že v pohraničí měla KSČ a její program značnou podporu obyvatelstva. Dobový tisk (Rudé Právo) psal: „V Podkrušnohoří a na Ústecku lid slavně zvítězil. Pohraničáři opět potvrdili svou věrnost republice.“⁵⁸ Komunisté prohlašovali, jak z českého pohraničí vybudují nejvzornější kraj, který se již nebude muset „obávat“ Němců, kapitalistů a velkostatkářů.⁵⁹

⁵⁶ Kalinová, L., Společenské proměny v čase socialistického experimentu, Praha 2007, s. 114.

⁵⁷ Jiří Pernes uvádí, že v českých zemích využilo možnost vhodit tzv. bílý lístek pouze 9, 32% a na Slovensku 13, 98% voličů. Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno 2008, s. 26.

⁵⁸ Rudé Právo 1. 6. 1948, Novinové výstřižky 1948, č. 772, Oblastní muzeum Chomutov.

⁵⁹ Tamtéž.

4. Národnostní vývoj

4.1 Problematika odsunu Němců

Otázka odsunu Němců z poválečného Československa se stala velmi intenzivní nejenom pro české, ale i zahraniční historiky. Tato otázka je stále živá a i dnes vyvolává rozporuplné pocity z obou stran. Stala se také jedním z důležitých bodů Košického programu, který byl schválen v dubnu roku 1945.

V kapitole VIII. program rýsoval budoucí vztah československého obyvatelstva k německé menšině: „...zejména českoslovenští Němci se propůjčili k vyhlazovacím tažením proti českému a slovenskému národu“, což „nutí obnovené Československo k hlubokému a trvalému zásahu. Republika nechce a nebude postihovat své loajální německé a maďarské občany a zejména ne ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost, s viníky však bude postupovat přísně a neúprosně...“⁶⁰ V Košickém vládním programu můžeme najít jistý diferencovaný přístup k Němcům, ale také k Maďarům. Avšak v průběhu dalších poválečných dní došlo k určitému zjednodušení vztahů vůči Němcům a Maďarům. Většina obyvatel počala nahlížet na Němce a Maďary z národnostního hlediska. A toto hledisko bylo negativně zabarveno díky válečným letům. Jistý díl zodpovědnosti měl v tomto postoji i prezident Beneš. V jeho projevech z let 1945 nacházíme slova: „...německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“⁶¹ Tyto výroky jistě nepřispěly ke klidnému vyřešení národnostního vztahu mezi Čechoslováky na jedné straně a Němci popřípadě Maďary na straně druhé.

Získat přesnější informace z pohraničí není v prvních týdnech poválečných let možné. Musíme si uvědomit, že státní orgány se v této době teprve formovaly a obnovovaly. Mimo to v pohraničí bylo v činnosti vedle státní správy i další subjekty (např. armáda, různé partyzánské skupiny, oddíly revolučních gard, správní komise atd.). Znovu začleňování pohraničí do obnoveného Československa bylo tedy velmi složitou záležitostí.

Prvním opatřením vůči německému obyvatelstvu bylo stanovení podmínek jeho pohybu na veřejnosti. Německé obyvatelstvo nesmělo používat jak vlakovou, tak autobusovou dopravu. Němci ji směli používat, pokud měli zvláštní povolení, jen k cestám do práce. Němcům se také neposkytovaly doručovací služby. Vládním nařízením ze 17. května 1945 bylo určeno, že Němci budou dostávat stejné potravinové

⁶⁰ Program Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý dne 5. 4. 1945 v Košicích.

⁶¹ Černý, V., Paměti 1945–1972, Praha 1994, s. 42.

přiděly jako Židé za války.⁶² Dalším opatřením bylo soustředování německého obyvatelstva do různých táborů. Absence právní normy měla za následek, že ve věznicích či internačních táborech se ocitli i lidé, kteří byli vinni pouze tím, že jsou Němci. Pro německou situaci byl určující zejména Ústavní dekret prezidenta republiky z 2. srpna 1945, č. 33 Sb. Ten přiznal československé státní občanství pouze těm, kteří se před Mnichovem hlásili úředně za Čechy a Slováky. Většina Němců, kteří zůstali bezprostředně po válce v Československu, spadla do kategorie určené pro odsun.

Průběh samotného odsunu můžeme obecně rozdělit do čtyř fází. Tyto fáze jsou značně diferencovány.

První fáze (evakuace) spadá do posledních měsíců válečných let (duben 1945), kdy mnozí, karpatské Němci (převážně ženy a děti) byli evakuováni ze Slovenska na území Protektorátu v důsledku postupu Rudé armády. Po skončení války se jich většina opět vracela zpět a teprve v pozdějších měsících na ně byly vztaženy předpisy o transféru.

Druhá fáze (útěk před frontou) spadá do posledních měsíců válečných let, kdy mnozí, většinou nacističtí funkcionáři, sami ze strachu před postupující Rudou armádou utekla do Říše. Nejznámější případ je odjezd nacistických funkcionářů z Ústí nad Labem v noci ze 7. na 8. května 1945. Sudetští Němci do této kategorie příliš nespádali.

Třetí fáze (tzv. divoký odsun) je časově vymezena koncem války až srpnem roku 1945. Němci museli nosit bílé pásky s písmenem N, byl jim zakázán volný pohyb, nesměli používat dopravní prostředky, zabraňovalo se jim telefonovat, měli zákaz navštěvovat kino, divadlo, restaurace a byla jim uložena pracovní povinnost. „Všechna tato opatření a „revoluční chování“ mnohých Čechů i celková atmosféra bezprostředně poválečných týdnů a měsíců vzbuzovala u německého obyvatelstva krajní obavy z budoucnosti a strach.“⁶³ Mezi povolené věci patřilo zavazadlo o hmotnosti 30 – 60 kg., obsahující limitovaný počet osobních věcí, potraviny na 3 -7 dní, finanční hotovost do výše nejvíce 1000 říšských marek.

První odsuny v severních Čechách směřovaly především do sovětského okupačního pásma, z jižní Moravy do rakouského okupačního pásma. Můžeme však říct, že rakouská i sovětská správa se stavěla k těmto vysídlovacím akcím zdrženlivě až negativně, jelikož příchod Němců ještě víc komplikoval tamější složitou situaci.

⁶² Radvanovský, Z., Konec česko–německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948, Ústí nad Labem 1997, s. 28.

⁶³ Beneš, Z., Pešek, J. a kol., Rozumět dějinám, Praha 2002, s. 206.

Průběh tzv. divokých odsunů na Chomutovsku si můžeme přiblížit popisem odsunů ve městě Jirkov. V době, kdy tyto odsuny probíhaly, přijela do města četa vojáků a policistů z Chomutova. V Jirkově poté byly vytvořeny pravidelné tříčlenné skupiny ve složení voják, policista a zástupce jirkovského občanstva, kterým byli přiděleny ulice, kde podle seznamu byl odsun Němců prováděn.

Tabulka udávající transporty v průběhu tzv. divokého odsunu ve městě Jirkov.

Datum odsunu	Počet odsunutých Němců
19. července	336
2. srpna	268
28. srpna	936
30. srpna	100

Zdroj: Kronika města Jirkov, s. 115.

Přehled odsunů ve městě Jirkov v roce 1946.

Způsob Odsunu	Datum transportu	Počet odsunutých Němců	Poznámky
Transport	7. 8.	295	
Transport	11. 8.	302	
Něm. vlak	11. 8.	19	
Transport	12. 8.	57	
Dodatek	19. 8.	5	(2 do Rakouska)
Něm. vlak	20. 8.	14	
Transport	22. 8.	123	
Dodatek	27. 8.	5	(Říšští Němci)
Dodatek	29. 8.	6	(Těž něm. farář)
Transport	29. 8.	92	
Transport	17. 9.	110	
Transport	12. 10.	164	
Transport	23. 10.	28	
Transport	5. 11.	8	
Transport	6. 11.	15	

Zdroj: Kronika města Jirkov, s. 135.

Početní stav Němců v Jirkově v roce 1946

Datum	Počet Němců
1. 1.	3 461
1. 2.	3 448
1. 3.	3 344
1. 4.	3 437
1. 5.	3 183
1. 6.	2 717
1. 7.	2 476
1. 8.	2 246

Zdroj: Kronika města Jirkov, s. 135.

Vytvořené komise vyzvaly německé rodiny, aby si během půlhodiny připravily zavazadla o hmotnosti 30 kg (někdy 50 kg) na osobu. Po uplynutí půlhodiny byl byt zapečetěn a Němci vyzváni k odchodu na shromaždiště (hřiště v Mostecké a Žižkově ulici). Zde byly konány osobní prohlídky, jejichž účelem bylo zjistit, nemají-li Němci u sebe klenoty, které si sebou nesměli vzít. Po prohlídce byli evakuovaní odvedeni na nádraží, kde nastoupili do vlaku nebo odvedeni do Chomutova, odkud byli transportem vyvezeni do ruského okupačního pásma v Německu. Celkem byly provedeny v Jirkově čtyři transporty.⁶⁴

Čtvrtá fáze (organizovaný odsun) proběhla již pod dohledem Spojenecké kontrolní rady, Mezinárodního Červeného kříže a státních orgánů ČSR podle rozhodnutí postupimské konference. Na základě jednání v Postupimi mělo ČSR opustit přibližně 2,5 miliónů Němců, z toho 750 000 do sovětského okupačního pásma a 1 750 000 do amerického okupačního pásma.

Musíme však podotknout, že i v této fázi probíhaly i tzv. místní neorganizované odsuny. Tato fáze spadá do časového období, které je vymezeno roky 1946 – 1947. Po skončení tohoto procesu zůstali v republice pouze němečtí antifašisté a speciální pracovníci nepostradatelní v závodech. Průběh organizovaných odsunů na Chomutovsku si můžeme opět přiblížit na situaci, která probíhala ve městě Jirkov.

⁶⁴ Kronika města Jirkov, s. 114.

**Oblasti s největším počtem zajištěných a internovaných (nad 2000 osob) v Čechách
k 13. 8. 1945.**

Dozorčí (místní) velitelství SNB	Zajištěných a internovaných
DV Most	6140
DV Česká Lípa	2092
DV České Budějovice	2004
MV Praha	3810
DV Chomutov	8834
DV Chrudim	2781
DV Karlovy Vary	2331
DV Kladno	2484
DV Kutná Hora	5142
DV a MV Liberec celkem	3082
DV Ústí nad Labem	5236

Zdroj: Staněk, T., Tábory v českých zemích 1945 – 1948, Opava 1996, s. 47.

Budeme – li pozorně sledovat přehled odsunů Němců z Jirkova a přehled početního stavu Němců v Jirkově pomocí předešlé tabulky, dojdeme k početním nesrovnalostem. Tyto nesrovnalosti jsou způsobeny tím, že mnoho německých obyvatel odcházelo přes hranice ilegálně. Kromě toho němečtí antifašisté, kteří opouštěli republiku volně a se všemi svými osobními věcmi, nebyli do odsunovaných čísel zahrnuti. Konkrétně v Jirkově tedy zůstalo po skončení odsunů 307 Němců.⁶⁵ Souběžně s odsunem docházelo k přílivu českých obyvatel do města. V průběhu roku 1946 přibylo do Jirkova na 1 558 českých obyvatel.⁶⁶ Celý odsun měl být skončen do roku 1946. Přerušení odsunu na dobu od 1. prosince 1946 do dubna 1947 bylo způsobeno v důsledku kruté zimy a díky zásobovacím potížím. Přesto ještě v září 1947 MNV v Jirkově vypracoval a odeslal žádost o urychlené a důsledné odsunutí Němců.⁶⁷ Potíže byly způsobeny neochotou amerických okupačních úřadů přijímat německé obyvatelstvo do amerického okupačního pásma.

⁶⁵ Kronika města Jirkov, s. 135.

⁶⁶ Tamtéž, s. 138.

⁶⁷ Tamtéž, s. 140.

V průběhu roku 1947 došlo poté k tzv. dodatkovému odsunu, který prováděl Mezinárodní červený kříž za účelem spojení rozdělených německých rodin. Po vysídlovacích fázích zůstalo v pohraničí okolo 200 000 Němců. Tito Němci byli poté na přelomu let 1947 a 1948 přesunuti a rozptýleni z pohraničních oblastí po celém území republiky. Toto rozhodnutí bylo dáno „historickou“ zkušeností s německou menšinou, kdy část její politické reprezentace měla tendenci po co nejtěsnějším spojení s německým státem a tím narušovala územní integritu státu.

4.2 Dodatkový odsun 1947

Od roku 1947 se začaly v pohraničí stále častěji ozývat hlasy o přesunu neodsunutých Němců do vnitrozemí. Tyto hlasy se ozývaly jak na veřejných schůzích, na konferencích národních výborů, na oblastních konferencích bezpečnosti tak i v místním tisku.⁶⁸ V listopadu téhož roku se ministr vnitra Václav Nosek vyjádřil k otázce přemístění zbylých Němců do vnitrozemí. Otázka postavení zbylých Němců bude řešena “důsledně, s rozmyslem a spořádaně ve prospěch všech důležitých státních zájmů“, aby Němci nezůstali u hranic “ve větších kompaktních celcích”.⁶⁹

Přesun a “rozptýlení“ německé menšiny z ústecké oblasti v letech 1947 – 1948

Okres	Počet osob	Přemístění do okresu
Bílina	277	Čáslav, Beroun, Rokycany, Kolín, Kutná Hora, Slaný.
Děčín	140	Mělník
Duchcov	317	Brandýs nad Labem
Chomutov	119	Český Brod
Most	343	Roudnice nad Labem
Teplice	266	Slaný, Kladno
Ústí nad Labem	242	Mělník, Kolín, Rakovník, Beroun, Kralupy nad Vltavou
Celkem osob	1804	

Zdroj: Radvanovský, Z., Konec česko – německého soužití v ústecké oblasti 1945 – 1948, Ústí nad Labem 1997, s. 162.

V těchto politicky poměrně napjatých dobách obyvatelstvo pohraničních okresů vzrušily zprávy o požárech lesů a obcí na Chomutovsku a Mostecku.⁷⁰ Z dochovaných dokumentů již nezjistíme, zda právem, či neprávem bylo zdejší německé obyvatelstvo podezřelé z těchto požárů. Z dochovaných pramenů se pouze dozvídáme, že MNV

⁶⁸ Kaplan, K., Pravda o Československu 1945 – 1948, Praha 1990, s. 152.

⁶⁹ Mladá fronta, roč. III., č. 267, 16. 11. 1947.

⁷⁰ SOkA Chomutov, Chomutovsko 1945 – 1948, Chomutov 1989, s. 74 – 75.

v Chomutově vydal v listopadu roku 1946 vyhlášku s poukázáním na četné požáry ve městě a prostřednictvím této vyhlášky obyvatele města upozorňoval, jak se má proti činnosti žhářů bránit.⁷¹ „V chomutovském okrese, stále ještě na základě kolektivní viny, museli němečtí obyvatelé odevzdávat polovinu svých platů na obnovu vyhořelých objektů.“⁷² Některé pohraniční obce zaslaly okresnímu národnímu výboru požadavek o urychleném přesunu zbylého německého obyvatelstva do vnitrozemí. Z ústecké oblasti mělo být přesunuto do vnitrozemí 28 757 občanů německé národnosti. Z předchozí tabulky můžeme snadno odvodit, že jenom malé množství obyvatel německé národnosti bylo přesunuto z ústecké oblasti do vnitrozemí, většinou do středních Čech. „Významnější německá menšina se po tomto přesunu udržela pouze v chomutovském (8,7 %), teplickém (7,9 %) a mosteckém (6,6 %) okrese.“⁷³

Důvod, proč většina neodsunutých Němců zůstala v pohraničí, je prostý. Němci totiž pracovali ve specializovaných oborech, kde vyučení a zapracování nových pracovních sil by trvalo neúměrně dlouhou dobu a průmyslu v pohraničních oblastech by tak vznikly značné škody. Možnost přesunu pracovních sil těžké kategorie z vnitrozemí byl také nerealizovatelný vzhledem k neochotě českých dělníků a zaměstnanců ke stěhování do již téměř osídleného pohraničí, kde již neměli žádné zvláštní výhody jako v prvních fázích osidlování. Proto dostávali kvalifikovaní němečtí dělníci a zaměstnanci výjimku z přesunu. Celkem bylo v ústecké oblasti uděleno 18 586 výjimek.⁷⁴ Tohoto faktu si byli všechny odpovědné instituce vědomy. V průběhu odsunu se však ozývali hlasy, které požadovali hromadné, okamžité a schematicky naplánované vystěhování všech Němců a to i těch zaměstnaných.

Na druhé straně zde bylo mnoho národních správců, kteří požadovali ochranu pro své německé zaměstnance, jelikož byli jedinou pracovní silou, která držela podnik v chodu, a znamenali pro národní správce úsporu platu českým zaměstnancům.⁷⁵

⁷¹ Mladá fronta, roč., II., č. 263, 17. 11. 1946.

⁷² Radvanovský, Konec česko – německého soužití, s. 161.

⁷³ Tamtéž, s. 162.

⁷⁴ Tamtéž, s. 161.

⁷⁵ Mladá fronta, roč. I., č. 64, 22. 7. 1945.

Tabulka ukazující skupiny německého obyvatelstva, která nepodléhala odsunu 1947

Kraj	Celkový počet osob něm. národnosti	Odsunu podléhající	Odsunu nepodléhající	Osoby německé národnosti, které odsunu nepodléhají				
				a	b	c	d	e
				Specialisté a rod. příslušníci	Smíšená manželství	Osoby žid. původu	Osoby vynaté cestou milosti	Antifaš -isté
Praha	8 399	6 611	1 788	262	1 141	47	245	93
Č. Budějovice	5 134	2 859	2 275	467	1 231	10	217	350
Plzeň	7 740	3 464	4 276	2 094	1 509	14	408	151
K. Vary	40 854	13 530	27 324	23 294	1 536	93	713	1 688
Ústí nad L.	32 249	10 400	21 849	9 273	11 155	90	836	495
Liberec	26 812	7 044	19 768	11 467	5 168	96	655	2 382
H. Králové	12 874	5 512	7 362	4 469	2 107	14	562	210
Pardubice	2 829	1 867	962	55	710	-	184	13
Jihlava	3 342	2 694	648	51	492	6	88	11
Brno	5 983	2 332	3 651	246	2 321	63	943	78
Olomouc	9 886	5 027	4 859	1 598	2 108	67	829	257
Gottwaldov	1 259	960	309	37	217	-	48	7
Ostrava	5 810	2 319	3 491	325	2 006	96	719	345
celkem	163 181	64 619	98 562	53 638	31 701	596	6 447	6 080

Zdroj: NA, fond MV – dodatky, kart., 1167, složka evidence osob německé národnosti.

Výše uvedená tabulka nám podává počty jednotlivých skupin obyvatelstva německé národnosti, které byly z odsunu z různých důvodů vyňaty. Z tabulky vyplývá, že v Ústeckém kraji netvořili tzv. němečtí specialisté největší skupinu, která zůstala neodsunutá, ale že touto skupinou byla smíšená manželství. Dále je velmi překvapivý malý počet osob židovského původu, které zůstaly v Československu. Musíme však podotknout, že počet osob židovského původu nebyl v pohraničí příliš vysoký. Primárním důvodem byla vyhlazovací politika nacistického Německa v průběhu druhé světové války. Svou roli sehrálo také chladné přijetí části českého obyvatelstva k Židům, kteří se navraceli do svých domovů v pohraničí. Tato tabulka však nezahrnuje skupiny německého obyvatelstva, které měly být odsunuty a nakonec odsunuty nebyly, jelikož transporty byly zastaveny, a tito obyvatelé zůstali v Československu a později získali československé občanství.⁷⁶ Tito lidé mohli v 60. letech za určitých podmínek odejít do Německa. Jednou z hlavních podmínek bylo zaplatit částku 30 000 korun.⁷⁷

V průběhu celého přesunu se také objevila celá řada problémů. Jedním z nich byl nedostatek ubytovacích kapacit. To vedlo k tomu, že mnozí Němci byli i s rodinami posíláni do jiných okresů, než které jim byli určeni, nebo se vraceli zpět do svého původního bydliště v pohraničí. Některé národní výbory se dokonce bránily „odebírání“ německých pracovních sil. Také českoslovenští zaměstnavatelé stěžovali, nebo dokonce

⁷⁶ [on - line] [2008-11-02] Dostupný z www: <<http://www.znkr.cz>>.

⁷⁷ Tamtéž.

mařili pod různými záminkami uvolňování u nich zaměstnaných Němců, kteří byli již úředně vyrozuměni o odsunu nebo s jejich uvolňováním pro odsun otáleli. Z důvodů odstranění těchto závad a umožnění hladkého provádění odsunu vydal Okresní národní výbor v Chomutově vyhlášku, ve které nařizoval, že všichni zaměstnavatelé, kteří budou vyrozuměni MNV, jsou povinni uvolnit ve stanoveném termínu německé zaměstnance, kteří byli vyrozuměni o tom, že budou odsunuti.⁷⁸ Každý občan, u kterého byl zaměstnán nebo ubytován občan německé národnosti měl též povinnost zjistit, jestli je tento občan zapsán v evidenčních záznamech MNV, a jestliže nebyl, měl být do těchto záznamů zapsán. V případě nesplnění dané povinnosti hrozil finanční postih nebo dokonce i vězení.

Výsledek celé akce přesunu a tzv. rozptylu německého obyvatelstva do vnitrozemí přinesl sice na jedné straně jistý efekt z hlediska uklidnění situace v pohraničí, kde se obyvatelé stále obávali německého živlu, na druhé straně hospodářský přínos byl pouze částečný a krátkodobý. Zejména průmysl v pohraničí opět utrpěl odchodem pracovních sil. Dlouhodobě byl současně narušen demografický vývoj.

⁷⁸ Mladá fronta, roč. II., č. 215, 18. 9. 1946.

4.3 Situace německé menšiny v ČSR po válce

„Dá se říci, že vítězství Spojenců ve druhé světové válce odsunem vyřešilo definitivně česko-německé vztahy na území českého království.“ Tento výsledek obecně vycházel ze závěrů Postupimské konference: „Německý lid začal pykat za strašlivé zločiny, jichž se dopustili pod vedením lidí, které v době jejich úspěchů otevřeně schvaloval a slepě poslouchal... Je nutno přesvědčit německý lid, že utrpěl úplnou vojenskou porážku a nemůže se vyhnout odpovědnosti za to, co sám na sebe uvrhl...“⁷⁹

Dalším faktorem, jenž rozdělil na desetiletí česko – německé vztahy v pohraničí, byl způsob a provedení odsunu. Je samozřejmě ospravedlnitelné, že mezi obyvateli Československa vznikla po válce potřeba vyrovnat si s Němci účty za léta okupace. Metody a postupy, které Češi proti nacistům a obyvatelům kolaborujícím s okupanty, byly ovlivněny tehdejší poválečnou situací a hrůzami válečných let. „Intenzivní prožívání národních akcentů umožňující současně snadnou a jednoznačnou identifikaci viníků za ztráty a oběti minulých let splývalo u značné části populace s představou, že tradiční demokracie předválečného typu zklamala a že je proto nutné nalézt nové formy společenského uspořádání a zároveň zajistit bezpečnost státu garancemi nabízenými z Východu.“⁸⁰

Podle průzkumu Institutu pro výzkum veřejného mínění z roku 1995, který se tázal občanů České republiky, zda byl či nebyl odsun českých Němců správný či nesprávný.⁸¹

- 74% obyvatel České republiky považuje odsun za správný
- 7% obyvatel České republiky považuje odsun za nesprávný
- 13% obyvatel České republiky nedokáže problém posoudit
- 6% obyvatel se o odsun nezajímá

⁷⁹ Richter, K., Česko – německé vztahy bez démonů minulosti, Praha 2003, s. 306.

⁸⁰ Staněk, Perzekuce, s. 175.

⁸¹ Rataj, J., KSČ a ČSR I. (1945 – 1960), Praha 2003, s. 8.

Další výzkum veřejného mínění, který se týkal názorů českých občanů na odsun, uvedl Václav Houžvička ve své práci *Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatelstva českého pohraničí k Německu*.

Tabulka znázorňující názory občanů českého pohraničí na odsun německého obyvatelstva (v %)

Odpověď	1991	1995	1996
Bylo to spravedlivé, protože sudetští Němci rozbili republiku.	27,0	28,1	30,3
Bylo to spravedlivé, ale ke způsobu odsunu mám výhrady.	39,5	37,0	42,8
Bylo to nespravedlivé, ale rozhodly tak mocnosti.	6,2	10,8	10,1
Bylo to nespravedlivé.	6,4	4,7	2,3
Bylo to nespravedlivé a kruté.	3,2	2,9	2,6
Nevím, nemám na to názor.	14,0	12,6	7,9
Jiný názor.	3,7	3,9	4,1

Zdroj: Houžvička, V., *Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatelstva českého pohraničí k Německu*, Praha 1997, s. 16.

Z obou průzkumů veřejného mínění je zřejmé, že početní zastoupení jednotlivých názorových variant je v podstatě stabilizované. Mírně, ale nadále stoupá počet těch, kteří schvalují poválečný odsun Němců z českých zemí.

4.4 Znovuosídlení pohraničí

Myšlenka znovuosídlení pohraničí se objevila souběžně s myšlenkou odsunu Němců. Za vlastní zrod osídlovací politiky bývají všeobecně považovány rozhovory prezidenta Beneše s představiteli moskevského vedení komunistické strany v prosinci 1943, kdy bylo jednáno o poválečných opatřeních vůči sudetským Němcům.⁸²

Pro tuto významnou změnu v poválečném Československu byly důležité tři dekrety:

- 19. 5. 1945 dekret o národních správách majetku Němců a zrádců,
- 21. 6. 1945 dekret o konfiskaci majetku Němců a zrádců a
- 20. 7. 1945 dekret, který určil, komu má být majetek přidělen

Osídlování bylo řízeno dvěma základními stanovisky. Prvním z nich byly pohraniční průmyslové závody a zemědělské usedlosti a druhým možnost zlepšení existence nabytím majetku a postavení určitého počtu lidí, kteří přicházeli z vnitrozemí.⁸³ První stanovisko (a v jistém smyslu i problém, který se později projevil v souvislosti s nerovnoměrností osídlení) určila ministerstva zemědělství a průmyslu stanovením hospodářství a závodů, které jsou pro stát důležité, a které musí být udrženy v provozu. Toto stanovisko bylo rozhodujícím faktorem, který se dotýkal osídlení průmyslových a zemědělských pohraničních okresů (do této skupiny patří i okres Chomutov). Pro ostatní pohraniční okresy rozhodujícími faktory osídlení je počet obytných domů a možnost obživy.

Odsunem Němců vyvstala nutnost co nejrychleji osídlit pohraničí. Přes obrovský přesun obyvatel nebylo možno nahradit plně úbytek pracovních sil, který byl způsoben odchodem Němců. Tuto skutečnost si byli vědomi všechny odpovědné instituce. Idealistický plán počítal s 80 % zalidněním pohraničí, s hladkým začleněním do struktury zbylé země a využitím všech polností a průmyslových objektů. Naproti tomu Ladislav Žák, známý český krajinný architekt, napsal v červnu 1945 do Mladé fronty článek, ve kterém již tehdy upozornil na možnost ponechat pohraničí poloprázdné

⁸² Klimeš, M. a kol., Cesta ke květnu, sv. I., Praha 1965, s. 40 – 59.

⁸³ SOkA Chomutov, kart. 60, Osídlování – Věstník Osídlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze, č. 3, s. 52.

a využít jej pro rekreační účely.⁸⁴ Podle jeho plánu měl být v pohraničí redukován počet zemědělských podniků, průmyslu, dopravní infrastruktury i obytných budov a vše mělo být přizpůsobeno náhradní funkci. V plném rozsahu měly být zachovány pouze některé, velmi výhodné rekreační lokality, kde by vznikla centra oddechu. Ostatní horská území měla být opuštěna. Vize krajinného architekta se v podstatě naplnila a po roce 1945 tak vznikl na území Československa nový typ krajiny - sukcesní krajina zaniklých obcí a okolních polí, pastvin a cest.⁸⁵

Pracovní bilance byla v pohraničí napjata, a proto mnoho pohraničních závodů bylo zastaveno a výroba byla omezena. Odchod Němců přinesl hospodářské oslabení státu. Bylo odsunuto mnoho lidí v produktivním věku a také velké množství odborníků a specialistů. Musíme však podotknout, že z politického hlediska byl odsun Němců dobově chápán jako nezbytný.

Nejvíce byl osídlen Chomutov, čímž došlo ke zvýšení jeho výjimečnosti v rámci okresu. Osídlování pohraničí probíhalo rychle avšak nerovnoměrně. Snáze se osídlování uskutečňovalo v průmyslových a zemědělských oblastech. Osídlování probíhalo v několika vlnách. V průběhu tohoto tzv. spontánního přesunu přicházelo do pohraničí měsíčně 175 000 osídlenců.⁸⁶ Po skončení této první živelné osídlovací vlny v říjnu 1945 žilo v československém pohraničí již 1.250 000 slovanských obyvatel (hlavně Čechů). Druhá vlna osídlení, která probíhala od zimy 1945 do léta 1946, byla již organizovaná a řízena státními orgány. Docházelo k osídlování většího počtu osob, které se vzájemně znaly. Osídlování probíhalo z jednoho místa (vesnice, okres). Toto sociální opatření přispělo k udržení zvyků a tradic jednotlivých rodin a také napomohlo k vytvoření sepětí s novým krajem.

Rozhodnutí odejít do pohraničí, kde se nabízely možnosti zahájit po válce nový život, bylo sice velmi lákavé, ale vzhledem k nejisté a poměrně chaotické situaci v této oblasti v prvních dnech a týdnech po osvobození pro většinu i velmi odpovědné a závažné. Proto hlavní vlna skutečných osídlenců přichází až s první konsolidací poměru v červnu a červenci 1945. Každý nový uchazeč o nové osídlení pohraničí se musel splňovat několik podmínek. Musel prokázat:

⁸⁴ [on - line] [2008 – 09 – 06]. Dostupný z [www: <http://www.sedmagerace.cz>](http://www.sedmagerace.cz).

⁸⁵ Mikšíček, P., Krajina s odsunem. [on - line] [2008 – 09 – 06]. Dostupný z [www: <http://www.sedmagerace.cz>](http://www.sedmagerace.cz).

⁸⁶ SOkA Chomutov, kart. 60, Osídlování – Věstník Osídlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze, č. 19, s. 414.

1. že je československým státním občanem nebo že je za něho považován podle § 1 nebo § 2 ústavního zákona ze dne 12. 4. 1946 č. 74 o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti
2. že je české, slovenské anebo jiné slovanské národnosti, pokud § 24, odst. 2 nestanoví jinak (tento paragraf se týkal uchazečů, kteří měli tzv. přednostní právo),
3. že je národně a státně spolehlivý,
4. že je soudně bezúhonný a
5. že jeho rodinní příslušníci, žijící s ním ve společné domácnosti nejsou národnosti německé nebo maďarské a jsou soudně bezúhonní a státně spolehliví. (Výjimku, pokud jde o národnost rodinných příslušníků, může povolit ministerstvo vnitra po dohodě s ministrem národní obrany).⁸⁷

Počet zemědělských osídlenců v některých pohraničních okresech Čech k 15. 2. 1946

Pohraniční okres	Počet osídlených rodin
Aš	443
Bílina	246
Chomutov	226
Jáchymov	99
Kadaň	491
Karlova Vary	356
Liberec	518

Zdroj: Slezák, L., Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 1978, s. 80.

Jedním z velkých problémů osídlení pohraničí byl nedostatek vhodných bytů pro osídlence. Bytová otázka v Chomutově stejně jako v jiných pohraničních městech byla v prvních poválečných letech nejožehavějším problémem městské samosprávy. Mnoho obytných domů bylo zničeno během dubnového náletu na Chomutov, nebo v průběhu

⁸⁷ Tomáš, E., Nový domov, 12. svazek, Praha 1948, s. 12.

okupace. Další domy byly z různých důvodů neobyvatelné. Nejčastější důvody byly: (zdravotní, bezpečnostní, budovy byly příliš staré nebo zrušeny atd.). Díky těmto problémům docházelo k častým změnám bytů. V Chomutově byl na konci roku 1946 ještě 1200 nepoužitelných bytů, které nebylo město schopno opravit. Město proto uvítalo rozhodnutí Spojených oceláren, které na svůj náklad a vlastními pracovními silami opraví 800 bytů pro své zaměstnance. Samotnému městu tím zůstalo pouze 400 bytů k opravě, což bylo považováno za zvládnutelný úkol.⁸⁸ Předávání městských bytů do vlastnictví velkých podniků nebylo neobvyklé. Poškozené domy dostávaly do svého vlastnictví velké průmyslové podniky pomocí tzv. hromadného dekretu. Podniky tyto poškozené domy opravily a ty pak sloužily jako byty pro jejich zaměstnance. Domy byly uvolňovány také z důvodů veřejného zájmu (pro byty hasičů, pro prostory Obchodní akademie atd.). Jedním z problémů, který souvisel s nedostatkem volných bytů, byl ten, že do Chomutova přicházelo mnoho svobodných uchazečů žádajících o byt, kteří odmítali bydlet v podnájmech a dožadovali se přidělení vlastních domů či bytů. Uchazeč, který žádal o přidělení domu či bytu musel doložit několik dokladů. Zaprvé bytový dekret, zadruhé doklad o státním občanství, zatřetí vysvědčení zachovalosti bytu či domu, začtvrté doklad o národní spolehlivosti. Ze zpráv bytového referátu městského národního výboru se dozvídáme, že Chomutov má na počátku roku 1947 pouze 3 560 obytných domů.⁸⁹

Příčin nedostatku bytů bylo několik. Za prvé špatný stav bytů, který byl způsoben především válkou, ale také nezájmem o údržbu bytových jednotek. Za druhé v bytech byli ubytovaní Němci, kteří ještě nebyli odsunuti, a proto pro nové osídlení bylo bytů nedostatek.⁹⁰ Bytový problém se v chomutovském regionu částečně vyřešil až na začátku padesátých let, kdy se začalo s výstavbou panelových sídlišť. V prvních poválečných letech se v Chomutově uskutečňovala také častá asanace.

Díky konfiskaci německého majetku po skončení války rozvolnilo majetkové vztahy tak, že bourání zchátralých a poničených domů bylo možné provádět snadno a bez složitých majetkoprávních jednání. Podle souhrnného přehledu, projednaného radou národního výboru 22. května 1950, byly v letech 1945 – 1946 demolovány čtyři domy, v roce 1947 dvacet a o rok později šest domů. Tyto demolice z konce čtyřicátých let neměly plošný charakter, ale odstraňovaly jen jednotlivé neopravitelné domy.⁹¹

⁸⁸ Mladá fronta, roč., II., č. 251, 1. 11. 1946.

⁸⁹ SOKA Chomutov, fond ONV Chomutov 1945 – 1990, kart. 58.

⁹⁰ Mladá fronta, roč., II., č. 37, 13. 2. 1946.

⁹¹ Rak, P., Pachner, J., Chomutovská uličnice, Chomutov 2005, s. 63.

Přesto nedostatek bytů zůstal v následujícím desetiletí jedním z hlavních problémů celého Chomutovska. Dokladem tohoto problému je i zmínka v chomutovské kronice z 1. dubna 1952. „...bytová situace se nelepší spíše naopak. Rada MNV rozhodla o výměně celé bytové komise.“⁹² Podobná situace panovala i na venkově i přesto, že příliv osídlenců do okolních obcí Chomutova nabyl tak početný. Jako příklad můžeme jmenovat obec Údlice. Zde byl jedním z důvodů nedostatků bytu fakt, že obec byla nucena ponechat si některé byty jako rezervu pro případ, že by některý národní správce nedostal do vlastnictví domek či byt, v němž bydlí.⁹³

Jak již bylo řečeno, jedním z problémů související s osidlováním Chomutovska byl nedostatek pracovní síly. V Chomutově byl například citelný nedostatek odborných učitelů, který se projevoval zejména na vyšší průmyslové škole a obchodní akademii.⁹⁴ Ze zprávy o stavu školství v Chomutově se dozvídáme, že početní stav pedagogických sil se v okrese zhoršil na počátku října 1945 tím, že 11 učitelů nastoupilo vojenskou presenční službu. K řádnému chodu vyučování chybí podle citované zprávy nejméně 60 pedagogů. Nedostatek pedagogického personálu byl řešen úřední cestou a tak, že učitelům z vnitrozemí bylo nařizováno působení ve zdejším okrese. Do 10. října téhož roku se přihlásilo 5 z 20 příkázaných učitelů.⁹⁵ Zpráva opět upozorňuje na to, že největším problémem je otázka bydlení. Někteří učitelé byli nuceni bydlet ve školních kabinetech a přespávat na stolech. Z těchto důvodů učitelé odmítali nastupovat na příkázaná místa. Dalším důvodem byla drahota oproti místům ve vnitrozemí. Životní potřeby byly v pohraničí několikanásobně dražší než ve vnitrozemí.

Mezi další profese, kterých se nedostávalo na Chomutovsku v prvních poválečných letech na Chomutovsku, patřili lékaři a zdravotní personál. Tento problém byl velmi citlivý, jelikož se dotýkal samotného zdraví lidí. Celkový stav chomutovského zdravotnictví byl velmi špatný. Zdravotnictví netrpělo jenom nedostatkem lékařského personálu, ale také nedostatkem léků, přístrojů, zdravotnického materiálu, přeplněnými ordinacemi a ani zajišťování stravy pro nemocnici nebylo bez problémů. Tehdy vznikla tzv. akce, kterou bychom mohli nazvat „vesnice nemocnici“. Na výzvu správních orgánů přinášeli jednotliví zemědělci do nemocnice různé druhy potravin, například pytlík hrachu, mouky apod.

⁹² Kronika města Chomutov 1951 – 1960, s. 6.

⁹³ SOkA Chomutov, MNV Údlice, kart. 7.

⁹⁴ Mladá fronta, roč. I., č. 108, 18. 9. 1945.

⁹⁵ SOkA Chomutov, fond ONV Chomutov, kart. 1.

Zpráva, která byla pořízena při předávání chomutovské nemocnice ze zde 18. května 1945, udává, že chomutovská nemocnice má 613 lůžek a pouze 7 lékařů. Z toho byli tři na chirurgii – včetně primáře, 1 rentgenolog a po 1 na interně, na infekci a v lazaretu.

Tabulka udávající stav pomocného lékařského personálu v chomutovské nemocnici z května 1945.

Povolání	Pracoviště	Počet sester Sv. Kříže	Celkový počet
Sestry Sv. Kříže	rentgen	3	61
	fyzikální terapie	2	
	laboratoř	3	
	kuchyně	4	
	prádelna	2	
	ošetřování	47	
Civilní ošetřovatelky			17
Dipl. porod. asistentky			2
Dětské sestry			3
Ošetřovatelé - mužů			8
Pom. pracovníce	laboratoř	1	2
	lékárna	1	

Zdroj: Binterová, Z., Dějiny chomutovského zdravotnictví, Chomutov 1987, s. 19.

Spolu s lékařským pomocným personálem a s administrativními pracovníky pracovalo v nemocnici 176 zaměstnanců.⁹⁶ Soukromé ordinace německých lékařů byly v červnu 1945 v Chomutově většinou neobsazené, stejně tak ošetřovny ve větších závodech. Musíme podotknout, že změny v pohraničí oproti změnám ve vnitrozemí probíhaly ve všech oblastech pomaleji. Proto nás vcelku nepřekvapí zpráva okresního lékaře dr. Berana Zemskému Národnímu výboru v Praze z října 1945. V této zprávě podává výčet českých lékařů, kteří pracují v Chomutově. Zpráva jmenuje osm českých lékařů, kteří ordinují v Chomutově. Dále zpráva udává, že zde působí Němec dr. Kollmann pro Němce a odborní lékaři dr. Johne – kožní, dr. Mayer – zubní, kteří oba mají antifašistickou legitimaci. Doktor Beran dále uvádí, že na okrese jsou doposud

⁹⁶ Binterová, Z., Dějiny chomutovského zdravotnictví, Chomutov 1987, s. 19.

téměř samí němečtí lékaři, jen v Jirkově je Čech dr. Hanousek. Obvody Blatno a Strupčice jsou bez lékařů. Němečtí lékaři jsou v obcích: Ervěnice, Březno, Jezeří – Dřínov, Údlice, České Kralupy, Hora Sv. Šebestiána. Podle dr. Berana je nutné obsadit tyto obvody českými lékaři a navíc dosadit do Jirkova jednoho lékaře a do Chomutova jednoho rentgenologa pro nemocnici a pro úřadovnu sociálního pojištění.

Úmrtnost kojenců v jednotlivých pohraničních okresech za rok 1945

Okres	Počet zemřelých kojenců z 1000	Úmrtnost kojenců v procentech
Bílina	186	18,6
Broumov	71	7,1
Děčín	118	11,8
Duchcov	197	19,7
Chomutov	147	14,7
Kadaň	234	23,4
Most	218	21,8

Zdroj: Mladá fronta, roč. III., č. 14, 17. 1. 1947.

Koncem roku 1945 měla nemocnice sice již 4 samostatná oddělení, ale z lékařů jen 4 přednosta těchto oddělení a 3 sekundáře, z nichž 1 byla ještě lékařka německé národnosti. Ošetrovatelskou službu prováděly až do roku 1954 většinou jen německé řádové sestry, protože českých civilních zdravotních sester přibývalo jen velmi pomalu.⁹⁷ Ještě v roce 1947 musel v horské oblasti v obvodu Hory Svatého Šebestiána zajišťovat lékařskou službu německý lékař, jelikož nebyl nikdo, kdo by jej nahradil. Obvody obcí Březno a Strupčice byly v té době dosud bez lékaře.⁹⁸

S celkovým neuspokojivým stavem chomutovského zdravotnictví souvisela také vysoká úmrtnost kojenců v pohraničí. Za rok 1945 v pohraničí (oblast od Kadaně po Duchcov) zemřelo průměrně 196 dětí z tisíce, ačkoliv celkový průměr Čech a Moravy

⁹⁷ Tamtéž., s. 24 – 25.

⁹⁸ SOkA Chomutov, Chomutovsko 1945 – 1948, Chomutov 1989, s. 63.

se Slezskem byl 110.⁹⁹ Vysoká kojenecká úmrtnost trvala na Chomutovsku do počátku padesátých let. Za rok 1950 se narodilo 1 815 dětí a z toho bylo 33 mrtvě narozených. Neuspokojivý stav dětí byl z větší části zaviněn nevědomostí matek, které nebyly informovány ani o vhodné výživě, ani o boji proti nákazám. Neznaly ani důležitost dětských poraděn a příčinou vysoké kojenecké úmrtnosti byly i nehygienické bytové poměry. Na pomoc proti vysoké kojenecké úmrtnosti přijela na Chomutovsko pracovat i brigáda z Ministerstva zdravotnictví.¹⁰⁰

Špatný zdravotní stav obyvatelstva na Chomutovsku byl také způsobem nedostatkem kvalitní pitné a užitkové vody.¹⁰¹ Tento stav byl velmi kritický v samotném Chomutově, kde se na mnoha místech voda vůbec nedostávala. Nedostatek byl zaviněn špatnou vodovodní sítí, která nestačila v letních měsících dostatečně zásobovat město. K tomuto nevyhovujícímu stavu také přispěla nedostatečná vodní přehrada, staré vodojemy a zanedbaná vodárna. Město si kritického stavu bylo vědomo, a proto vypracovalo plán na výstavbu nové přehrady, která by spolu se starou přehradou zaručila dostatečnou dodávku vody. Všechny práce, jak oprava vodárny, vodojemů, tak i výstavba nové přehrady byly značně ztíženy nedostatkem finančních prostředků. MNV pouze vydal vyhlášku, ve které vyzýval všechny občany, aby šetřili s užitkovou vodou. Zlepšení situace přišlo až se stavbou nového přívodního vodovodu od přehrady Kamenička, která však začala až 14. dubna 1948. V projektu bylo počítáno i s napojením na plánovanou přehradu na Křimovském potoce.¹⁰² Podobná situace panovala i v okolních obcích. Obce Vičice, Bílence, Voděrady a Přechápy, kde obyvatelé bojovali s nedostatkem pitné vody a velmi často používali vodu z řeky Ohře. V důsledku toho zde byla zaznamenána častá onemocnění tyfem.¹⁰³ Také město Jirkov bojovalo se špatným stavem kanalizační sítě, která ohrožovala zdravotní stav obyvatelstva.¹⁰⁴

Nedostatek pracovní síly se také týkal kvalifikovaných řemeslníků a dělníků. Z těchto důvodů se do pracovního procesu zapojovali i ženy. Na Chomutovsku se do pracovního procesu zapojilo na šest tisíc žen.¹⁰⁵ Závažným problémem pohraničí byl také rozmach alkoholismu a venerických chorob.¹⁰⁶

⁹⁹ Mladá fronta, roč., III., č. 14., 17. 1. 1947.

¹⁰⁰ Binterová, Dějiny, s. 41.

¹⁰¹ Právo lidu, roč., 49, č. 108, 17. 8. 1946.

¹⁰² Rak, Chomutov, s. 120.

¹⁰³ SOKA Chomutov, Chomutovsko 1945 – 1948, Chomutov 1989, s. 29.

¹⁰⁴ Kronika města Jirkov, s. 214.

¹⁰⁵ Mladá fronta, roč. III., č. 1., 1. 1. 1947.

¹⁰⁶ Mladá fronta, roč. IV., č. 232, 9. 10. 1946.

O náladách obyvatelstva po válce v Chomutově nás informuje výňatek ze situační zprávy z listopadu 1945. Zpráva se týká stanoviska obyvatelstva k politické situaci a k zákonným a administrativním opatřením. Nálada obyvatelstva české národnosti ve městě byla v listopadu 1945 velmi dobrá. Ke zvýšení nálady přispěly také vydané prezidentské dekrety, hlavně dekret o zestátnění průmyslu. Naproti tomu stále trval neklid mezi národními správci v zemědělství, kde dosud nebyla skončena otázka osídlení a výměny některých národních správců. Docházelo k tomu, že přicházeli stále noví uchazeči s přednostními právy a domáhaly se usídlení na úkor dosavadních správců.

Výsledky revize národních správců v okrese Chomutov osídleného v plném rozsahu

Okres	Národní správci - celkem	Prověření národní správci	Neprověřeni národní správci	Neprověřeni národní správci (%)
Chomutov	1172	973	199	17

Zdroj: Slezák, L., Nové osídlení pohraničí po druhé světové válce, Brno 2005, s. 55.

Okresní správní komise proto žádala, aby určování osob s přednostními právy bylo skončeno, jelikož tento postup budí mezi všemi neklid a má negativní vliv na jejich morálku. Neklid a nejistotu vyvolával v národních správcích fakt, že mohli být kdykoliv odvoláni. Proto velmi uvítali zprávu, podle které národní správci mohou být odvoláni jen ze závažných důvodů. (například tehdy jde-li o osobu státně, politicky nebo mravně nespolehlivou, odborně nezpůsobilou nebo zanedbávali své povinnosti při správě národního majetku).¹⁰⁷ Toto opatření spolu s dalšími značnou měrou způsobilo uklidnění v řadách národních správců. Prověrka národních správců byla žádoucí z několika důvodů. Zaprvé proto, že k jejich dosazování docházelo spontánně, neuspořádaně, velmi často v rozporu se zásadou o společném teritoriálním původu

¹⁰⁷ SOKA Chomutov, kart. 255, Nedělní noviny našeho pohraničí č. 11, (17. 3. 1946), s. 15.

uchazečů o osídlení. Za druhé: automatické ponechání všech již obsazených hospodářství by způsobilo bouři nevole mezi těmi zemědělci nebo zemědělskými dělníky, kteří ještě pomohli sklidit úrodu z polí ve vnitrozemí a teprve potom se řádně zapsali mezi uchazeče o organizovaný přesun do pohraničí.¹⁰⁸ Ti národní správci, kteří nebyli uznáni za způsobilé pro národní správu konfiskovaného majetku, odcházeli. Revize správců se v mnoha případech odehrávala pod politickým tlakem. Velmi aktivní v této oblasti byla komunistická strana. Například na poradě osídlovací komise při ÚV KSČ v létě 1945 bylo rozhodnuto požadovat po komunistických funkcionářích, aby co nejvíce národních správců získalo přednostní právo k získání usedlosti a půdy do trvalého vlastnictví. Politicky tím strana velice v pohraničí získala, neboť ve většině případů šlo o její členy a průkopníky. Zároveň bylo zakázáno tuto skutečnost zveřejňovat.¹⁰⁹ Kontrola národních správců se tedy v praxi prosadila jako převážně politické opatření.

S otázkou prověrek národních správců souvisí také problém ohledně tzv. zlatokopů. Za zlatokopy byli označováni lidé, kteří odešli po osvobození do pohraničí pouze na „otočku“. Jejich cíl bylo co nejvíce zbohatnout i za cenu bezohledného rozkrádání cizího majetku. Přesný počet těchto tzv. zlatokopů se již nikdy nepodaří zjistit. Souhlasím s názorem Lubomíra Slezáka, že tyto lidé představovali sice nežádoucí, ale vcelku přirozený jev provázející všechny zásadní společenské převraty postihující milióny lidí a spojené s rozdělováním majetku.¹¹⁰ I tento problém v pohraničí byl, také často přitahována mnohými karikaturisty. I jejich karikatury nám podávají jistý obraz o tehdejší situaci v pohraničí. Formou kreslených vtipů (viz příloha č. 5) jejich autoři komentují témata, která se dotýkala situace v pohraničí. Mezi další témata, která svými vtipy komentovali, patřil odsun Němců, činnost Wehrwolfů v pohraničí...¹¹¹

„Pokud se německého obyvatelstva týče, možno pozorovati snahu o dobrovolný odchod z našeho území. Nejvyšší zájem jest ovšem pozorovati u tak zvaných antifašistů. Ostatní vyčkávají nuceného odchodu.“¹¹²

¹⁰⁸ Slezák, L., *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 2005, s. 53.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 57.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 58.

¹¹¹ Biman, S., Cílek, R., *Poslední mrtví, první živí*, Ústí nad Labem 1989.

¹¹² SOKA Chomutov, *Chomutovsko 1945 – 1948*, Chomutov 1989 s. 41.

Díky těmto situačním zprávám, můžeme zachytit vývoj nálad a vztahů mezi českou a německou národností v poválečném pohraničí. A tak z další z těchto zpráv z března roku 1946 se dočítáme, že nálada v Chomutově je stále velmi dobrá. Ke zvýšení nálady přispělo podle zprávy provádění odsunů z okresu, protože mezi obyvatelstvem byly stále obavy, že k odsunu Němců snad nikdy nedojde. Došlo ke zvýšenému zájmu obyvatelstva o věci politické vyvolané blížícími se volbami. Jisté problémy byly zaznamenány na venkově. „Venkov stále ještě nechápe a snad ani nechce chápati některé povinnosti, uložené mu řízeným hospodářstvím a bude snad ještě čas trvati, nežli i tam dojde k naprostému respektování vládních a administrativních opatření.“¹¹³ Tento stav si představitelé Okresní správní komise vysvětlovali tím, že na venkov v pohraničí přišel různorodý „živel“ (Češi z vnitrozemí, volyňští Češi, Ukrajinci, Slováci, reemigranti z různých koutů Evropy), kterému bude delší dobu trvat, než se sžije se zdejším prostředím.

¹¹³ Tamtéž, s. 47.

4.5 Reemigranti na Chomutovsku

Po skončení druhé světové války se začaly do Československa navracet tisíce reemigrantů - Čechů a Slováků ze zahraničí (viz. příloha č. 1). Reemigranti přicházeli z různých koutů Evropy: z Polska, Rumunska, Francie, Rakouska, Německa, Bulharska, Jugoslávie, Maďarska, SSSR (Rusíni, Volyňští Češi) a dalších zemí. Celkový počet těchto reemigrantů je odhadován na 200 000 osob, z nichž polovina se usadila v pohraničí. „Reemigranti se od sebe lišili etnickým původem, podle státu, z nichž přesídlili, sociální stratifikací, mírou ovlivnění cizím etnickým prostředím, stupněm asimilace, mírou uchování si etnické identity, stupněm etnického (národního) vědomí.“¹¹⁴ Mezi léty 1945-1946 byl jejich příchod do pohraničí spontánní a státem neorganizovaný. Od počátku roku 1947 byly již všechny reemigrační akce státem organizovány. Stát měl zájem doplnit chybějící stavy obyvatelstva v pohraničních oblastech a zajistit plynulý chod průmyslové a zemědělské výroby. Češi měli malý zájem o neúrodné krajiny v pohraničí a proto, byly ústřední orgány nuceny hledat pomoc na Slovensku. Nejvíce a nejdříve se stěhovali Slováci z východního Slovenska, později i ze středního a západního Slovenska.

Na Chomutovsko přišlo například větší množství reemigrantů z Francie, kteří se nastěhovali do kundratické Boudy, takže se této čtvrti začalo říkat Malá Francie. Do Hory Svatého Šebestiána přišla řada reemigrantů z Rumunska. Z východního Slovenska byla také nucena přijít značná část maďarského a romského obyvatelstva. Musíme podotknout, že nově přichozí obyvatelé pohraničí se museli přizpůsobit svému novému okolí. Někteří se s tímto úkolem vypořádali lépe, jiný hůře. Musíme konstatovat, že nalézt vztah k novému domovu a prostředí, je proces postupný a dlouhodobý. Nepřekvapí nás tedy, slova jirkovského kronikáře, který v roce 1952 píše: „ *Je stále ještě vidět, že většina obyvatelstva nedokázala v našem starobylém městě zapustit kořeny, že jim náš Jirkov se svou bohatou a zajímavou minulostí nepřirostl k srdci. Těžko rozhodnout, kdo nese větší vinu, zda staří, kteří nemilují svoje město ani tolik, aby zkrášlili jeho vzhled alespoň květinami v zahrádkách před domy, či mladí, kteří svévolně*

¹¹⁴ Heroldová, I., *Etnické procesy v českém ohraničí po druhé světové válce, V rozdelenej Europe*, Bratislava 1998, s. 64.

ničí městské sady a poškozují veřejná zařízení.“¹¹⁵ Zvláště negativní zprávy ohledně nepřizpůsobení se svému okolí byly přičítány romskému etniku, které přichází do pohraničí již v roce 1945 a jejich imigrace v pohraničí českých zemí dosahuje vrcholu v letech 1947-1948.¹¹⁶ Na Chomutovsku se například začaly rozmáhat drobné krádeže, které byly prováděny romským obyvatelstvem. Jejich řádění bylo takového rázu, že romské obyvatelstvo mělo zákaz pohybovat se ve večerních a nočních hodinách po ulicích stejně jako Němci.¹¹⁷ V kronice města Chomutov nalezneme ze dne 29. března 1949 zmínku místního kronikáře: „ Vystěhováno 16 cikánských rodin z důvodu nepřizpůsobení se svému okolí.“¹¹⁸ Určité problémy s nepřizpůsobivším se romským etnikem však v průběhu let přetrvávaly. Další stížnost na chování Romů bydlící v Chomutově byla podána 18. září 1951. Tato stížnost se týkala ničení národního majetku ze strany Romů. Rada města se usnesla, že dá Romům k dispozici jednu neobydlenou vesnici v okrese. Tímto krokem se rada snažila přesídlit romské obyvatelstvo z města.¹¹⁹ Toto opatření bylo v souladu s tehdejšími komunistickým režimem, který se začíná v 50. letech s „cikánským problémem“ vypořádávat a začíná ho „řešit“ násilnou asimilací.¹²⁰ Komunistický režim se snažilo nucenou asimilaci, tj. naprosté přizpůsobení Romů hodnotám a normám většinové společnosti. Tento postoj je charakteristický, jak jsme již řekli od počátku 50. let. Rok 1950 je určitým mezníkem ve vývoji romské otázky. Po převzetí moci v roce 1948, zaujímala komunistická strana k romskému obyvatelstvu vstřícný a uznalý postoj hovořili-li se o nich jako o pracovních silách pro průmysl nebo zemědělství. Konkrétně Okresní úřad ochrany práce v Chomutově potvrzoval, že jsou nepostradatelní, ale často s nimi neumí zacházet. Potvrzovat také, že mnohé rodiny udržují v ubikacích pořádek.¹²¹

V celém pohraničí se usadilo také několik stovek reemigrantů z Volyně. První Volyňští Češi přišli do Čech v květnu 1945 v řadách příslušníků 1. československého armádního sboru v SSSR. Jejich počet byl odhadován na 3900 osob. Z tohoto počtu zůstalo asi 2300 roztroušeno po nemocnicích v SSSR a ČSR. Mladší příslušníci se rozhodli zůstat v Československu, zatímco starší se vraceli zpět na Volyň. Tito příslušníci zůstali roztroušeni po vojenských posádkách na Chomutovsku, Rakovnicku,

¹¹⁵ Kronika města Jirkov, s. 213 – 214.

¹¹⁶ Pavelčíková, N., Romské obyvatelstvo ČSR v letech 1945 – 1954. In Sborník studií k národnostní politice Československa (1945 – 1954). Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001, s. 43.

¹¹⁷ Právo lidu, roč. 49, č. 176, 3. 8. 1946.

¹¹⁸ Kronika města Chomutov 1949 – 1950, s. 6.

¹¹⁹ Kronika města Chomutov 1951 – 1960, s. 32.

¹²⁰ [on line] [2008 – 02 – 2]. Dostupný z [www:http://www.knihovna.latran.cz](http://www.knihovna.latran.cz).

¹²¹ Pavelčíková, Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989, s. 33.

Podbořansku.¹²² Příchod volyňských vojáků v polovině roku 1945, stejně tak příchod reemigrantů z Volyně počátkem roku 1947, vedl ke zneklidnění dosavadních osídlenců a rozšiřování nepravdivých zpráv o tom, že volyňští Češi budou usídlováni na usedlostech dosavadních přídělčů z vnitrozemí. Tyto zprávy vnášely neklid mezi obyvatele pohraničí a vytvářely nepřátelskou náladu vůči volyňským reemigrantům.¹²³

K usnadnění usídlování reemigrantů byla přijata řada norem hospodářského a sociálního dosahu. Zejména to byl zákon č. 31/47 Sb., který stanovil zásadu, že „reemigrantům přísluší přednostní právo před všemi ostatními uchazeči vyjma těch, kteří měli ještě silnější přednostní právo (účastníci národně osvobozenického boje, političtí vězni a oběti války)“.¹²⁴ Dalším opatření, jež měla usnadnit usídlení reemigrantů v pohraničí, byla ustanovení zákona ze dne 15. 10. 1947 č. 181 Sb., který se týkal osvobození reemigrantů a jiných osob od dávek a poplatků za úřední úkony.¹²⁵ Přistěhovalci, přestěhovalci a některé jiné osoby byli osvobozeni od poplatků a dávek za úřední výkony ve věcech správních podání, vysvědčení a úředních vyhotoveních nebo úkonů, kterých je třeba:

1. k úpravě osobních a majetkových nebo výdělkových poměrů přestěhovalců, přistěhovalců a některých jiných osob a
2. k úpravě majetkových nebo výdělkových poměrů nutných v souvislosti s přestěhováním krajanů, vracejících se do vlasti, jakož k tomu, aby se jim umožnilo nebo usnadnilo nastoupení či provozování povolání.¹²⁶

Došlo také k úpravě nájemného v celém pohraničí celého státu (kromě Slovenska).¹²⁷ Tato úprava se vztahovala na veškerý konfiskovaný majetek. Města a obce byly rozděleny do dvou oddílů. V prvním oddíle, který zaujímal 95 % všech obcí, bylo nájemné sníženo o 25% proti úrovni roku 1939 (osídlovací prémie). Ve druhém oddíle bylo nájemné upraveno skoro na úrovni nájemného z poloviny roku 1939. „Reemigranti také mohli obdržet při přidělu konfiskovaného majetku do vlastnictví dle své sociální potřeby různé slevy, a to u rodinných domků do 30% přidělové ceny, u živností 50%, u zemědělských usedlostí 20% a u nábytku až 50%.“¹²⁸ Musíme však také konstatovat, že vedle těchto centrálních nařízení, které prováděl stát pro podporu

¹²² Vaculík, J., Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945 – 1948, Brno 1984, s. 51.

¹²³ Tamtéž, s. 104 – 105.

¹²⁴ Vaculík, J., Zemědělství reemigranti v letech 1945 – 1948, Studie Slováckého muzea 3/1998, Uherské Hradiště 1998, s. 158.

¹²⁵ SOKA Chomutov, MNV Chomutov, kart. 200.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Národní výbory – Časopis pro komunální politiku, 1946, č. 2, s. 11.

¹²⁸ Slezák, Nové osídlení, s. 168.

osídlování reemigrantu, zde bylo i mnoho iniciativ ze strany místních občanů. Dnes bychom tyto akce popsali jako jakási sousedská výpomoc. Například závod Gustava Klimenta požádal ONV v Chomutově, aby pomohl sehnat nábytek na vybavení bytů pro reemigranty. Tato akce měla úspěch poté co, pomohli venkovští obyvatelé, kteří darovali mnoho potřebných věcí.¹²⁹ Stejně poselství mělo 1. zasedání ONV ve Vysoké Peci, kde se zastupitelé usnesli vybavit všechny repatrianty z Francie nábytkem a různými věcmi.¹³⁰

Usídlování reemigrantů na samostatných zemědělských závodech bylo prakticky skončeno v průběhu roku 1948. Soběstačné zemědělské usedlosti v českém pohraničí obdrželo 11 484 rodin reemigrantů (z celkového počtu 106 619 zemědělských přidělců), kterým bylo přiděleno 103 378 ha zemědělské půdy, tj. průměrně 9 ha na rodinu.¹³¹

Osídlení reemigrantů z Volyně dle okresů (včetně těch, kteří se vrátili v roce 1945)

– stav k 6. 10. 1948

Okres	Samostatní zemědělci		Živnostníci		Námezdní povolání	
	rodin	osob	rodin	osob	rodin	osob
Čechy						
Bílina	46	184	1	4	8	32
Chomutov	238	952	5	20	43	172
Kadaň	170	680	3	12	31	124
Karlovy Vary	65	260	2	8	12	48
Most	62	248	2	8	11	44
Nejdek	59	236	2	8	11	44

Zdroj: Vaculík, J., Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945 – 1948, Brno 1984, s. 209.

¹²⁹ Kronika města Chomutov 1949 - 1950, s. 42.

¹³⁰ SOKA Chomutov, MNV Vysoká Pec, kart. 2.

¹³¹ Vaculík, Zemědělství reemigranti, s. 161.

V důsledku repatriace a reemigrace se do 30. května 1948 vrátilo do vlasti celkem 947 000 osob.¹³² Na základě dostupných pramenů můžeme tedy konstatovat, že průběh usídlování zemědělských reemigrantů byl uspokojivý.

¹³² Kalinová, Společenské proměny, s., 68.

4.6 Výsledky osídlování pohraničí

Můžeme konstatovat, že historická rekonstrukce a interpretace zemědělského osídlení pohraničí není ještě dnes zcela uzavřena, přesto můžeme uvést, že proces osídlení pohraničí byl relativně úspěšný, byť se jejich výsledky lišily od okresu k okresu. „Ukončením osídlování pohraničí se dosáhlo, že plocha několika desítek tisíc čtverečních kilometrů byla geograficky, historicky a ekonomicky pevně spojena s českým vnitrozemím v jediný kompaktní celek.“¹³³ Samotné zemědělské osídlování však nepředstavovalo pouze obsazení pohraničních oblastí českým a slovenským obyvatelstvem. Tato první etapa proběhla sice s jistými problémy, ale poměrně rychle. Druhá etapa byla dlouhodobější a představovala celou přestavbu ekonomické struktury a scelení nesourodé masy osídlenců.

Z hlediska způsobu zemědělského osídlování můžeme rozdělit celé pohraničí na tři oblasti. Na způsob osídlování měl značný vliv charakter zemědělské výroby.

Do **první oblasti** patřily tzv. nejbohatší kraje s nejintenzivnější zemědělskou výrobou. V Čechách to bylo především Žatecko, Litoměřicko.

Druhá oblast byla oblastí s půdou průměrné bonity. V Čechách to byly například okresy Stříbro, Karlovy Vary, Frýdlant a na Moravě například okresy Olomouc, Šumperk.

Třetí oblast zahrnovala především horské okresy pohraničí s nejmenším množstvím orné zemědělské půdy a s relativně nejhorší bonitou. V Čechách se jednalo o okresy v Krušných horách. V první oblasti převládali národní správci, kteří sem přišli v létě 1945. Nepatrný byl organizovaný přesun zájemců z vnitrozemí do těchto okresů na podzim a v zimě roku 1945. Do druhé oblasti přišla zhruba polovina národních správců a polovina osídlenců v podobě organizovaného přesunu na podzim a v zimě. Poslední, třetí oblast, byla osídlena většinou osídlenci, kteří sem přišli organizovaně a skupinově až v druhé polovině roku 1945 a na jaře 1946.

Samotné zemědělské osídlenice můžeme rozdělit do čtyř skupin podle teritoriálního původu. Za první skupinu osídlenců můžeme považovat českou menšinu,

¹³³ Slezák, L., Zemědělské osídlování českých zemí po druhé světové válce, Brno 1978, s. 152.

kteřá prožila léta nacistické okupace v odtrženém území. Migrační proces se jich sice přímo netýkal, ale z hlediska formování úplně nového národnostního složení je lze považovat za první osídlence. Druhou skupinu tvořili zemědělcí, kteří uprchli před nacisty z pohraničí do vnitrozemí v roce 1938 a po osvobození se navraceli zpět do svých domovů a na svá hospodářství. „Představovali nejkonstruktivnější a nejstabilnější element mezi zemědělskými osídlenci, jakousi oporu správní, politické a hospodářské konsolidace jednotlivých pohraničních krajů.“¹³⁴ Třetí skupinu představovali zemědělcí, kteří přicházeli z vnitrozemí Čech, Moravy a Slovenska, tedy z oblastí, které nebyly

Stěhování do ústecké oblasti v období od 1. května 1945 do 22. května 1947

Okres	Celkem	Z pohraničních obcí	Z ostatních obcí českých zemí	Ze Slovenska	Z ciziny
Bílina	16 286	3 201	10 681	1 613	791
Děčín	56 654	1 595	49 085	3 268	2 706
Chomutov	43 362	2 996	33 879	3 879	3 393
Litoměřice	41 327	1 338	35 618	1 466	2 905
Most	51 647	7 039	33 771	6 752	4 085
Teplice	47 402	5 066	34 005	4 089	4 242
Ústí n. L.	62 981	2 900	51 466	5 171	3 444

Zdroj: Osídlení českého pohraničí 1945 – 1952, Tabulka č. 2 – Severozápadní Čechy (bez okresu Žatec).

zasaženy nacistickou okupací v roce 1938. Tato skupina byla nejpočetnější a nejvýznamnější osídleneckou zemědělskou skupinou. Čtvrtou skupinu tvořili zemědělství reemigranti, kteří se vrátili do Čech ze zahraničí na základě mezinárodních úmluv.

Můžeme uvést, že proces osídlování byl sice na jedné straně úspěšný, na druhé straně musíme současně konstatovat, že nebyl zcela komplexní. Československým úřadům se nikdy zcela nepodařilo zaplnit mezeru, která vznikla odchodem německého obyvatelstva, to z mnoha důvodů: nedostatek vhodného ubytování, neochota českého

¹³⁴ Tamtéž, s. 156.

obyvatelstva stěhovat se do pohraničí, nižší atraktivnost celého regionu, špatná dopravní obslužnost, nízká nabídka pracovních míst, nekvalitní zdravotnictví atd. Z výše uvedené tabulky vyplývá, že největší počet nových osídlenců, kteří se usidlovali na Chomutovsku, pocházel z českého vnitrozemí. Počty osídlenců ze Slovenska popřípadě z ciziny byly o řády nižší. V první polovině roku 1948 vydalo Tiskové oddělení Osídlovacího úřadu v Praze náborovou brožuru s názvem “Poslední příležitost k osídlení“. Tato brožura obsahovala také seznam míst v pohraničí, kam je možno ještě přesídlit. V této publikaci Osídlovací úřad v Praze konstatoval, že v pohraničí, které bylo “okupováno“ asi 3 200 000 Němci, žije a pracuje na 2 625 000 Čechů a Slováků. Srovnáme – li to s předválečným stavem, jde o 575 000 osob méně.

Počet obcí v jednotlivých okresech s možným dosídlením.

(stav k 15. květnu 1948)

Okres	Počet obcí
Kadaň	12
Vejprty	9
Most	3
Chomutov	4
Cheb	19
Loket	21
Karlovy Vary	7

Zdroj: Podle: Nový domov, 12. svazek – sestavil Judr. Ed. Tomáš, V: Kastner, Q., Osídlování českého pohraničí od května 1945, Praha 1996.

Tento úbytek však nebyl rovnoměrný. Proto Osídlovací úřad vyzýval obyvatele k dosídlení uvedených míst. Uchazečem o osídlení se mohl stát každý, kdo byl československým státním občanem a byl české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti. Uchazeč musel také být soudně bezúhonný a národně a státně spolehlivý. Jeho rodinní příslušníci, kteří s ním žili ve společné domácnosti, nesměli být národnosti německé a maďarské a museli být také soudně bezúhonní a státně spolehliví.

Z výše uvedené tabulky snadno vyčteme, že chomutovský okres byl v polovině roku 1948 již téměř dosídlen. Naopak jiné okresy, jako například okres chebský a

loketský, měly ještě značné rezervy v oblasti osídlování.

4.7 Osidlovací komise Ministerstva zemědělství

Osidlovací komise Ministerstva zemědělství s úřední působností pro politické okresy Chomutov a Vejprty vznikla 23. srpna 1945. Sídli v Chomutově v Čechově ulici, číslo 21.¹³⁵ Hlavní náplní této komise, bylo uskutečnit úkoly související s odsunem německého obyvatelstva a následným osídlením pohraničí. Osidlovací komise v Chomutově byla rozdělena do čtyř sekcí. První dvě se zabývaly zemědělskou oblastí a zbývající oblastmi týkajícími se dolů, státních lesů a pastvin. Jednotlivé pracovní skupiny pracovaly paralelně a samostatně a byly odpovědné úředníkovi, který byl vybrán vedoucím osidlovací komise.

Z dokumentu Okresní správní komise v Chomutově z 15. ledna 1946 s názvem Organizace odsunu a osídlení v okresech a obcích se dozvídáme, že Okresní správní komise (OSK) ukládala místním správním komisím povinnost zřizovat místní osidlovací komise pro svůj obvod. Zřízení komisí je povinné v obcích s více než 5000 obyvateli. V menších obcích měla být tato komise zřízena pouze tehdy, vyžadovaly to zvláštní místní poměry. Úkolem těchto místních komisí bylo jednat podle vydaných směrnic a příkazů Okresní správní komise o všechny záležitosti, které se týkaly přípisů místních odsunů a osídlení ve svém obvodu. Místní osidlovací komise vznikly v těchto obcích: Ahníkov, Březanec, Červený Hrádek, Droužkovice, Ervěnice, Nezabylice, Orasín, Chomutov, Jirkov, Poklady, Strupčice, Údlice, Vysoká.

Musíme konstatovat, že od začátku své činnosti se osidlovací komise potýkala s nedostatečným vybavením (nedostatek personálu, úřednického materiálu, peněz atd.). Například 8. září 1945 zaslala Osidlovací komise žádost o přiděl nepromokavých pláštěů, bot, košil, vlněných rukavic a dalšího šatstva pro své zaměstnance Okresní správní komisi.¹³⁶ Činnost osidlovacích úřadů byla zrušena zákonem 18/ 1950 Sb., který nabyl účinnosti k 15. březnu 1950.¹³⁷

¹³⁵ SOKA Chomutov, fond ONV Chomutov 1945 – 1999, kart. 1440.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ [on line] [2009 – 10 – 2]. Dostupný z [www: http://www.esipa.cz](http://www.esipa.cz).

5 Demografický vývoj

5.1 Demografická situace na Chomutovsku

Demografická situace na Chomutovsku po druhé světové válce je spojena s velkými migračními pohyby obyvatelstva (odsunem Němců a novým osídlováním pohraničí). „Příliv osídlenců z vnitrozemí měl za následek změny kvantitativní (nedostatečná kompenzace za odsunuté obyvatelstvo) i kvalitativní povahy (národnostní, věkové, ekonomické).“¹³⁸ V důsledku těchto procesů bylo narušeno sociální prostředí. „Populace na Chomutovsku se začala vyznačovat vyšší etnickou heterogenitou, nepříznivou vzdělanostní strukturou a patologičností (kriminalitou).“¹³⁹ Byl narušen souvislý demografický a historický vývoj. Významná centra osídlení (Chomutov, Jirkov atd.) se začala dynamicky rozmáhat. Na druhou stranu řada sídel v regionu v důsledku nedostatečného dosídlení (oblast Krušnohoří) a rozvoji těžby hnědého uhlí zanikla. Značně se snížila hustota zalidnění v poválečném období.

Vývoj hustoty zalidnění v letech 1850 – 2004 (počet obyvatel na km²)

Okres	1850	1880	1910	1921	1930	1950	1970	1991	2000	2004
Chomutov	77	113	146	144	158	91	111	133	134	134

Zdroj: Raubová, K., geografická exkurze v rámci Ústeckého kraje – Chomutovsko, Mostecko, Ústí nad Labem 2006, s. 75.

Údaje z tabulky nám názorně ukazují, jak se chomutovský region vypořádal s odsunem německého obyvatelstva v letech 1945-1947 a nakolik se mu podařilo nahradit je novými osídlenci. Pro naše téma jsou klíčová data z let 1930 a 1950. Změny počtu obyvatel v následujících letech jsou již závislé na tom, jak se jednotlivým obcím podařilo zajistit obyvatelům takové podmínky, aby nechtěli odcházet jinam, převážně do měst (Chomutov, Jirkov). V důsledku událostí let 1945-1947 se změnila také národnostní struktura regionu. Podle posledního sčítání lidu z roku 2001 se k německé

¹³⁸ Raubová, K., Geografická exkurze v rámci Ústeckého kraje – Chomutovsko, Mostecko, Ústí nad Labem 2006, s. 75.

¹³⁹ Tamtéž, s. 75.

národnosti přihlásilo na Chomutovsku 1 211, k polské 157 a k romské národnosti jen 136 osob. Romů zde ale žije podstatně více.¹⁴⁰

Také pohyb obyvatelstva v prvních poválečných letech na Chomutovsku byl obrazem poměrně složitého vývoje, který se vyznačoval na jedné straně dynamickým rozvojem těžkého průmyslu (Chomutov, uhelné oblasti), na druhé straně velmi pomalým rozvojem horských oblastí, které nepřinášely atraktivní pracovní příležitosti. Rozvoj těžkého průmyslu a s ním spojená těžba uhlí, měly za výsledek tak urbanistickou změnu města Chomutov a jeho okolních obcí. V tomto ohledu byl rok 1948 přelomový. Do této doby územní plány města nebraly v úvahu podzemní ložiska uhlí. Po únoru 1948 se ovšem uhlí stalo důležitým nerostem pro socialistickou průmyslovou výrobu a stalo se určujícím faktorem života v Podkrušnohoří. Již v období dvouletky (1945-1947) předstihlo hnědé uhlí v objemu těžby uhlí černé a stalo se základnou palivoenergetických zdrojů republiky. Těžba hnědého uhlí se rozvinula hlavně přechodem na povrchový způsob dobývání. Povrchový způsob těžby tvořil v roce 1937 pouze 18 %, zatímco v roce 1948 již téměř 30 %.¹⁴¹ V letech 1949-1951 byl na území Chomutova proveden geologický průzkum, který zjišťoval mocnost a polohu uhelných slojí. Vyhodnocení, které bylo provedeno v roce 1952, konstatovalo, že celý Chomutov (s výjimkou části bývalé Horní Vsi nad tratí do Ústí nad Labem) leží na zásobách uhlí.¹⁴²

V důsledku rozdílného vývoje částí chomutovského regionu docházelo nejenom k migraci vnější, ale také k migraci vnitřní, kdy lidé z rušených obcí přicházeli do měst. Většina obyvatel těchto obcí se nastěhovala do Chomutova a Jirkova, čímž se nejenom zvýšil počet obyvatel, ale vzrostl také význam obou měst v rámci celého regionu.

Ve vývoji sídelní struktury můžeme pozorovat dvě základní linie. Progressivní linie probíhala do konce druhé světové války, kdy sídelní struktura nebyla narušena. Odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce a následné nedostatečné osídlování bylo příčinou zlomu ve vývoji regresivní vývojová linie (viz příloha č. 3) Ta představuje rozbití sídelní struktury. K jejímu narušování dochází také vlivem rozsáhlé těžby hnědého uhlí se současnou rozsáhlou devastací krajiny.

¹⁴⁰ Binterová, Z., Chomutovsko – regionální vlastivěda, Most 2006, s. 100.

¹⁴¹ Ehrenberger, V. a kol., Uhelne hornictví v ČSSR, Ostrava 1985, s. 252.

¹⁴² Rak, P., Pachner, J., Chomutovská uličnice, s. 64.

Devastace pohraničních obcí začala krátce po únoru 1948.¹⁴³ Zprvu se jednalo o likvidaci obcí, které se nacházely ve vojenských újezdech. Tyto obce byly zlikvidovány z důvodu ochrany státní hranice.¹⁴⁴ Z větších míst byly jako první zničeny počátkem 50. let Ervěnice, které museli ustoupit rozšiřující se těžbě hnědého uhlí.¹⁴⁵ Obcím v Podkrušnohoří i dnes hrozí likvidace z ekonomických důvodů.

Vývoje počtu obyvatel a trvale obydlených domů v Chomutově

Rok	1869	1880	1890	1900	1921	1930	1950	1970	1991	2001
Obyv.	7 301	9 986	13 039	15 745	20 918	33 030	28 806	39 905	53 191	51 160
Domy	583	740	826	1 031	1 258	2 677	3 411	3 361	3 370	4 315

Zdroj: Binterová, Z., *Obce chomutovského okresu*, Chomutov 2002, s. 12.

Ze zpráv Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy se dozvídáme o tom, že úřady se snažily co možná nejrychleji obnovit početní stavy obyvatel v pohraničí. Osídlovací úřad proto vyzíval důchodce a dále jiné zájemce, kteří nebyli vázáni povinností práce ve větších městech, aby přesídlili do pohraničí a současně tak nejen pomohli ulehčit bytové tísní ve vnitrozemí, ale vytvořit v horských krajích pro sebe a pro své vnuky nové domovy. Přesídlování penzistů do pohraničí však nebylo jednoduché. Většina penzistů žádala, aby jim bylo umožněno přesídlit do míst, kde je lékař, nedaleko dráhy či jiných spojení, v blízkosti nákupních možností apod. Většina důchodců žádala o přidělení domků v pohraničních krajích, které leží blízko vnitrozemí. Na druhou stranu úřady potřebovaly osídlit kraje v blízkosti státních hranic, které nebyli pro starší lidi tak atraktivní.

Ze zpráv se též dozvídáme, že kromě těchto zájemců měli velký zájem o pohraničí též čeští umělci, výtvarníci, básníci a další osoby pohybující se v uměleckých

¹⁴³Pro sídelní strukturu znamenalo zvýšení těžby hnědého uhlí v SHR 73 vesnic a měst zničených v krajině (a zmizelých v mapách), 23 zničených z částí, 130 průmyslových objektů. Jeřábek, M., (ed), *Geografická analýza pohraničí České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky 1999, s. 36.

¹⁴⁴Vaněk, P., *Konstituování pohraničního území v letech 1948 – 1951 jako prvku ochrany státní hranice*, *Západočeský historický sborník*, č. 7., Plzeň 2001.

¹⁴⁵Zich, F. a kol., *Kdo žije v pohraničí*, Praha 1996, s. 44.

kruzích, kteří chtěli z těchto neobydlených a někdy i vzdálených míst, vytvořit umělecká střediska k přechodnému pobytu.

Některé zaniklé obce na Chomutovsku

Název obce	Rok likvidace	Důvod likvidace
Kienhaid	koncem 40. let	vysídlení
Jílmová	1955	vysídlení
Menhartice	1955	vysídlení
Kundratice	1974	povrchová těžba
Kraupy	1976	povrchová těžba
Libouš	1979	povrchová těžba
Běšice	1967	vodní nádrž Nechanice
Chotěnice	1967	vodní nádrž Nechanice
Čermníky	1967	vodní nádrž Nechanice
Vysočany	1980	Složistiště popílku ETU 2 *

* ETU 2 – Elektrárna Tušimice (druhý blok)

Zdroj: Binterová, Z., Chomutovsko – Regionální vlastivěda, Most 2006, s. 54.

Také školy z velkých měst měly zájem o neobydlené budovy v pohraničních obcích. Chtěly v těchto neobydlených budovách zřídit své pobočné “školy v přírodě“. Ve vylidněných obcích budovaly svá pobočná střediska též různé kulturní a politické organizace. ONV v Chomutově přidělil závodní jednotě Sokol Spojených oceláren domek v obci Stolzenhahn pro rekreační účely.¹⁴⁶ V obci Křimov například vzniklo středisko rodinné školy Svazu československé mládeže, zatímco v obci Radenov byla vybudována okresní politická škola KSČ.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Mladá fronta, roč. V., č. 166, 19. 7. 1949.

¹⁴⁷ Právo, 6. 5. 1948, Výstřižky z novin 1948, Státní oblastní muzeum Chomutov.

V nejvýše položených a velmi odlehlých místech Osidlovací úřad pomýšlel vybudovat za pomoci neobydlených budov a menších objektů turistická střediska, která by podpořila turistický ruch. Díky těmto opatřením, se řada památek lidové architektury na Chomutovsku zachovala.

Podívejme se nyní na problematiku zaniklých obcí na Chomutovsku. Údaje poskytuje výše uvedená tabulka. Z tabulky můžeme snadno vyčíst hlavní důvody zániku některých obcí. Tyto příčiny můžeme rozdělit do čtyř kategorií.

1. V důsledku vystěhování nebo úmrtí posledního obyvatele.
2. V důsledku důlní činnosti
3. V důsledku vodohospodářské činnosti (stavba nádrží)
4. V důsledku jiné investiční činnosti
5. V důsledku sloučení jednotlivých obcí

K bodu číslo 5. můžeme uvést názorný příklad. Okresní národní výbor v Chomutově 29. listopadu 1950 schválil usnesení Místního národního výboru obce Blatno na sloučení obcí Blatno, Radenov, Kvinov, Gerštorf, Bečov a Bernov v jednu politickou obec s názvem Blatno u Chomutova.¹⁴⁸ Musíme však podotknout, že výše uvedené obce nebyly jediné, které na Chomutovsku zanikly. Těchto osad bylo mnohem více.¹⁴⁹

¹⁴⁸ SOKA Chomutov, fond MNV Blatno 1945 – 1990, kart. 4.

¹⁴⁹ [on - line] [2008-09-07] Dostupný z [www:http://www.zanikleobce.cz](http://www.zanikleobce.cz).

6. Hospodářský vývoj

6.1 Hospodářská situace na Chomutovsku

V květnu 1945 se nalézalo Československo ve špatné hospodářské situaci. Nacistická okupace a následná válka vážně narušila hospodářský vývoj. Vedle přímých válečných škod, jak materiálních, tak lidských tu byly i velmi těžko popsatelné škody nepřímé. Jednostranná orientace průmyslu na válečnou výrobu vážně ovlivnila strukturu národního hospodářství a zahraniční hospodářské styky Československa byly obnovovány postupně. Nerostné bohatství a surovinová základna byly vyrabovány a zemědělská půda byla vyčerpána. „Válka a okupace měly vliv i na myšlení lidí. V důsledku válečných let došlo k celkovému snížení produktivity práce díky vyčerpanosti lidí a dalších faktorů.“¹⁵⁰

Republika ztratila značný počet pracovních sil. Více než čtvrt miliónu osob zahynulo v nacistických káznících, koncentračních táborech, nebo na bojištích. Další tisíce lidí byli pobytem v káznících a koncentračních táborech nadlouho těžce fyzicky i psychicky vyčerpány. Situaci zhoršovala obrovská fluktuace pracovních sil. Z výroby odcházeli tzv. totálně nasazení, kteří se vraceli ke svému původnímu povolání. Jiní se snažili zlepšit svoji životní úroveň odchodem do zahraničí a stávali se samostatnými živnostníky nebo zemědělci. Podstata obnovy spočívala v odstranění škod způsobených válkou a přechod válečného hospodářství na mírové. Tato obnova měla zjisti ekonomickou základnu pro rozvoj politického, společenského a kulturního života osvobozeného státu. Tato obnova byla dlouhodobějšího charakteru v důsledku značného hospodářského rozkladu. „Ztráty Československa za druhé světové války činily bez ztrát na Podkarpatské Rusi, které nebyly prozkoumány, 365 000 lidí. Válečné škody způsobené Československu Německem se odhadovaly na částku 347,5 (430) miliard korun, což představovalo výši národního důchodu v letech 1932 – 1937.“¹⁵¹ Válkou bylo nejvíce zpustošeno slovenské území, v českých zemích pak Ostravsko a Opavsko. Reparační nároky Československa vůči Německu byly Pařížskou reparační dohodou z 21. prosince 1945 vyčísleny částkou 308 miliónů korun. Z této částky do dnešní doby

¹⁵⁰ Přehled dějin ČSR a KSČ v letech 1945 – 1948, Praha 1972, s. 65 – 66.

¹⁵¹ Lenka Kalinová uvádí, že hmotné škody byly odhadovány na 347 miliard předválečných korun. Kalinová, Společenské proměny, s. 67.

bylo československému státu vyplaceno 0.466%.¹⁵² Můžeme však nalézt i jiné vyčíslení československých ztrát v důsledku německé okupace a válečných let. V dobovém dokumentu s názvem *Dokončíme velké osidlovací dílo*, nalezneme, že v průběhu šesti okupačních let bylo 400 000 totálně nasazených, 242 000 zavlčených, 83 000 vyvražděných, 45 000 nezvěstných a 114 000 obětí perzekuce s podlomeným zdravím. Úhrnná škoda způsobená československému hospodářství byla podle tohoto pramene cca 700 milionů Kč.¹⁵³ Změny v hospodářské oblasti přineslo též uplatňování Košického vládního programu.¹⁵⁴

Na Chomutovsku, podobně jako v celém osvobozeném pohraničí, byla též složitá hospodářská situace. Objevovalo se zde několik složek obyvatelstva: přecházející Němci, osídlenci, propuštění vězňové ti všichni komplikovali hospodářskou a sociální situaci. Jedním z hlavních problémů bylo drancování a rabování továren, skladů, obchodů a dalších objektů ve městech. Docházelo k loupení potravin, oděvů, obuvi atd. Na venkově docházelo k porážení a odvlékání hospodářského dobytka. Tomuto drancování a rabování se nedalo zabránit v důsledku nedostatečného počtu pořádkových sil.

Počet zaměstnanců v průmyslu ústecké oblasti v letech 1945 – 1947

Okres	31. 8. 1945	1. 1. 1946	konec roku 1946	rok 1947
Bílina	4 510	5 522	5 080	7 238
Děčín	16 112	20 342	13 690	18 395
Duchcov	5 358	5 894	6 600	9 808
Chomutov	13 860	12 878	7 820	16 211
Litoměřice	3 413	4 518	5 100	10 793
Most	25 707	33 596	14 140	32 165
Teplice	14 806	15 593	11 520	24 671
Ústí nad Labem	16 901	20 477	13 400	23 716
Oblast celkem	100 667	118 820	77 350	143 042

¹⁵² Rataj, KSC a CSR I., s. 8 – 9.

¹⁵³ *Dokončíme velké osidlovací dílo*, Praha 1946, s. 12.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 40.

- Zdroj:** 2. sloupec – Průmyslové zprávy SÚS republiky Československé, roč. I (1946), č. 3 – 4.
 3. sloupec – Průmyslové zprávy SÚS Republiky Československé, roč. I (1946), č. 8 – 11.
 4. sloupec – SÚA Praha, fond 23, a. j. 360.
 5. sloupec – Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947. Československá statistika – sv. 184, řada VI (sčítání lidu, sešit 15), Praha, SÚS 1951.

Dalším problémem na Chomutovsku bylo zásobování měst. Ze situační zprávy vedoucího okresního úřadu dr. Rödlinga z 20. května 1945 se dozvídáme: „Situace zásobování (zvláště masem vzhledem k vybití dobytka a tuků, které sem byly dodávány takřka 100 % z jiných okresů sudetských) jest podle zatímního šetření svízelné, takže její řešení bude velmi obtížné, neboť celkový počet obyvatelstva okresu je asi 80 000.“¹⁵⁵ Hlavní síly byly zaměřeny na zajištění provozu nejdůležitějších podniků, průmyslu a živností. Chomutov byl největším průmyslovým centrem okresu, kde převažoval hutní průmysl. Největšími závody byly: Mannesmannovy závody a Poldina huť. Jejich situace se po válce lišila tím, že zatímco Mannesmannovy závody byly provozuschopné, Poldina huť obnovila provoz později v důsledku amerického bombardování na konci války. Mannesmannovy závody dosáhly však předválečného stupně výroby až začátkem roku 1949.¹⁵⁶ Z menších závodů byly ve městě zastoupeny: továrna na cikorku, laky, dráty, klobouky, papír, mýdlo, šamotka a mnoho desítek rozličných živností.¹⁵⁷

Většina odvětví na Chomutovsku měla exportní charakter. Průmyslová výroba byla značně roztržena. Většinu tvořily podniky do dvaceti zaměstnanců. Přestože bylo o průmysl na Chomutovsku značný zájem ze strany československých osídlenců, potýkalo se hospodářství chomutovského regionu s nedostatkem pracovních sil a to hlavně v průmyslových závodech. Jeden z největších závodů na Chomutovsku (Mannesmannovy závody) řešil fluktuaci pracovníků zaměstnáváním zahraničních dělníků. Pracovali zde Češi, Slováci, Maďaři, Francouzi, Italové, Bulhaři, Lotyšši i Romové. Z důvodu velké rozmanitosti národnosti zdejších pracovníků, se začalo závodů přezdívat „Singapur“.¹⁵⁸ Nedostatek pracovních sil byl však také v zemědělství. I zde byl problém nedostatku pracovních sil řešen pomocí zahraničních dělníků. Například 28. ledna 1949 přijela do Chomutova skupina zemědělských dělníků z Polska, aby

¹⁵⁵ SOKA Chomutov, ONV Chomutov, fond ONV Chomutov, kart. 48.

¹⁵⁶ SOKA Chomutov, Kronika města Chomutov 1949 – 1950, s. 17.

¹⁵⁷ Mladá fronta, roč. IV., č. 115, 16. 5. 1948.

¹⁵⁸ SOKA Chomutov, Kronika města Chomutov 1949 – 1950, s. 17.

napomohla splnění úkolů v zemědělství.¹⁵⁹ Problém nedostatku zemědělských pracovníků v jednotlivých zemědělských družstvech okolních obcí, byl zajišťován tím, že referát výživy národního výboru odmítal vydávat potravinové lístky těm občanům, kteří nechodili na zemědělské brigády. Jednalo se zejména o okopávání a jednocení řepy. Se zahájením organizovaného vysídlování počátkem roku 1946 totiž poklesl zájem o život v pohraničí. K odlivu osídlenců z pohraničí přispívala i celková mezinárodní politická atmosféra – počátek studené války, zneklidňující pověsti o návratu odsunutých Němců a konečně též obava z válečného konfliktu, v jehož případě se zdálo být bydlení ve vnitrozemí bezpečnější než ve vysunutých pohraničních oblastech.¹⁶⁰ Dalším závažným problémem celého pohraničního hospodářství byl nedostatek nerostných surovin. Tento nedostatek se zvláště projevoval v průmyslu stavebním, kovodělném, textilním a potravinářském. I v situaci nedostatku pracovních sil, některé závody propouštěly své zaměstnance a to z důvodu špatné pracovní morálky (velká absence, nedochvilnost v nástupu do zaměstnání, předstíraná nemocnost). „Například Spojené ocelárny Chomutov propustily v únoru 1947 pro špatnou docházku do zaměstnání 67 osob.

V březnu z téhož podniku z různých důvodů odešlo dalších skoro 300 zaměstnanců, což ze stavu 2 500 zaměstnanců bylo dost značné procento.¹⁶¹ „Velké stížnosti byly zejména na pracovní morálku slovenských dělníků – osídlenců, kteří podle hlášení jednotlivých podniků nejevili o práci zájem a neměli ani smysl pro kolektiv.“¹⁶² Tito dělníci navíc opouštěli svá pracoviště a navraceli se na Slovensku se zahájením zemědělských prací. Podobný problém byl také s reemigranty, kteří přišli z Maďarska.¹⁶³ Tito lidé, nepovažovali, své umístění na Chomutovsku za trvalé, ale pouze za dočasné a dožadovali se usídlení na Slovensku. Příčin nespokojenosti bylo několik. Především se jednalo o bývalé zemědělce, kteří nebyli zvyklí na práci v továrnách. Také jejich požadavek o přidělení půdy na Slovensku nebyl centrálními úřady splněn.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 23.

¹⁶⁰ Káňa, O., Historické proměny pohraničí, Ostrava 1976, s. 60.

¹⁶¹ Zprávy o stavu průmyslu za měsíc únor a březen 1947.

¹⁶² Radvanovský, Konec česko – německého soužití, s. 169.

¹⁶³ Vaculík, J., Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1948, Brno 1993, s. 59.

Soužití s českým obyvatelstvem nebylo také zcela jednoduché. Všichni osídlenci nehovořili slovensky, a proto je Češi považovali za Maďary a chovali se k nim nepřátelsky. Reemigranti z Maďarska se také velmi vlažně zajímali o slovenskou kulturní činnost. Jejich pracovní morálka, byla hodnocena jako dobrá, i když jako nekvalifikovaní dělníci poškodili velké množství materiálu, což samozřejmě negativně ovlivňovalo výši jejich mezd. Zcela jinak bylo hodnoceno pracovní úsilí reemigrantů, kteří přišli z Rumunska.¹⁶⁴ Nedostatek pracovních sil byl řešen pomocí dobrovolných brigád. Toto řešení však bylo do budoucna neudržitelné.

Můžeme konstatovat, že na konci roku 1947 se situace v pracovních silách stabilizovala, což můžeme snadno vyčíst z předešlé tabulky. Pracovní výkony v podnicích se zlepšovaly. Také pracovníci se stávali postupně zapracovanějšími, takže podniky mohli vyrobit stanové množství výrobku s menším počtem zaměstnanců. Ustávala také fluktuace zaměstnanců. Zatímco nedostatek pracovních sil v závodech v důsledku fluktuace se zlepšoval, vysoká absence mužů na závodech a horníků přetrvával. Ze zprávy o zdravotnické situaci v chomutovském okrese ze dne 15. března 1951 se dozvídáme, že absence na závodech je 5, 74% a u horníků až přes 10%.¹⁶⁵ Jako jednu z příčin zpráva označila nedostatečné zajištění lékařské služby a také to, že Chomutov ještě nemá svého očního lékaře a pacienti ztrácejí čas dojížděním do Mostu. Muži pracující v chomutovských závodech zůstávali také mnohdy doma proto, že jejich manželky onemocněly, a nebyl nikdo, kdo by se postaral o děti. Proto bylo v roce 1951 na společné schůzi závodů a Okresní nemocenské pojišťovny dohodnuto, zřídit v Chomutově v Grégrově ulici pečovatelskou službu, která by se po celý o tyto děti starala. V září roku 1951 byly také v Chomutově otevřeny první jesle s celotýdenním provozem. Jesle byly také zřízeny v Jirkově a v Ervěnicích.¹⁶⁶ Zřízení jeslí bylo ve všech obcích Chomutovska velmi žádoucí, jelikož umožňovalo větší zapojení žen do pracovního procesu. Přesto byl proces zřizování jeslí v mnoha obcích velmi zdlouhavý a byl doprovázen mnoha obtížemi. Například ve městě Jirkov se výbor Okresní péče o mládež snažil zřídit jesle již od roku 1947. V roce 1947 byl vybrán dům čp. 660.¹⁶⁷ Tato vila po bývalém německém továrníkovi, která stála uprostřed velké zahrady, byla zcela vhodná ke svému účelu. Tento záměr však narazil na odpor správce konfiskovaného majetku, kterému budova patřila, a jelikož se spor nepodařilo vyřešit, jesle v roce 1947

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 75.

¹⁶⁵ Binderová, Dějiny, s. 43.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 44

¹⁶⁷ Kronika města Jirkov, s. 146.

zřízeny nebyly. V roce 1948 byl po mnoha kompromisních jednáních dům čp. 660 nakonec uznán za vhodný pro dětské jesle. Problém, který nyní nastal, byl nedostatek finančních prostředků na adaptaci této budovy. Národní výbor však konstatoval, že finanční prostředky budou poskytnuty v roce 1949. Nakonec byla budova pro jesle v hrubých rysech dokončena v roce 1950.¹⁶⁸ Na tomto příkladě vidíme, jak velmi pomalu, obtížné a náročné probíhala obnova a výstavba v pohraničních obcích.

„Přetrvávající problém s nedostatkem nerostných surovin nebyl sice zcela vyřešen, avšak tento problém souvisel s celkovou restrukturalizací československého průmyslu.“¹⁶⁹ Na Chomutovsku, ale i v jiných oblastech byl nedostatek pohonných hmot. Byla proto zavedena úsporná opatření. ONV v Chomutově vydal zákaz jízd motorových vozidel o sobotách a nedělích a také o svátcích. Byly povolovány jen jízdy, které byly nezbytné a které sloužily hospodářskému zájmu. Pohonné hmoty, které byly takto ušetřené, byly pak poskytnuty pro jiné účely. Jednalo se převážně o zemědělské práce. Jízdy byly kontrolovány zvláštní silniční komisí a majitelé vozidel, kteří byli přistiženi při nedovolených jízdách, byli vystaveni nebezpečí odebrání povolení k používání dopravního prostředku či jiných trestních sankcí.¹⁷⁰

Jedna z rozhodujících událostí, která ovlivnila hospodářský vývoj v poválečném Československu, byly volby v roce 1946. Vítězná Komunistická strana československá po těchto volbách posílila nejenom své pozice v politice ale také v hospodářství. V tzv. Budovatelském programu třetí vlády Národní fronty, komunisté zveřejnili své záměry týkající se hospodářské sféry. Tyto opatření můžeme rozdělit do dvou základních skupin. **Skupina:** opatření týkající se ústavního zajištění těch opatření, která se uskutečnila v předchozím období. **Skupina:** opatření související s uskutečněním dvouletého plánu obnovy a výstavby národního hospodářství.

Budovatelský plán zahrnoval opravy poškozených domů, škol, veřejných a bytových jednotek, dále opravy dlažeb, silnic, cest, kanalizací, vodovodů, plynovodů a elektrické sítě. Uvedené problémy v průběhu prvního roku dvouletky (nedostatek pracovních sil, nerostných surovin, celková restrukturalizace československého hospodářství) dokládají skutečnost, že úkoly v oblasti hospodářství se splnit nepodařilo.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 189.

¹⁶⁹ Radvanovský, Konec česko – německého soužití, s. 171.

¹⁷⁰ Mladá fronta, roč. IV., č. 187, 12. 8. 1948.

Ještě výrazněji než volby v roce 1946 ovlivnil hospodářství celého Československa komunistický převrat v roce 1948. Předcházející dlouhodobé debaty o formě, rozsahu a tempu znárodnování skončily. Zcela se prosadil plán znárodnování, který prosazovali komunisté. Před rokem 1948 byly v Chomutově znárodněny jenom velké průmyslové podniky. Například „Válcovny Mannesmannových trub v Chomutově a „Poldina huť v Chomutově“ byly 1. ledna 1946 začleněny do Spojených oceláren, národní podnik Kladno (znárodněny byly podle dekretu prezidenta republiky ze dne 24. 10. 1945).¹⁷¹ Mannesmannova továrna byla poté v roce 1949 přejmenována na „Válcovny trub Gustava Klimenta v Chomutově“. V průběhu roku 1950 docházelo k likvidaci většiny drobných samostatně výdělečně činných živností a začleňování jejich majitelů do městského komunálního podniku (vznikl k 7. březnu 1949).¹⁷²

¹⁷¹ Rak, Chomutov, s. 116.

¹⁷² Tamtéž., s. 122.

7 Závěr

Vztah a spolupráce mezi českým a německým etnikem byla pro vývoj českých zemí velmi podstatná. Taktéž můžeme konstatovat, že tomu bude i v budoucnosti, i když možná v jiné rovině než v minulosti. Do současné doby je vztah obou etnik ovlivněn traumatickým rozchodem za druhé světové války. Druhá světová válka na dlouhá desetiletí přerušila spolupráci a kontakt obou národů. V důsledku odsunu došlo sice k vysídlení německého etnika z osvobozeného státu, na druhou stranu došlo ke stabilizaci Československa, jak v rovině politické, tak sociálně-ekonomické.

Dodnes se vedou mezi českými a německými historiky, politiky a širokou veřejností debaty či spory o události po roce 1945. Došlo k vysídlení či vyhnání německého obyvatelstva z Československa? Tato otázka dodnes v jistém smyslu rozděluje oba národy. Každá strana má svoji verzi pravdy a tu interpretuje. Musíme podotknout, že ještě před odsunem, který byl schválen na Postupimské konferenci, proběhl bezprostředně po osvobození tzv. divoký odsun, který je z dnešního hlediska interpretován historiky za bezpráví a porušování lidských práv. Až po tomto divokém odsunu následoval organizovaný odsun. Z dnešního českého pohledu je tento proces interpretován jako odsun, zatímco z německého pohledu šlo o vyhnání. Musím však říci, že tyto názory jsou velmi zjednodušené a samotná otázka má mnoho rovin a úhlů pohledů. Bylo by nezodpovědné zjednodušovat daný problém na otázku vysídlení či vyhnání. Tato historicko-politická otázka však nebyla tématem mé práce. Považoval jsem však za nutné alespoň se o ní zmínit, jelikož s mou prací souvisí, je aktuální a v určitém smyslu ovlivňuje česko-německé a česko-rakouské vztahy dodnes.

Mezi lety 1945-1952 proběhlo v československých dějinách mnoho přelomových událostí. Ať se již jedná o samotné ukončení druhé světové války, první poválečné volby do Národního shromáždění v roce 1946, únorový převrat v roce 1948 či ukončení hlavní fáze osidlování našeho pohraničí. Má pozornost se v rámci tohoto období zaměřila na región Chomutovska. Tento pohraniční región jsem si vybral zcela záměrně. Nejenom, že jsem zde narodil, ale při studiu literatury jsem dospěl k závěru, že dané období není pro chomutovský región dostatečně zpracované.

Centrální osu Chomutovska tvoří města Chomutov a Jirkov. Samotné město Chomutov poté představuje hlavní správní, kulturní ale také hospodářské středisko celé oblasti. Město Jirkov je integrální součástí města Chomutov a v dané oblasti plní převážně obytnou funkci. K centrální ose Chomutov-Jirkov je poté napojeno mnoho

menších obcí a podhorských vesnic, které mají úlohu především rekreační. Můžeme konstatovat, že průběh událostí let 1945-1952 byl na Chomutovsku velmi intenzivní, bouřlivý, složitý s dlouhodobými účinky do budoucna. Je pochopitelné, že tento vývoj byl vedle politického a hospodářsko-politického faktoru určen především geografickou polohou Chomutovska.

Vývoj a následná stabilizace politických, hospodářských a sociálních poměrů v pohraničních okresech probíhala dlouhodoběji a s většími obtížemi než tomu bylo ve vnitrozemských okresech Československa. Došlo k přerušení sociálního vývoje v dané oblasti, obyvatelé hledali nové kořeny, tradice, sounáležitost s okolím. Jistá specifika především z hospodářsko-sociálních hledisek ve vývoji Chomutovska můžeme pozorovat i ve srovnání s jinými pohraničními okresy republiky. Z hospodářského hlediska to byla hlavně činnost hnědouhelných dolů a koncepce hospodářské politiky po roce 1948. V důsledku transformace československého hospodářství po roce 1948 a změnou způsobu těžby hnědého uhlí, kdy těžba v dolech byla nahrazena těžbou povrchovou, došlo nejenom k zániku některých obcí, ale také k ekologickému zatížení celého regionu. Bohužel s těmito důsledky, které představovaly oba faktory předně v ekologické oblasti, se Chomutovsko potýká dodnes. Ze sociálního hlediska to byl již dříve zmíněný pocit ztráty kořenů obyvatel Chomutovska. Obyvatelstvo, které přicházelo do regionu, mělo velmi slabý pocit sounáležitosti jak s okolím, tak se spoluobčany. Nebyl zde kulturní, náboženský a sociální prvek, který by zdejší společnost spojoval.

V důsledku odsunu Němců z Československa a získání relativně nedostatečného počtu nových osídlenců zůstalo na Chomutovsku mnoho obcí opuštěno. V této souvislosti však musíme konstatovat, že v porovnání s jinými oblastmi pohraničí byl výsledek osídlování Chomutovska spíše pozitivní. Menší obce na Chomutovsku nezanikaly pouze z důvodů nedostatečného dosídlení, ale také z důvodů hospodářských (rozšiřování těžby hnědého uhlí, vodohospodářská výstavba) nebo správních (slučování jednotlivých obcí). V oblastech, které zůstaly nedosídlené, docházelo velmi rychle k znehodnocení zdejších staveb. Příčinami byly nepříznivé klimatické podmínky, ale také činnost tzv. zlatokopů tedy lidí, kteří po osvobození přicházeli do pohraničí rozkrádat německý majetek. Československý stát přišel nejen o domovní fond, ale také o vybavení jednotlivých domů. Vybavení bylo hromadně odváženo do obydlí nejen v samotném pohraničí, ale také do vnitrozemí. Byly rozkrádány inventáře městských vil, zámků, hradů i továren. Stát většinou nestačil ve velmi chaotické a

nepřehledné situaci majetek zajistit a ohlídat. Poctivý osídlenci se většinou do svých nových domovů dostali až po těchto tzv. zlatokopech. I z těchto důvodů se noví osídlenci především stěhovali do měst Chomutov a Jirkov. Byla to především dostupnost práce v Mannesmannových závodech a v dolech a poté lepší dostupnost ubytování, zdravotnické péče, vzdělání a základních služeb, které je přiváděli do měst. Musíme však podotknout, že úroveň těchto služeb byla po dlouhá léta na Chomutovsku na velmi špatné úrovni a ke zlepšování docházelo velmi pomalu. S příchodem nových v převážně většině českých a slovenských osídlenců došlo také k zahájení procesu počesťování pohraničí. Docházelo k přejmenovávání jednotlivých měst, obcí, vesnic, ulic ale i místních názvů potoků a hor. Oblasti, které nebyly z hlediska osídlování tak atraktivní pro obyvatele, byly plánovaně zalesňovány. Nezalesněné obce a podhorské vesnice byly postupně pohlceny jehličnatými lesy. V této souvislosti sehráli svoji pozitivní roli rekreatanti. Mnoho obyvatel z vnitrozemí si zvolilo právě pro svůj odpočinek právě horské obce na Chomutovsku. Díky rekreatantům se podařilo zachránit mnoho vesnic před úplnou likvidací tím, že zde odkoupili domy či chalupy.

I když v drtivé části bylo německé obyvatelstvo odsunuto, do Německa, jistá část německého obyvatelstva na Chomutovsku zůstala. V roce 1947 následoval tzv. dodatkový odsun a rozptýlení německého obyvatelstva z pohraničí do vnitrozemí. Tento krok byl dán politickými a bezpečnostními důvody. Mnoho obyvatel pohraničí mělo obavy z činnosti neodsunutých Němců. V této politicky poměrně napjaté době bylo obyvatelstvo Chomutovska vzrušeno zprávami o zakládání požárů lesů a obcí. Tyto události byly přičítány Němcům, a proto obyvatelé požadovali co nejrychlejší odsun zbylých Němců do vnitrozemí. Přesto se na Chomutovsku udržela německá menšina. Mezi jejími členy byli převážně tzv. specialisté, kteří byli velmi důležití pro československé hospodářství, ale také odborní pracovníci jako například lékaři a poté Němci, na které se z mnoha důvodů nedostalo v průběhu odsunu. Přesto zde byla většinová snaha Němců, kteří zůstali, odstěhovat se do Německa. Byly to převážně hospodářské zájmy, které vedly československé úřady k podpoře nových osídlenců. Osídlenci byli lákáni nejenom levnými cenami pozemků, domů, ale také zvýhodněným nájemným, příspěvky na vybavení bytů.

Snažil jsem se v několika aspektech popsat tyto poválečné změny na Chomutovsku. Po skončení mé práce jsem došel k poznání, že vývoj na Chomutovsku byl jak ze stránky hospodářské, tak sociální, více bouřlivější a intenzivnější a následná stabilizace poměrů obtížnější a dlouhodobější než v okresech československého

vnitrozemí. Tento fakt byl dán politickými, demografickými a geografickými poměry. V daném regionu v důsledku odsunu německého obyvatelstva zaniklo několik desítek menších, převážně podhorských či horských obcí. Na druhé straně vzrostl hospodářský, sociální a kulturní význam měst Chomutov a Jirkov. Přesto, že celá osidlovací akce proběhla relativně úspěšně, objevilo se v jejím průběhu několik faktorů, které ovlivnily nejenom samotné osídlování, ale také celý další vývoj na Chomutovsku. Těmito faktory byla bytová otázka, otázka zdravotnictví, školství, otázky hospodářské a sociální.

Podle mého názoru nejdůležitější změny, které proběhly v letech 1945-1952 a významně ovlivnily budoucí vývoj na Chomutovsku, měly souvislost se sociální otázkou. Bylo to především radikální ukončení 700 let trvající spolupráce a soužití německého a českého etnika a postupné nacházení vztahu nových osídlenců k novému prostředí, co ovlivnilo vývoj na Chomutovsku. Na Chomutovsku přicházelo obyvatelstvo mnoha národností. Byli mezi nimi Češi, Slováci, Maďaři, Volyňští Češi, Francouzi, Rumuni a Romové. Všichni si sebou přinášeli svou mentalitu, kulturu a tradice. Přicházeli do nového prostředí a trvalo delší dobu, než se s novým prostředím sžijí. Slováci a Maďaři například nebyli zvyklí na pracovní podmínky a způsob tovární výroby. Docházelo k časté fluktuaci pracovní síly, která narušovala hospodářský rozvoj regionu. Potíže přizpůsobit se novému domovu a novým pracovním podmínkám mělo zvláště romské obyvatelstvo. Bylo by však zkreslující domnívat se, že mezi romskou komunitou nebyli jedinci, kteří svojí prací nepřispěli k rozvoji regionu a s novým prostředím se nesžili. Přesto celkový obraz tehdejších obyvatel Chomutovska k Romům byl spíše negativní než pozitivní.

Nemůžeme samozřejmě z celkového pohledu na chomutovský region v letech 1945-1952 vynechat stránku politickou. Z tohoto hlediska především samotný fakt osvobození, volby v roce 1946 determinující následný politický vývoj a únorové události roku 1948. V tomto ohledu zde hrálo velmi významný fakt to, že samotný proces osídlování byl z převážné části řízen komunistickou stranou, která měla hlavní zastoupení na ministerstvu vnitra, ministerstvu zemědělství a osidlovacím úřadě, což byly centrální instituce, které řídili celý proces osídlování pohraničí. Tento fakt se poté projevil ve volbách v roce 1946 i ve volbách v roce 1948. Právě v pohraničí měla komunistická strana silnou podporu místního obyvatelstva. Tato skutečnost byla dána tím, že většina obyvatel pohraničí se domnívala, že své pozemky a domy v pohraničí získal díky komunistické straně. Přesto je nutno zdůraznit, že proces osídlování nebyl jen dílem komunistické strany. Osídlování bylo naplnění programu tehdejší vlády

Národní fronty, všech politických stran a mnoha orgánů, které byly zodpověděny za osidlovací proces. Komunistická strana však dokázala z tohoto procesu vytěžit nejvíce politické moci a vlivu. Velké sympatie, které chovali obyvatelé pohraničí ke komunistické straně, se projevily i v únorových událostech. V porovnání s jinými regiony, zde komunistický převrat proběhl zcela hladce bez větších emocí. Tento fakt byl dán právě velkou podporou obyvatel komunistické straně. Z hospodářského hlediska by určujícími faktory byly Košický vládní program z roku 1945, první dvouletý plán 1945-1947 a následné přebudování hospodářské politiky po roce 1948. Všechny tyto jednotlivé faktory s mnoha dalšími tvoří jednotlivé kousíčky sledované mozaiky. Je důležité, abychom se snažili interpretovat dané události co možná v největší komplexnosti a s přihlédnutím dobových reálií.

Snad má práce poskytna alespoň základní informace o celkové situaci na Chomutovsku v letech 1945 – 1952 a bude přínosem pro studenty a veřejnost, kteří by se chtěli danou problematikou zabývat.

8 Resume

The relationship and cooperation between the Czechs and Germans were essential for the development of the territory. Also we can conclude, the situation is the same regarding the future, although the level may shift. Till the date this relationship is affected by the traumatic break up during the world war two. This event disrupted cooperation and contact of both nations for decades. In its consequences the Germans were expatriated, nonetheless Czechoslovakia was stabilized both politically and socio-economically.

Even nowadays there are debates among Czech and German historians, politicians and the community concerning the development after 1945. Was it expatriation //displacement// (vysídlení, odsun) or expulsion (vyhnání) which took place at that time? In certain perspective this question still divides the two nations. Each side has its own view from which it interprets the history. We have to note, that even before the expatriation, which was approved at the Potsdam Conference, an unorganized expulsion took place. This phase of the expatriation is considered an injustice and a violation the human rights by all scholars. It is after this expulsion, when the organized expatriation had begun. From the Czech point of view this is defined as expatriation, on the other German side the same process is labeled expulsion. We have state these views are usually simplified and generalized. Naturally the issue has many perspectives and broad context. Therefore we cannot reduce the problem to such question. Nonetheless this problem was not my concern in the thesis. But I found it necessary at least to outline such vivid context.

During the years 1945-1952 several breaking event occurred in Czechoslovak history. These are the end of war, first election to the newly formed National Assembly in 1946, the February takeover in 1948, or the process of recolonization of the borderlands and its final stage. The focus of my research was the Chomutov region. The choice was made regarding the fact, that I was born here, as well as concerning the absence of any relevant historical inquiry.

The axis of the region is made up by the towns Chomtov and Jirkov. Chomutov itself represents administrative, cultural and economical center of nearby area. Jirkov in this respect stands rather for residential town. This urban axis is surrounded by villages, which are often taken as recreational sphere. We can conclude that the historical

development in the region between years 1945-1952 was particularly intense, complex and with deep influences on the future. Main reason for the, besides general economical and political setting, is its geographical position. We mean that postwar stabilization of the bordering regions was more difficult and lasting than in the interior ones. Social bounds were interrupted, inhabitants had to find new rootage, tradition and build anew their belonging to the countryside. Therefore there are similarities of Chomutov region and other borderlands. It was mainly the coalmining industry and the economical policies after 1948. The coal started to be mined from surface which affected the landscape till the date. It has brought ecological hazards and destruction of many villages. The social level of the problem consisted, as we noted before, in the absence of tradition and relationship among the new colonists and the region. Social cohesion was difficult to promote among these inhabitants. Because any religious, cultural or social bounds were missing. In the process of expatriation and repatriation many villages were simply abandoned, because of the lack of new colonists. Nevertheless in comparison the colonization in Chomutov region was rather successful. Anyway the amount of villages was decreased not only by insufficient recolonization, but also by mentioned mining or by administrative reforms (merging of the villages). In abandoned sites buildings and infrastructure were quickly devastated, because of the climatic conditions and the so called „gold-miners“, who came to the region to acquire German property. Czechoslovak administration lost these residential capacities and their equipment, which was transported to recolonized or even inland municipalities. Inventories of villas, castles or factories were thieved. Administration was not able to protect the property in such turmoil. The loyal colonists got their placement usually after these „gold-miners“. Even for that reason they preferred to stay in bigger municipalities such as Chomutov and Jirkov. Nonetheless they stayed there mainly for jobs offered by Mannesmann factories and by mining industry, and also for its infrastructure, services, healthcare and education. Nevertheless we have to state that quality of these services were on low level, and their improvement was very slow. Also the process of getting Czech names was promoted with Czech and Slovak newcomers. Town, villages, streets, mountains or streams were renamed. Areas not attractive enough to be recolonized were systematically afforested. But also those abandoned villages, which were not afforested, were slowly absorbed by the pine trees. In this process the holidaymakers took their part too. Many of them including inhabitants of inner Czech regions considered the

bordering mountains best for their vacation. Thanks to them many villages, where they have bought the property, have been saved.

Despite the fact that most of the Germans were expatriated to Germany, some of them remained. In 1947 so called additional expatriation was organized. In this process the Germans from borderlands were dispersed to inner regions. There were political and defense reasons for that. Many inhabitants of the area were afraid of the activity of not-expatriated Germans. During these stormy times people were excited by the news about fires of woods and houses. These were assigned to Germans. Hence the inhabitants were asking to remove the rest of Germans to the inner regions. Despite all that German minority was preserved. Most of them were so called specialists important for Czechoslovak industry including other professionals such as doctors. Some remained simply because the expatriation did not get to them. Nonetheless Germans were generally rather willing to leave Czechoslovakia. There were mainly economical reasons to support newcomers. They have been attracted by the prices of land, houses, but also by better lease or benefits of household equipment.

In certain aspects I aimed at describing these postwar changes in the Chomutov region. After all the research I can conclude, that the development here was in both economical and social perspective rougher and more intense and the period of stabilization was more difficult, even far longer than in the regions of Czechoslovak inland. This course of events was given by political, demographical and geographical conditions. In the region itself around ten villages were completely abandoned. On the other hand the importance of the towns Chomutov and Jirkov raised. Nonetheless we can state, that the recolonization was relatively successful. During that period several tendencies occurred, whose consequences may be traced into the general history of the region till the date. These tendencies are problem of housing, healthcare, education, economy and social cohesion.

In my view the most important changes, which had passed during 1945 and 1952 and afflicted the further development, were intimately connected with the social problems. In first place it was the rupture of 700 years long lasting tradition of cooperation and common life of Germans and Czechs and secondly the process of gaining new relationship between the newcomers. Among them there were many nationalities – Czechs, Slovaks, Hungarians, Volhynia Czechs, French, Romanians or Romas. Each of them with their own mentality, culture and tradition. It took some time to melt all these aspects. The Hungarians and Slovaks for instance were not familiar

with the factory-based work and the working condition. High rate of workers fluctuation occurred, which complicated the economical development. Particularly the Romas were troubled by the acculturation in new conditions. Nevertheless it would be unfair to oversee those of them willing to contribute to the wellbeing of the region. Despite these general attitude of the inhabitants to the Romas was rather negative.

Of course we have to mention the political aspect of the situation. Mainly the liberation and elections in 1946 influenced further development leading to the February 1948. It essential that the recolonialization was to greater extent organized and promoted by the communist party itself. The party was in charge of the ministry of domestic affairs, ministry of agriculture and the recolonialization commission, which were organizing the process of social reconstruction. This fact immensely affected both elections in 1946 and 1948. In the bordering areas in general the communist party had significant support of the inhabitants. This was based in their belief, that they got their prosperities thanks to the party. Against that we have to notice that the process of recolonization was not only the work of communists. The process was realized as general aim of the government of the National Front, where all the parties were included. Nonetheless the communist party gained the highest political credit. This lead to the February 1946. In comparison the communist overturn passed in the region without bigger emotion. This was at first place due to the popularity of the communists here. From the economical perspective the governmental plan from Košice 1945, the first „two year plan“ 1945-1947 and the ongoing reconstruction were essential. All these and other aspects are forming together a mosaic, which we have tried to disclose. It is important to interpret these event in as broad complexity as possible.

Perhaps my work provides at least basic information about the general situation in the Chomutov region during 1945 and 1952 and hence can represent contribution for the students and readers with relevant interest in such topic.

9 Přílohy

Příloha č. 1 – Reemigranti podle pohlaví, roku přistěhování

Stát	Reemigranti			Rok přistěhování					
	celkem	muži	ženy	1945	1946	1947	1948	1949,1950	neudaný
Albánie	10	6	4	2	1	1	—	3	3
Belgie	1 115	607	508	796	237	27	15	31	9
Bulharsko	2 516	1 337	1 179	60	504	725	213	1 002	12
Dánsko	8	4	4	3	—	4	1	—	—
Finsko	10	4	6	7	1	—	—	—	2
Francie	6 180	3 220	2 960	3 320	1 775	624	164	255	42
Irsko	9	4	5	4	5	—	—	—	—
Itálie	213	127	86	43	46	63	24	34	3
Jugoslávie	7 295	3 680	3 615	1 195	2 859	1 859	720	645	17
Maďarsko	53 167	26 215	26 952	1 340	7 241	30 888	11 869	1 790	39
Německo	10 069	4 842	5 227	3 551	3 718	1 685	505	552	58
Nizozemsko	147	71	76	60	45	22	11	8	1
Norsko	45	23	22	7	8	12	3	15	—
Polsko	13 724	6 149	7 575	7 606	3 578	1 326	509	651	54
Portugalsko	31	15	16	15	5	11	—	—	—
Rakousko	8 643	3 881	4 762	4 164	2 782	1 121	289	242	45
Rumunsko	23 406	11 659	11 747	615	3 729	11 232	3 793	3 906	131
Řecko	42	19	23	9	4	9	10	10	—
SSSR	39 503	18 658	20 845	5 352	1 534	30 444	976	957	240
Španělsko	9	6	3	7	2	—	—	—	—
Švédsko	41	26	15	7	20	2	1	11	—
Švýcarsko	58	27	31	28	16	5	4	5	—
Velká Británie	782	403	379	508	165	53	29	26	1
Ostatní Evropa	120	68	52	23	58	21	8	6	4
Evropa bez bližšího označení	26	9	17	4	2	14	1	5	—
Evropa - celkem	167 169	81 060	86 109	28 726	28 335	80 148	19 145	10 154	661

Zdroj: [on line] [2007 – 04 - 18]. Dostupný z [www:<http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani v roce 1950>](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani%20v%20roce%201950).

Příloha č. 2 – Reemigranti podle nového bydliště

Stát	Reemigranti - celkem	Nové bydliště	
		České země	Slovensko
Albánie	10	10	-
Belgie	1 115	1 081	34
Bulharsko	2 516	2 042	474
Dánsko	8	8	-
Finsko	10	10	-
Francie	6 180	5 402	778
Irsko	9	9	-
Itálie	213	181	32
Jugoslávie	7 295	5 716	1 579
Maďarsko	53 167	8 234	44 933
Německo	10 069	9 845	224
Nizozemsko	147	147	-
Norsko	45	35	10
Polsko	13 724	11 781	1 943
Portugalsko	31	31	-
Rakousko	8 643	8 165	478
Rumunsko	23 406	21 209	2 197
Řecko	42	42	-
SSSR	39 503	37 080	2 423
Španělsko	9	9	-
Švédsko	41	35	6
Švýcarsko	58	51	7
Velká Británie a Severní Irsko	782	755	27
Ostatní Evropa	120	86	34
Evropa bez bližšího označení	26	20	6
Evropa - celkem	167 169	111 984	55 185

Zdroj: [on line] [2007 – 04 - 18]. Dostupný z [www:<http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani v roce 1950>](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani%20v%20roce%201950).

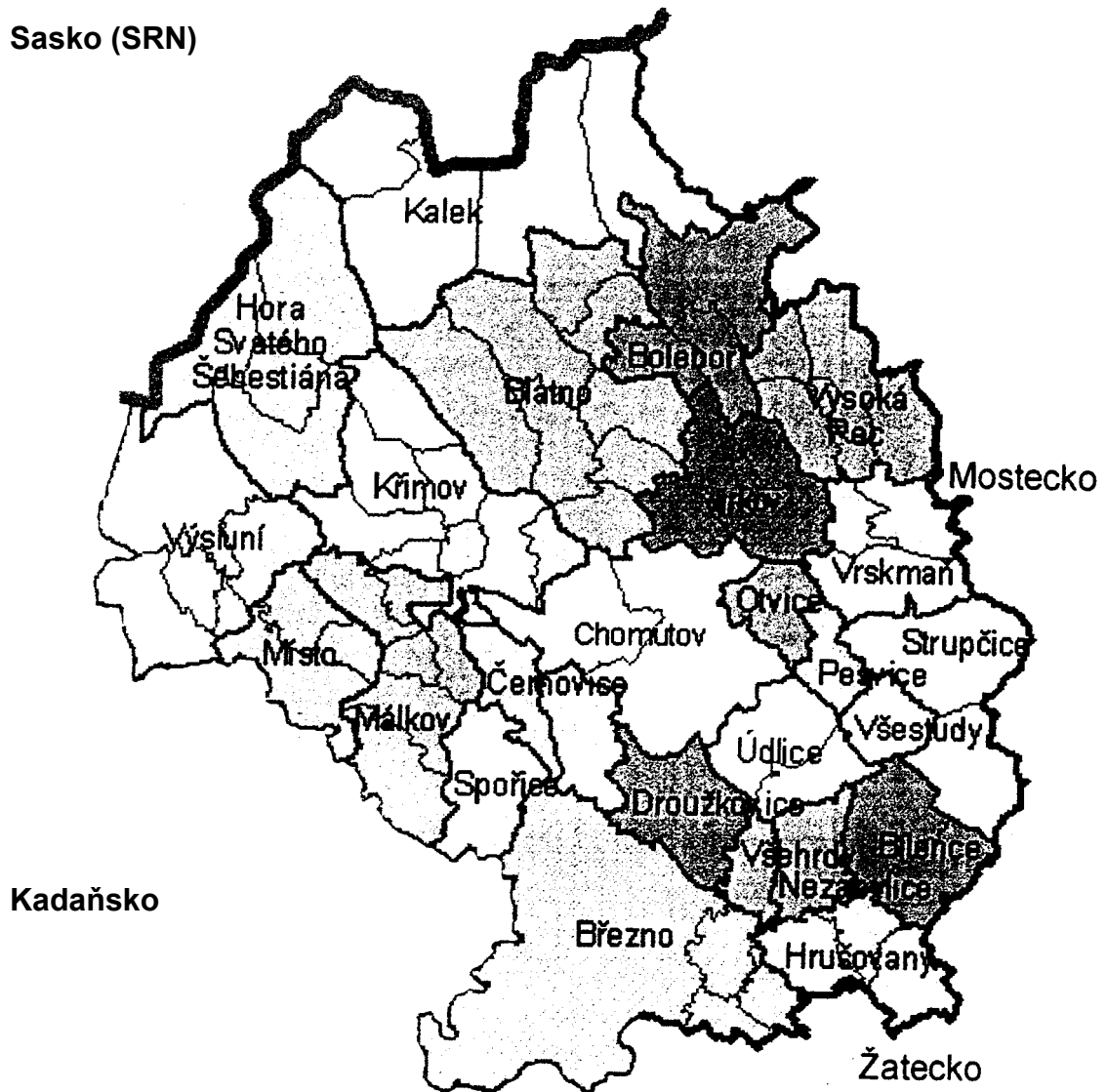
Příloha č. 3 – Vývoj počtu obyvatel obcí Chomutovska

Obce včetně osad	1869	1900	1930	1950	1970	2003
Bilence	844	880	942	369	317	206
Blatno	1 870	1 926	1 524	422	304	342
Boleboř	1 165	988	965	282	284	197
Březno	2 837	3 308	3 758	2 015	1 469	1 220
Černovice	439	553	902	644	501	413
Droužkovice	577	768	140	858	683	568
Hora Sv.Šebestiana	3 235	3 779	3 092	543	486	253
Hrušovany	655	648	631	395	381	272
Chomutov	8 183	19 813	33 279	28 848	39 905	50 251
Jirkov	4 322	5 781	7 750	6 000	11 395	21 056
Kálek	2 599	2 690	2 050	305	208	170
Křímov	1 711	1 575	1 588	468	322	189
Málkov	662	810	1 257	848	803	539
Místo	1 035	920	854	448	316	335
Nezabylice	zahrnutý do Údlic					187
Otvice	433	923	1405	839	742	558
Pesvice	223	271	374	220	145	92
Spořice	666	1 629	2 748	1 839	1 249	955
Strupčice	1 197	1 530	2 316	1 372	920	639
Údlice	2 583	2 907	3 601	1 749	1 598	1 039
Vrskmaň	829	873	1 572	1 038	798	214
Všehrady	197	260	252	180	183	134
Všestudy	255	291	312	171	138	176
Výsluní	2 631	2 604	2 062	427	322	219
Vysoká pec	894	1 033	1 452	933	754	803

Zdroj: Binterová, Z., Chomutovsko – Regionální vlastivěda, Most 2006, s. 9.

Příloha č. 4 – správní členění Chomutovska

Sasko (SRN)



Zdroj: Binterová, Z., Chomutovsko – Regionální vlastivěda, Most 2006, s. 9.

Příloha č. 5 – Karikatury – Pohraniční téma



[A tam nahoře, to bílé, tam co není nic, to nám rozkradli naši lidé po kufrech.]



Karel Jan Novák
Na zlatém severu. — Pane, prosím vás, nevíte, kde by tady byl prázdný byt? — „Já jsem sice Pražák, ale můžu vám to říct. Třetí dům do prava. Právě jsem ho vyprázdnil.“

[Na zlatém severu. – Pane, prosím vás, nevíte, kde by tady byl prázdný byt? - „Já jsem sice Pražák, ale můžu vám to říct. Třetí dům do prava. Právě jsem ho vyprázdnil.“]



Karel Jan Novák
Wehrwolfové v pohraničí. „Poslouchej, nedělej tam vzduch blbosti. Časí, až pojedou kolem, mají mít dojem, že vidí jen jednoho vola!“

[Wehrwolfové v pohraničí. „Poslouchej, nedělej tam vzduch blbosti. Považ, že Češi, až pojedou kolem, mají mít dojem, že vidí jen jednoho vola!“]

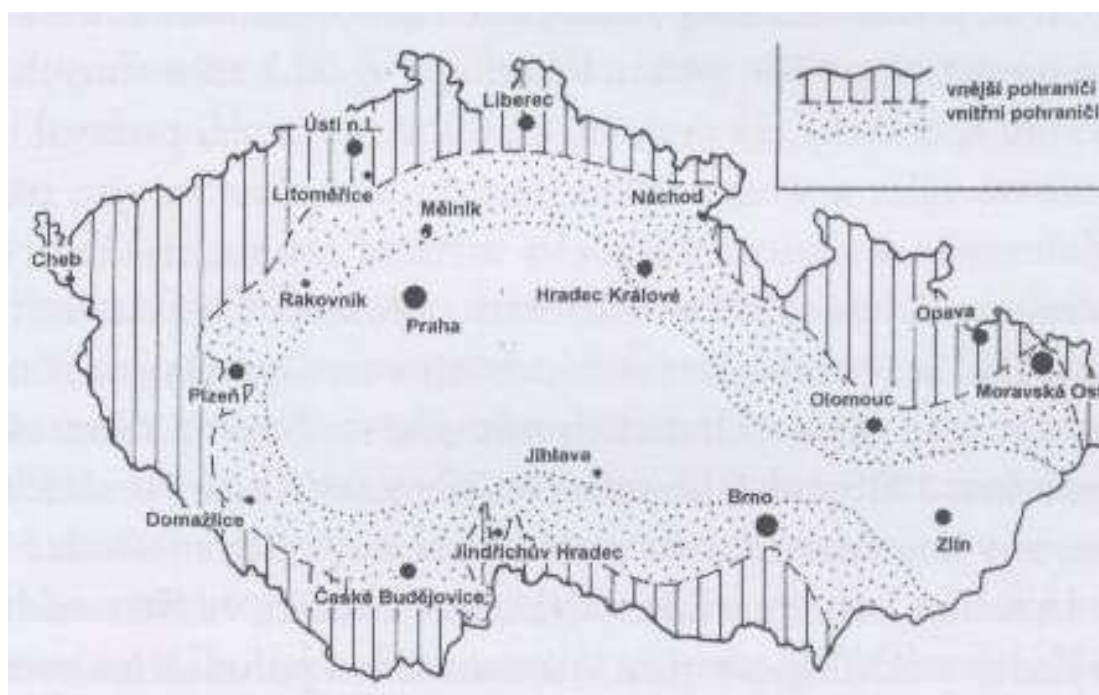


Kresba J. Brdečky

- *Kampak, starý dobrá ruhu, do Kalifornie ?*
- *Ne, do Sudet !*

Zdroj: Dikobraz, roč. 1., č. 4., 15. 8. 1945.

Příloha č. 6 – Schematická mapa – vnitřní a vnější osídlení



Zdroj: Spurný, M. (ed.), Proměny sudetské krajiny, Nakladatelství Českého lesa, 2006, s. 45.

10 Seznam použitých pramenů a literatury

1. Archivy

Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani

- fond MNV Bílence 1945-1990
- fond MNV Blatno 1945-1990
- fond MNV Březno 1945-1990
- fond MNV Černovice 1945-1990
- fond MNV Hora Svatého Šebestiána 1945-1990
- fond ONV Chomutov 1945-1990
- fond MNV Chomutov 1945-1990
- fond Internační středisko
- fond MNV Jirkov 1945-1990
- fond MNV Kalek 1945-1990
- fond MNV Křímov 1945-1990
- fond MNV Málkov 1945-1990
- fond MNV Místo 1945 – 1990
- fond MNV Nezabylice 1945-1990
- fond MNV Spořice 1945- 1990
- fond MNV Strupčice 1945-1990
- fond MNV Údlice 1945- 1990
- fond MNV Všehrady 1945-1990
- fond MNV Všestudy 1945-1990
- fond MNV Vysoká Pec 1945-1990

2. Kroniky

Kronika města Chomutov

Kronika města Jirkov

3. Publikované prameny a dokumenty

- Adresář československého průmyslu, roč. I., 1946.
- Dokončíme velké osidlovací dílo, Praha 1946.
- Forman, Z., Jasný, V., Kachyňa, K., Budujeme pohraničí, Praha 1950.
- Klement Gottwald. Deset let – sborník statí a projevů 1936 – 1946, Praha 1947.
- Kořátko, J., Zemědělská osidlovací politika v pohraničí, Praha 1946.
- Kořátko, J., Konfiskace, rozdělování a osidlování půdy, Praha 1946.
- Kreysa, J. (ed.), České pohraničí, Praha 1947.
- Kreysa, J., Budujeme pohraničí, Praha 1946.
- Machát, F., Budujeme zemědělství v pohraničí, Praha 1947.
- Mertová, K., Chomutovsko 1945 – 1948 (sborník dokumentů), Chomutov 1989.
- Národní správci se plně osvědčili. Projevy ze sjezdu národních správců v Praze dne 15. 12. 1945.
- Německý nacismus a fašismus na Chomutovsku (dokumenty z let 1932 – 1945), Praha 1990.
- Veselý, Z., Dějiny českého státu v dokumentech, Praha 1994.

4. Periodika

- Mladá fronta (1945 – 1952)
- Národní výbory – časopis pro komunální politiku (1946)
- Nedělní noviny našeho pohraničí (1946)
- Osidlování – Věstník Osidlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a národního pozemkového fondu. (1946-1950)
- Právo lidu (1946 – 1948)
- Rudé právo (1948)

5. Diplomové práce

- Hanyšová, M., Odsun Němců a osidlování Jáchymovska a Nejdecka v letech 1945 – 1947, Praha, 1967. 155 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.
- Jegrová, A., Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945-1950 na příkladu současného okresu Teplice, Ústí nad Labem, 1994. 62 s. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně na katedře historie.
- Papírníková, P., Činnost internačního střediska v Chomutově v letech 1945 – 1947, Ústí nad Labem, 1998. 48 s. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně na katedře historie.
- Slavíček, J., Sociakol – družstvo pro osidlování pohraničí, Praha, 2005. 144 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na Ústavu hospodářských a sociálních dějin.
- Tomková, P., Doosídlování Libereckého kraje v letech 1955 – 1960, Ústí nad Labem, 2002. 74 s. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně na katedře historie.

6. Literatura

- Bečvář, V., Historická data Jirkova a jeho obcí, Jirkov 2000.
- Beneš, A., Chomutov včera a dnes, Chomutov 1962.
- Beneš, Z., Rozumět dějinám, Praha 2002.
- Bělina, P., Dějiny zemí Koruny české II., Praha 1997.
- Biman, S., Cílek, R., Poslední mrtví první živí, Ústí nad Labem 1989.
- Binterová, Z., Dějiny Chomutova, Chomutov 1997.
- Binterová, Z., Chomutovsko – Regionální vlastivěda, Most 2006.
- Binterová, Z., Zaniklé obce Chomutovska VII, Chomutov 1997.

- Binterová, Z., Dějiny Chomutovského zdravotnictví, Chomutov 1987.
- Binterová, Z., Jirkov, Okresní muzeum Chomutov 2000.
- Bret, V., Chomutov ve starých pohlednicích, Dvůr Králové nad Labem, 1992.
- Brožovský, K., Chomutov - Historický průvodce a zajímavosti města, Chomutov 1978.
- Čapek, M., Vývoj sídelní struktury okresu Chomutov, 1998.
- Čapka, F., K úloze osidlovacího úřadu v počáteční fázi znovuosídlení pohraničních oblastí českých zemí po druhé světové válce. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada společenských věd č. 20, s. 101-110.
- Dokoupil, J., a kol., České pohraničí, bariéra nebo prostor zprostředkování?, Praha 2004.
- Ehrenberger, V. a kol., Uhelné hornictví v ČSSR, Ostrava 1985.
- Heroldová, I., Etnické procesy v pohraničí, společnost a kultura. In: Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945 (Společnost a kultura), sv. 1. Praha 1985, s. 124-131.
- Hilf, R., Němci a Češi, Mnichov 1996.
- Houžvička, V., Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatelstva českého pohraničí k Německu, Ústí nad Labem 1997.
- Hlušíčková, R., Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945 – 1948, Praha 1983.
- Jeřábek, M. (ed.), Geografická analýza pohraničí České republiky, Praha 1999.
- Kalinová, L., Společenské proměny v čase socialistického experimentu, Praha 2007.
- Kaplan, K., Pravda o Československu 1945 – 1948, Praha 1990.
- Kaplan, K., Československo v letech 1945 – 1948, Praha 1991.
- Kastner, Q., Osidlování českého pohraničí od května 1945, Praha 1996.
- Klimeš, M. a kol., Cesta ke květnu I., sv. I., Praha 1965.
- Kulhánek, J., Chomutovsko slovem a obrazem, Chomutov 1996.
- Kural, V., Konflikt místo společenství?, Praha 1993.
- Kural, V., Místo společenství-konflikt!, Praha 1994.
- Kusák, A., Kultura a politika v Československu 1945 – 1956, Praha 1998.
- Kocián, J., Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948, Praha 1993.

- Kocourek, L., Státní správa a samospráva (činnost národních výborů) v severočeském pohraničí v letech 1945 – 1948. In: Společenské vědy a praxe
- Komotauer Jahrbuch, Folge 10, Nürnberg 2005.
- Kováč, K., V rozdelenej Európe – Česi, Slováci, Nemci a ich štáty v rokoch 1948 – 1989, Bratislava 1998.
- Lhota, V., Znárodnění v Československu, Praha 1987.
- Nečas, C., Romové v České republice včera a dnes, Olomouc 1999.
- Nosková, H. (ed.), Sborník studií k národnostní politice Československa 1945-1954,
- Nosková, H., Návrat Čechů z Volyně – Naděje a skutečnost let 1945 – 1954, Praha 1999.
- Pavelčíková, N., Romové v Českých zemích v letech 1945 – 1989, Praha 2004.
- Pernes, J., Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno 2008.
- Radvanovský, Z., Konec česko – německého soužití v ústecké oblasti 1945 – 1948, Ústí nad Labem 1997.
- Rak, P., Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku, Žehušice 2003.
- Rak, P., Comotovia 2002 (sborník), Chomutov 2003.
- Rak, P., Pachner, J., Chomutovská uličnice, Chomutov 2005.
- Rak, P., Chomutov 1252 – 2002, Chomutov 2002.
- Rataj, J., KSČ a ČSR I. (1945 – 1960), Praha 2003.
- Raubová, K., Geografická exkurze v rámci Ústeckého kraje - Chomutovsko, Mostecko, Ústí nad Labem 2006.
- Richter, K., Česko – německé vztahy bez démonů minulosti, Praha 2003.
- Růžek, V., Válcovny trub v Chomutově – historie a současnost, Praha 1989.
- Růžek, V., Binterová, Z., Rok 1945 na Chomutovsku, Okresní muzeum v Chomutově 1995.
- Slezák, L., Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 1978.
- Slezák, L., Osídlování pohraničí českých zemí v letech 1945 – 1959. Hospodářské dějiny, 1980, VI., s. 277 – 312.

- Slezák, L., Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005.
- Spurný, M. (ed.), Proměny sudetské krajiny, Nakladatelství Českého lesa 2006.
- Staněk, T., Vysídlení Němců z Československa, Ostrava 2002.
- Staněk, T., Perzekuce 1945, Praha 1996.
- Staněk, T., Tábory v českých zemích 1945 -1948, Šenov u Ostravy 1996.
- Vaculík, J., Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Brno 2002.
- Vaculík, J., Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950, Brno 1993.
- Vaculík, J., Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945-1950, Praha 2001.
- Vaculík, J., Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945 – 1948, Brno 1984.
- Vaněk, P., Konstituování pohraničního území v letech 1948-1951 jako prvku ochrany státní hranice. In: Západočeský historický sborník, č. 7., Plzeň 2001, s. 331-339.
- Vavřinec z Březové, Husitská kronika, Praha 1979.
- Vítek, V., Vachata, Z., Chomutovsko v roce 1945, Vlastivědné muzeum Chomutov 1970.
- Zich, F. a kol., Kdo žije v pohraničí, Praha 1996.
- Přehled dějin ČSR a KSČ v letech 1945 – 1948, Praha 1972.

7. Internetové stránky

www.czso.cz

www.znkr.cz

www.sedmagenerace.cz

www.knihovna.latran.cz

www.zanikleobce.cz

www.esipa.cz

11 Obsah

	Úvod	1
1	Seznámení s regionem	5
1.1	Vymezení regionu	5
1.2	Obecná charakteristika regionu	6
2	Historické pozadí Chomutovska od 13. do 1. pol. 20. století	7
3	Politický vývoj	13
3.1	Politická situace na Chomutovsku v letech 1945-1946	13
3.2	Volby v roce 1946	20
3.3	Vývoj státní správy a samosprávy na Chomutovsku v letech 1945-1946	23
3.4	Národní Výbory na rok 1948	27
3.5	Volby 1948	31
4	Národnostní vývoj	33
4.1	Problematika odsunu Němců	33
4.2	Dodatkový odsun 1947	39
4.3	Situace německé menšiny V ČSR po válce	43
4.4	Znovuosídlení pohraničí	45
4.5	Reemigranti na Chomutovsku	56
4.6	Výsledky osídlování pohraničí	61
4.7	Osidlovací komise Ministerstva zemědělství	64
5	Demografický vývoj	65
5.1	Demografická situace na Chomutovsku	70
6	Hospodářský vývoj	70
6.1	Hospodářská situace na Chomutovsku	70
7	Závěr	80
8	Resume	85
9	Přílohy	89
10	Seznam použitých pramenů a literatury	96
11	Obsah	102

